

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR ARKIVFORSKNING
UDGIVET AF RIGSARKIVET

ARKIV

Hans Kargaard Thomsen: Strukturkampen i
dansk arkivvæsen 1849 - 1882

8. BIND NR. 4 1981

INDHOLD

<i>Jørgen Grønnegaard Christensen</i> : Historien og den offentlige forvaltning	34-40
<i>Orla K. O. Damkjær</i> : Rigsarkivets ordning af lensarkiver og jordebøger	180-193
<i>August Wiemann Eriksen</i> : Kassationsarkivet. 3 opstillingsmetoder	145-166
<i>Harald Hals</i> : Fremveksten av kommunale arkivsystem i Norge	118-144
<i>Jens Holmgaard</i> : Administrationshistorie som arkivnøgle	44-50
<i>Grethe Ilsoe</i> : Administrationshistorie – under flere synsvinkler	54-58
<i>Birgit Bjerre Jensen</i> : Rentekammerets originale embeds-ansøgninger 1660-1848. En ødelagt gruppe arkivalier	167-179
<i>Lennart Lundquist</i> : Administrationshistoria och förvaltningslära	41-43
<i>Poul Meyer</i> : Administrationshistorie	32-33
<i>Carsten Egø Nielsen</i> : Landsarkivet for Fyn og de fynske kommunearkiver	103-117
<i>Niels Petersen</i> : Departement eller ikke-departement – for et hundrede år siden. C.F. Ricard: Department eller ikke-departement	1-31
<i>Niels Steensgaard</i> : Administrationshistorie mellem hjælpevidenskab og historieforskning	51-53
<i>Hans Kargaard Thomsen</i> : Nogle omrids af Gehejmearkivets historie i 19. århundrede	73-102
<i>Hans Kargaard Thomsen</i> : Strukturkampen i dansk arkivvæsen	217-292

Orientering og anmeldelser: Lars Svensson: Nordisk paleografi. Handbok med transkriberede och kommenterade skriftprov. Lundastudier i nordisk språkvetenskap, serie A nr. 28, Lund 1974 (*Thelma Jexlev*) s. 59-61. Arkiv, Samhälle og Forskning nr. 18 og 19, 1976-77 (*Helle Linde*) s. 62-63. Nordiske arkivers publikationsvirksomhed. Nordisk Arkivkundskab. Under redaktion af Harald Jørgensen, Kbh. 1978 (*Karen Hjorth*) s. 64-66. Festskrift til Johan Hvidtfeldt på halvfjerdsårsdagen 12. december 1978. Redaktion Peter Kr. Iversen, Knud Prange og Sigurd Rambusch (*Henrik Pers*) s. 67-69. Arkivalier i Landsarkivet for Nørrejylland om Viborg Kommune. En tematisk registratur ved Ole Tuxen, 1978 (*Helle Linde*) s. 70-72. Per Maurseth: Sentraladministrationens historie bd. 1, 1814-1844, Oslo 1979 (*Morten Westrup*) s. 194-196. Edgeir Benum: Sentraladministrationens historie bd. 2, 1845-1884, Oslo 1979 (*Erik Stig Jørgensen*) s. 197-204. Kåre D. Tønnesen: Sentraladministrationens historie bd. 4, 1914-1940, Oslo 1979 (*August Wie-*

mann Eriksen) s. 205-208. Harry Christensen (ed.): Danske landkommuner 1842-1970. Fortegnelse over kommuner under dansk landkommunal lovgivning. Med omlægninger og nyere grænseændringer. Viborg 1976 (*Poul Thestrup*) s. 209-210. Ellen Nørgaard: Oversigt over materiale til Esbjerg skolevæsens historie for årene 1870-1970'erne. Esbjerg 1979 (*Ebba Waaben*) s. 211-213. Frank W. Hoffmann: The development of library collections of sound recordings; Books in library and information science series vol. 28. N.Y. 1979 (*Poul v. Linstow*) s. 214-215.

Strukturkampen i dansk arkivvæsen 1849 - 1882

Af Hans Kargaard Thomsen

Kommissionen 1849. De første planer om samordning af det ministerielle arkivvæsen

Kommissionen af 1849 om Gehejmearkivets udvidelse m.m. holdt sig ikke kun til Gehejmearkivets forhold. Fra dens første møder var opmærksomheden rettet mod centralforvaltningens arkivproblemer som helhed. Centraladministrationens repræsentanter i kommissionen var enige om, at der skulle ske ændringer, således at de hidtil særskilte arkivforvaltninger burde afløses af ét fælles ministerialarkiv eller i det mindste af en fælles overbestyrelse for de respektive ministerielle arkivafdelinger. Det centrale arkivvæsen som helhed ønskedes tvedtelt efter hhvs. historiske og politisk-forvaltningsmæssige linier, således at det kongelige Gehejmearkiv skulle fungere som opbevaringssted for statens ældre og administrativt set døde arkivalier, hvorimod »ministerialarkivet« - eller hvordan man nu ville betegne det - alene skulle rumme »hvad der i regelen behøvedes under regeringsforretningerne«. Baggrunden herfor var de samtidig gennemførte administrative omlægninger i centraladministrationen med deraf følgende, tildels vanskeligt overskuelige arkivalske konsekvenser m.h.t. arkivmassernes ressortmæssige forhold, hvortil kommer et mere alment ønske om forenkling og besparelser ved en ændret arkivorganisation. Nogle ministerielle arkiver burde dog efter et af kommissionsmedlemmerne, Justitsministeriets arkivar Møllers mening, holdes uden for en omstrukturering: arkiverne under de to militære ministerier samt Udenrigsministeriet foruden - i hvert fald foreløbig - hertugdømmernes arkiver; sidstnævntes fremtidige forhold var 1849 uoverskuelige i dagens politiske situation.

Gehejmearkivar Wegener har vist under forhandlingerne følt nogen principiel betænkelighed ved tanken om »at have et eneste arkiv for samtlige ministeriers løbende forretninger«. Arkivar Møller betoner derimod navnlig de praktiske vanskeligheder ved at fremskaffe et tilstrækkelig stort lokale i de forhåndenværende bygninger på Slots-

holmen til formålet. Både han og de øvrige kommissionsmedlemmer var opmærksomme på et andet hovedproblem: hvem skulle i tilfælde af en eller anden form for sammenslutning styre foretagendet? Departementschef L.P. Larsen, som repræsenterede Indenrigsministeriet, foreslog »om ikke det nuværende såkaldte »Kamrenes forenede arkiv« bør tillægges navn af ministerialarkiv, som da ved forefaldende vakance skulle overtage de øvrige i Kammer- og Kancellibygningen værende arkiver, imod at de fornødne assistenter ansættes i arkivkontoret i stedet for de afgåede arkivarer« i takt med gennemførelsen af en nyordning. Arkiverne burde iflg. Larsen underlægges én mands bestyrelse, men ændringerne dog først effektueres når de nuværende arkivbestyrere ikke mere bestred deres stillinger - det skal åbenbart betyde: i forbindelse med naturlig afgang. Når man ser bort fra de tidligere omtalte ministerielle arkiver, som Møller ønskede holdt udenfor, altså Udenrigsministeriet etc., bliver tilbage Justitsministeriet og Kultusministeriet, hvis arkiver kunne tænkes indlemmet i eller på anden måde underlagt et reorganiseret »Kamrenes forenede arkiv«, som 1849 omfattede de nu under Indenrigsministeriet og Finansministeriet henhørende arkiver fra enevældetidens kammerkolegier. For Møller var udsigten til en gang i fremtiden at prisgive det justitsministerielle arkivs selvstændige status ikke mere skræmmende end at man efter hans mening »nok i fællesskab skulle kunne enes om at ordne det gensidige forhold på den bedste og hensigtsmæssigste måde«, som det meget kulant udtrykkes i hans kommissionsvotum, der helt gik ind for en eller anden form for organisk sammenslutning. Mindst lige så vigtigt, understregede han, var det dog at finde de rigtige arkivmedarbejdere, man måtte have motiverede folk til den slags arbejde¹).

Selve kommissionsbetænkningen af 21. juli 1849 om Gehejmearkivets forhold rører ved spørgsmål, som i hvert fald ingen officielt havde bedt kommissionen beskæftige sig med. Der tales i betænkningen om »en formentlig nær forestående og nødvendig omorganisation af vort arkivvæsen i det hele«, om det af praktiske og økonomiske grunde ønskelige i med tiden »at forene samtlige ministeriers arkiver til ét praktisk ministerialarkiv« samt »om det ikke måtte være hensigtsmæssigt, at de forskellige ministeriers arkiver ved forefaldende vakance blev forenede under én mands overbestyrelse og, i bekræftende fald, at der da straks måtte træffes forberedende skridt til iværksættelsen af en sådan forening«²). Betænkningen, som også Møller har underskrevet, går altså ikke ind på hans forbehold under

forhandlingerne hvad angår de militære arkiver m.m.

Indenrigsministeriet indtog det standpunkt at den videre behandling af kommissionsindstillingen f.s.v. angik Gehejmearkivet – planerne om afleveringer fra centraladministrationen til ned i 18. årh. osv. – måtte henhøre under Kultusministeriet³⁾, men at Indenrigsministeriet ville forbeholde sig selv at overtage spørgsmålet om ministerialarkivernes sammenslutning til ét fælles arkiv og tage initiativ til udarbejdelsen af et konkret forslag med dette sigte. Allerede i februar s.å. modtog arkivar Rosenstand-Goiske i Kamrenes forenede arkiv og arkivar Møller i Justitsministeriet opfordring fra Indenrigsministeriet til i fællesskab at fremkomme med oplæg til en samlet løsning »på den hensigtsmæssigste og derfor mest økonomiske måde, alt i henseende til lokale og personale«⁴⁾.

Indenrigsministeriet sigtede tydeligvis mod at få afgørende indflydelse på løsningen af centraladministrationens arkivproblemer og nåede også snart til at antyde et forslag om at henlægge den fremtidige ledelse af forvaltningsarkiverne til Indenrigsministeriet⁵⁾. Det er muligt at departementschef Larsen har været den egentlige drivkraft bagved. Aktiviteten i 1850 må endvidere ses på baggrund af et ønske i Folketingets finansudvalg om at få gennemført ændringer. I finansudvalgets betænkning om udkast til finanslov for 1850/51 tales om »arkivvæsenets mådelige og dog kostbare forfatning ved de fleste ministerier, og ønskeligheden af en reform heri«. I folketingsalen fremstod rigsdagsmand og historisk forfatter Frederik Barfod som ophavsmand til finansudvalgets interesse for arkivforholdene. Barfod slog til lyd for besparelser på området, og selv om han personligt distancerede sig fra karakteristiken af arkivvæsenets tilstand som »mådelig«, måtte han dog fremholde at dets nuværende organisation »i det mindste på det bestemteste strider mod mit begreb om orden«. Arkivvæsenet som helhed burde efter Barfods mening deles således, at Gehejmearkivet overtog alle arkivalier fra tiden før år 1800, hvorefter centraladministrationens egne arkiver hver for sig alene skulle beholde de nyere arkivalier fra 19. årh. Herved kunne man, påstod han, nå frem til at spare $\frac{1}{3}$ af driftsudgifterne ved de ministerielle arkiver⁶⁾.

Påny i 1851 var Barfod i rigsdagen fremme med sine synspunkter om arkivvæsenet: deling ved år 1800, rationalisering og besparelser i forvaltningsarkiverne. Justitsminister Bardenfleth tog afstand fra finansudvalgets påny fremsatte kritik af arkivforholdene – Bardenfleth kunne således ikke anerkende det berettigede i betegnelsen »måde-

lig«, som finansudvalget fortsat heftede på tilstanden i central-administrationen, han havde i det mindste for sit vedkommende altid »kunnet erholde med tilbørlig hurtighed de dokumenter, som behøvedes til forretningerne. Fsv. tilfredsstiller altså arkivvæsenet de fordringer som gøres til det«. Men han så med sympati på alle bestræbelser på at lette forskningens adgang til benyttelse af ældre arkivalier⁷⁾ og kunne om de administrative arkiver oplyse, at der internt var overvejelser igang mellem ministerierne indbyrdes om en omorganisation af arkivvæsenet, samt at »man er også kommen nogenlunde på det rene med, hvorledes dette hensigtsmæssigst kunne indrettes« når visse praktiske problemer var blevet løst, således hele sagen om reorganiseringen af hertugdømmernes forvaltning efter krigsperioden samt spørgsmålet om en mulig om- eller udflytning af Udenrigsministeriet⁸⁾).

Arkivarerne i Indenrigs- og Justitsministeriet havde da forlængst afgivet deres betænkninger om ministerialarkivernes mulige sammenslutning i et enhedssystem. De var, da det kom til stykket, åbenbart ikke enige om, hvorledes man skulle gribe denne sag an m.h.t. lokalemæssig placering på Slotsholmen og personale eller om, hvorledes dette ministerielle fællesarkivkontor overhovedet nærmere skulle organiseres. På den anden side gik begge åbenbart ind for at der i den forbindelse kun kunne være tale om de »civile ministeriers særskilte arkiver: Justitsministeriets arkiv, derunder tillige indbefattet de til Kultusministeriet nu afgivne arkivsager, samt Indenrigs- og Finansministeriets fælles arkiv«. Udenrigsministeriet skulle derimod holdes udenfor, ligeledes de militære arkiver - det ville blive for vanskeligt under en eller anden form at forene de civile og militære arkiver, bl.a. fordi marinens kontorer jo befandt sig ude på Holmen, adskilt fra den øvrige centraladministration⁹⁾). Indenrigsministeriet mente, at arkivledelsen i tilfælde af oprettelsen af det fællesministerielle arkivkontor burde overgå til den daværende ældste kontorchef i arkivvæsenet, in casu ministeriets egen arkivar Rosenstand-Goiske, men »forretningernes fordeling og gang kunne formentlig også efter foreningen indtil videre vedblive omtrent på samme måde som hidtil«¹⁰⁾), hvilket måske er en indrømmelse til et ønske hos Justitsministeriets arkivar om at bevare en vis selvstændig status også i fremtiden.

Konkret skete dog foreløbig intet trods justitsministerens ovenfor citerede udtalelser om at sagen var i god gænge, og Frederik Barfod pressede i begyndelsen af 1852 påny på ved i Folketinget at stille for-

slag om nedsættelse af en parlamentarisk kommission »til at undersøge samtlige ministeriers, eller i al fald de civile ministeriers arkivvæsen«. Af hans bemærkninger i den forbindelse må man bl.a. forstå at han for tiden efter 1800 vedblivende ønskede de administrative arkiver opretholdt som selvstændige arkivforvaltninger under de enkelte ministerier - modsat justitsminister Bardenfleth, som under debatten 1851 netop havde erklæret sig for oprettelse af et administrativt fællesministerielt arkiv for de arkivalier, som ikke skulle afleveres fra centraladministrationen til Gehejmearkivet, dvs. de nyere sager, som fortsat kunne forventes at komme i administrativ brug - og alene ønskede de særskilte ministerielle arkivforvaltninger opretholdt for sager fra »den allersidste tid«, vel tiden efter 1848. Kultusminister Madvig gik nu 1852 straks imod Barfods forslag om en parlamentarisk kommission under henvisning til, at sagen burde løses af administrationen selv, som langt bedre end nogen rigsdagsmand ville være istand til at nå frem til den rigtige afgørelse - man kunne jo fornuftigvis ikke løse spørgsmålet om arkivvæsenets organisation uafhængig af centraladministrationens egne aktuelle organisatoriske problemer.

Madvig lod dog forstå, at man i regering og administration var positivt indstillet overfor rigsdagens »vink« om en arkivreform, og har vel herved nok så meget tænkt på finansudvalgets henstillinger om at gøre noget som på Barfods enetaler. Forslaget om en parlamentarisk kommission blev i hvert fald trukket tilbage, om end først efter en advarsel fra forslagsstilleren om genanmeldelse under en eller anden form, hvis man blev ved at sylte sagen¹¹).

Kommissionen 1852

Netop i 1852 kom der imidlertid en anledning til fornyede drøftelser inden for centraladministrationen i forbindelse med en af Kultusministeriet s.å. nedsat kommission om Gehejmearkivets bygningsmæssige forhold. På det tidspunkt var afleveringsgrænsen m.h.t. Gehejmearkivets overtagelse af centralforvaltningens arkiver fastsat til 1750, og kommissionsbetænkningen af 15.10 1852 fastslår på denne baggrund, at perioden 1750-1848 arkivalisk set kan opfattes som et eget tidsafsnit, en »organisk helhed« over for på én gang de gamle historiske akter fra før 1750 og de helt recente sager fra tiden efter 1848. Lige som det havde været tilfældet i 1849 var centraladministrationens almindelige arkivforhold ikke omfattet af kommissoriet for denne kommission, og et af medlemmerne, arkivar Momsen fra Slesvigsk ministerium, tog derfor

udtrykkeligt afstand fra at behandle sagen i selve udvalgsbetænkningen - hvorimod departementschef Larsen i en ledsagende særudtalelse til betænkningen slog til lyd for, at man nu burde nedsætte en særlig kommission, evt. blot lade den siddende kommission om Gehejmearkivet fortsætte, med henblik på at undersøge »arkivvæsenets hensigtsmæssige organisation i almindelighed, hvad de praktiske departementsarkiver angår«¹²).

M.h.t. arkivalierne yngre end 1750 fastslår kommissionsbetænkningen af 1852 bl.a. at der hvad angår centraladministrationens arkivalier ikke for tiden er tale om en »organisk fordeling efter det bestående statsforvaltningssystem«. I sin særudtalelse skitserer Larsen en mulig fremtidig, mere definitiv *tredeleling* af arkivvæsenet for tiden *efter* 1848: et fælles arkiv for centralforvaltningen for kongeriget Danmark, et særskilt arkiv for hertugdømmet Slesvig og et tilsvarende for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg. Af de øvrige kommissionsdeltagere tog arkivar Momsen foreløbig afstand fra tanken om at lade året 1848 danne et generelt kronologisk skel inden for arkivvæsenet - 1848 var et langt mere betydningsfuldt år for kongeriget end for hertugdømmerne, mente han. Han fandt i det hele de mere eller mindre skarpe skel ved hhvs. 1750 og 1848 fastlagt uden fornødent hensyn til hertugdømmernes særlige forhold og pointerede i den forbindelse, at han heller slet ikke havde været inddraget i de tidligere forhandlinger om afleveringer fra centraladministrationen til Gehejmearkivet, altså i spørgsmålet om 1750 grænsen. Rosenstand-Goiske fandt det på sin side i almindelighed upraktisk »når sager af samme slags skulle søges i forskellige arkiver eftersom de er ældre eller yngre end 1. januar 1849« og mente heller ikke, at Larsens ide imødekom rigsdagens utvetydige ønske om besparelser - nye (fælles) arkiver ville jo tværtimod føre til forøgede driftsomkostninger. Af Rosenstand-Goiskes bemærkninger må man endvidere forstå, at han i Larsens synspunkter har set en fare for de respektive arkivforvaltningers indbyrdes selvstændighed; netop med henblik på sagerne før 1848 understreger han således, at Kultusministeriet bestemt ønskede sit nye selvstændige arkiv opretholdt som det var (dette arkiv havde bestået siden 1849 og rummede hovedsagelig udskilte sager fra Justitsministeriets arkiv, nemlig arkivalierne fra Danske Kancellis 1. departement 1800-1848). I det hele taget er Rosenstand-Goiskes holdning til sagen måske blevet mere tøvende end før. Han taler om at arkivpladsproblemerne må kunne løses »uden at det *derfor* er nødvendigt at ordne arkivvæsenet i det hele« (fremh.R-G.s), og er ved

sin understregning af »rigsdagen«s opfattelse af at der »ved hvert ministerium skulle være en arkivembedsmand for de nyere sager, men ej at slå dem sammen i ét arkiv« tilsyneladende ved at komme på linie med Barfod, jfr. bemærkningen ovenfor om Kultusministeriet¹³).

Alt i alt nåede man således ved kommissionsforhandlingerne 1852 næppe videre end til at konstatere de uafklarede problemer omkring forvaltningsarkiverne, hvor enigheden tilsyneladende kun gjaldt noget rent tidsmæssigt, nemlig betragtningen om perioden fra 1750 til 1848 som en helhed, der kunne danne »et eget afsnit« i forbindelse med »de praktiske arkivers omordning«, og endda med Momsens reservation in mente en enighed, som kun fuldt ud gjaldt de kongerigske arkivalier og det uden at foregribe noget hvad selve den organisatoriske ramme angår.

Om perioden efter foråret 1848 går kommissionsbetænkningen ikke længere end til at fastslå, at »den nye tingenes orden vil skabe et andet afsnit af de siden foråret 1848 til de enkelte ministeriers specielle arkivkontorer indgåede arkivalier«. Larsen stod her foreløbig alene med sin tanke om en konkret tredeling af monarkiets arkivvæsen, afstemt efter helstatens politiske struktur efter januarkundgørelsen 1852.

Kommissionen 1857

Først i foråret 1857 kom der påny skred i sagen. Om grunden til den lange udsættelse henvises af Kultusministeriet kun til »forskellige vanskeligheder« i forbindelse med tilvejebringelsen af de nødvendige arkivlokaler ved en samlet løsning, men det er nærliggende at forestille sig, at disse års forviklede politiske forhold har medført en forhaling, så længe helstatens nærmere forfatningsmæssige og administrative organisation var i støbeskeen. Som følge af fællesforfatningen af 2.10 1855 skabtes imidlertid tildels nye rammer med gennemførelsen af en tvedeling af monarkiets centraladministration i de for det samlede monarki fælles og de for hhvs. kongeriget og hvert af hertugdømmerne særlige ministerier. Da Kultusministeriet i foråret 1857 tog initiativ til en nyordning af centraladministrationens arkivvæsen under forudsætning af »arkivaliernes udsondring og organiske fordeling efter det bestående statsforvaltningssystem«, betonedes ministeriet at det anså det for »i høj grad ønskeligt og magt påliggende at se en endelig ordning af dette anliggende bragt i stand« med ud-

gangspunkt i kommissionsbetænkningen af 1852, herunder Larsens votum fra 1852 betænkningen, således at det »så hurtigt som det efter omstændighederne og sagens vigtighed er muligt« kunne afgives betænkning og nærmere forslag om ordningen af det hele under samtlige regeringsdepartementer hørende arkivvæsen, herunder om det fremtidige arkivpersonales »organisation og lønning, beregnet på at indskrænke antallet af de ved det fælles arkivvæsen ansatte kongelige embedsmænd til det i forhold til forretningernes omfang og beskaffenhed mindst muligt antal«¹⁴).

Formentlig for at fremskynde processen og undgå al vidtløftig diskussion - det var Kultusministeriet »særdeles magtpåliggende« at få tilvejebragt et forhandlingsresultat så hurtigt som muligt - ville ministeriet åbenbart sammensætte den nye kommission af stort set de samme personer, som havde afgivet betænkning om Gehejmearkivet 1852, uanset at dele af centraladministrationen således ville blive afskåret fra at udtale sig om deres arkivforhold før klokken måske var faldet i slag. Foruden gehejmearkivaren og repræsentanter for ministerierne for hertugdømmerne skulle nemlig kun to personer deltage, departementschef Larsen fra Indenrigsministeriet og samme ministeriums arkivar, Rosenstand-Goiske. Både Ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender og Justitsministeriet, som oprindeligt ikke var tiltænkt repræsentation, kom dog med allerede fra forhandlingernes start, sidstnævnte ministerium iøvrigt på egen foranledning. Derimod lykkedes det ikke for Indenrigsministeriet, trods ret behændig argumentation, at få den ene af dets designerede repræsentanter, departementschef Larsen, udskiftet til fordel for en anden person fra et andet ministerium overfor Kultusministeriets bestemte ønske om at få netop Larsen - manden med det konkrete forslag til en løsning fra 1852 - placeret i udvalget og dermed, åbenbart, garant for et hurtigt og positivt resultat af drøftelserne¹⁵). Bag kulisserne anes et samspil mellem Wegener og Larsen¹⁶), støttet af Kultusministeriet, overfor Indenrigsministeriet, hvor konstellationen Larsen og Rosenstand-Goiske af forskellige grunde kan være betraget med skepsis, og hvor internt ministerielle hensyn til Rosenstand-Goiske i netop denne sag kan have vejet tungest. På trods af det kultusministerielle pres for at nå frem til snarlige løsninger skulle det hurtigt vise sig, at den efterhånden bredt sammensatte forsamling 1857 af personer fra centraladministrationen¹⁷) var vanskelig af disciplinere og drive til enighed. Allerede ud på sommeren truede forhandlingerne med sammenbrud, og ved vejs ende i december måtte formanden nøjes med at

præsentere ministeriet for alternative forslag, som han ikke havde kunne slå bro over og som ministeriet tilsyneladende heller ikke kunne anvende til en konkret løsning.

Forhandlingerne domineredes af det udspil, departementschef Larsen forelagde til debat ud fra det grundliggende synspunkt, at »arkiverne bør være ordnede og fordelt efter de regeringsautoriteter, hvorfra arkivalierne indkommer, og at overgangen fra det kollegiale til det ministerielle regeringssystem i årene 1848 - 1850 betegner en naturlig grænse mellem de ældre og de nyere regeringsarkiver«¹⁸). Hans forslag, som Wegener hvad det principielle angår betegner som »fra teoriens side - - særdeles klar(e) og anbefalelsesværdig(e)«¹⁹), har som kardinalpunkt en deling af arkivvæsenet ved hhvs. 1750 og 1848 (-50), således at Gehejmearkivet som tidligere bestemt administrerer centraladministrationens arkiver fra tiden før 1750, mens arkivalierne fra tiden efter 1750 deles eftersom de stammer fra tiden før eller efter 1848. Arkivalier fra perioden 1750-1848 bør, da Gehejmearkivet af arbejds- og pladmæssige årsager ikke på daværende tidspunkt ønskede at modtage dem, overgå til et »ældre dansk regeringsarkiv«, sagerne efter 1848 derimod administreres af et for centraladministrationen fælles »De civile danske og fælles ministeriers forenede arkiv«. 1750 grænsen for Gehejmearkivet lå på dette tidspunkt fast, og ingen af arkivfolkene søgte under kommissionsforhandlingerne af rokke ved denne. Larsen havde dog gerne, udtalte han, set Gehejmearkivet modtage arkivalierne frem til 1800, men fastholdt ikke synspunktet under de videre forhandlinger p.gr.a. Wegeners indvendinger om, at »året 1800 er ikke epoke og har ikke den fordel som 1750 at ligge 100 år tilbage. Gehejmearkivet kan ikke besørge den daglige ordinære ekspedition« til ministerierne af sager fra 2. halvdel af 18. årh.²⁰). Derimod kunne de fleste kommissionsdeltagere ikke acceptere 1848/50 som skillelinie for de nyeste arkivalier. Det ville nemlig være upraktisk at lade dem opbevare i forskellige arkiver alt eftersom de var ældre eller yngre end 1848; sammenhørende sager burde ikke skilles efter formelle kronologiske kriterier, tværtimod -»det ligger klart for dagen at arkivalier, som er bestemt til praktisk benyttelse, ikke uden meget stor vidtløftighed og besvær kan skilles ad efter år, mens den rette adskillelse for sådanne sager bør ske efter materie og indhold. Ved at forfølge en sags løb gennem journalerne, og et revisions spørgsmål gennem regnskaberne, vil adskillelsen især vise sin skadelighed«. Kultusministeriets arkivar havde fremdeles heller intet ønske om nu at skulle opgive sit eget nye selvstændige arkiv efter at

have fået overladt Danske Kancellis 1. departements arkivalier fra tiden efter 1800 iflg. aftale med Justitsministeriet²¹).

Larsen kunne nok så meget harcellere over, at arkivarerne kun ønskede at opretholde den eksisterende arkivalske tilstand fra tiden efter 1750 uden hensyn til, at selve rammen om arkivvæsenet var fundamentalt ændret ved kollegialsystemets afskaffelse og indførelsen af ministerialsystemet²²). Arkivalierne fra før 1848 var, hævdede derimod hans kritikere, i fortsat administrativ anvendelse, og forvaltningsændringerne 1848 havde - efter deres opfattelse - kun en mere formel interesse for arkivdannelsen; Larsens forslag ville gøre arkivvæsenet mere udgiftskrævende end nu ved at forudsætte en ny særlig arkivorganisation for tiden 1750 - 1848/50, hvorved man gjorde regeringens ønske om besparelser illusorisk og alene opnåede at adskille sagligt sammenhørende arkiver i den løbende administration ud fra et vilkårligt kronologisk kriterium, årstallet 1848 eller andre overskæringer ved perioden 1848 - 50. Rosenstand-Goiske bemærker at »regeringsarkivarerne beklager derfor, ej at kunne gå ind på den del af forslaget, som angår en adskillelse i 1850«, idet »at slå alle danske sager sammen - i 2 arkiver før og efter 1850, ville - være det modsatte af den - organiske fordeling af akterne efter det bestående statsforvaltningssystem«. Kort sagt, Larsens forslag duede ikke, idet der her ved »kun ville opnås en adskillelse i 1850, som ingen virkelig nytte medfører«, foruden »uberegneligt arbejde, udgift og uorden i arkiverne måske i 10 år«. Hvad udgifterne angår, beregnede Rosenstand-Goiske dem til at ville andrage 29.000 rdl. på årsbasis mod de nuværende ca. 17.000, med personaleforøgelser fra nu 16 til ialt 26 personer hvis man fulgte Larsens plan²³).

Wegener søgte at mægle mellem standpunkterne ved at operere med en tanke om successive afleveringer fra forvaltningens kontorarkiver til det af Larsen udkastede ældre regeringsarkiv for sagerne 1750 - 1848/50: 1860 skulle sagerne fra 1750 - 70 afleveres, 1870 sagerne fra 1770 - 90, og så fremdeles - således at de enkelte ministerier længst muligt beholdt hovedmassen af deres nyere arkivalier samtidig med, at man langsomt etablerede det Larsen'ske fællesarkiv 1750 - 1848/50, indtil dette efter Wegeners plan kunne være fuldtud realiseret år 1900.

Wegeners forslag vandt overhovedet ikke gehør; tværtimod mente flertallet, at hele det Larsen'ske fællesarkiv - hvis det da overhovedet kom op at stå - med tiden ville blive overflødiggjort ved successive afleveringer til Gehejmearkivet af arkivmateriale i centraladministrati-

onen, når det var over 100 år gammelt og Gehejmearkivet personale- og bygningsmæssigt efterhånden sat istand til at modtage det. Mistroetig over forhandlingernes march på stedet gjorde deres leder, gehejmearkivaren, i sommeren 1857 opmærksom på sin manglende erfaring i spørgsmålet om centralforvaltningens egne arkiver og udtalte, at han derfor var »lidet skikket til at lede forhandlingerne«. En appel fra ham til medlemmerne om ved en kraftanstregelse at bestræbe sig på at nå frem til et kompromisforslag førte ikke til andet, end at man i fællesskab enedes om at gøre indstilling til Kultusministeriet om uenigheden med anmodning om ministeriets »afgørelse« af sagen, d.v.s. en dikteret løsning fra oven. Denne falliterklæring ville ministeriet imidlertid ikke uden videre acceptere. I stedet blev kommissionen i september 1857 anmodet om at genoptage forhandlingerne med sigte på at nå frem til et »samlet forslag« på grundlag af Wegeners hidtil mislykkede forligsskitse, som foruden at operere med bl.a. Larsens regeringsarkiv for kongeriget 1750 - 1848, der iflg. Wegener burde sortere under Indenrigsministeriets overordnede ledelse, søgte at imødekomme flertallets ønske ved at forudsætte etablering af en række særskilte arkivsekretariater for de enkelte ministerier for tiden efter 1848²⁴).

Forhandlerne mødtes kun sjældent til fællesmøder, og – véd vi – der førtes ingen forhandlingsprotokol. Uenigheden var fra starten så markant, at man allerede på det indledende møde i juni besluttede at gå over til udveksling af skriftlige erklæringer mellem deltagerne, en papirkrig i sommeren og efteråret 1857 som selvfølgelig har bidraget til at klargøre eller i det mindste fremstille standpunkterne, men en procedurereform som under omstændighederne næppe kan have gjort det lettere at nå frem til den af ministeriet attråede fællesløsning, accepteret af alle.

Blandt de hidtil uafklarede problemer var spørgsmålet om hertugdømmernes arkiver. Bortset fra perioden (1730) 1750 - 1848/50, hvor alle i 1857 åbenbart var enige om en særlig arkivorganisation specielt for hertugdømmerne og vel at mærke som en helhed, opererer Larsen i sit første udspil under forhandlingerne med et fællesarkiv for kongeriet og Slesvig efter 1850, således at kun Holsten (med Lauenborg) af ham forudsættes at opnå en fuldstændig separat arkivorganisation inden for centraladministrationen hvad de nyeste sager angår. Denne opfattelse vedrørende de slesvigske arkivalier deles i kommissionen besynderlig nok tilsyneladende i begyndelsen af kontorchef, arkivar K. Grube fra Ministeriet for Holsten-Lauenborg²⁵), hvorimod alle

øvrige arkivfolk, incl. Wegener, har ønsket de nyeste slesvigske sager holdt fuldstændig adskilt fra enhver arkivalisk samhörighed med kongerigets arkivalier; de slesvigske sager fra tiden efter treårskrigen skulle tværtimod efter kommissionsflertallets mening under en eller anden form administreres i forbindelse med hertugdømmernes sager fra tiden før 1848/50. På dette ene punkt, om en eventuel integration af moderne slesvigske og kongerigske arkivalier, har Larsen åbenbart også hurtigt givet efter og, at dømme ud fra et indlæg af Rosenstand-Goiske, efter samråd med denne »modificeret« sit oprindelige oplæg, lige som Larsen iøvrigt på et vist tidspunkt af diskussionen rent ud måtte indrømme om dette intrikate spørgsmål, at han var »aldeles ukendt med forretningsgangen i de hertugdømmelige kontorer og skal derfor ikke videre udtale mig om, hvorledes forholdet med disse arkiver bør ordnes«.

Som følge heraf kom Larsens påny reviderede plan igen til at svare til den organisatoriske tredeling af monarkiets arkivvæsen efter 1848, som han selv tidligere havde opstillet som sit udgangspunkt under forhandlingerne 1852, men som i denne omgang ingen undtagen etatsråd C.G. Korn fra det nyoprettede Ministerium for monarkiets fælles indre anliggender kunne tilslutte sig i dens helt rene udgave. Af kommissionsmedlemmerne accepterede kun 2 - Korn og Secher - i den afsluttende betænkning december 1857 Larsens seneste eller endelige standpunkt, at de nyeste slesvigske sager i centraladministrationen efter 1848 skulle betragtes som helt særegent arkivområde, adskilt fra hertugdømmernes ældre sager og med egen selvstændig arkivorganisation svarende til, hvad alle derimod ønskede definitivt fastlagt m.h.t. hertugdømmerne Holsten og Lauenborg hvad angår sagerne efter 1848/50. Om de slesvigske arkivalier undlod Larsens modstander Rosenstand-Goiske derimod ikke at gøre opmærksom på, at »sagerne - mest er delt efter materierne, uden at pakkerne har eller kunne have noget bestemt årstal«, således at etableringen af et skarpt skel overfor hertugdømmernes ældre arkivalier ved f.eks. 1850 med sikkerhed ville afstedkomme endeløst besvær for det slesvigske ministerium under ekspeditionsarbejdet. Noget lignende, skulle man tro, måtte vel ud fra argumentationen gælde de holsten-lauenborgske arkivalier, men her har altså andre hensyn været udslaggivende.

Endvidere synes der under forhandlingerne at have været en vis uklarhed m.h.t. den fremtidige organisation af nogle af arkiverne fra fællesministerierne for hele monarkiet, nemlig Ministeriet for de fæl-

les indre anliggender og Finansministeriet. Rosenstand-Goiske fra Indenrigsministeriets arkivkontor forudsætter klart, at man oprettholder de bestående rammer tværs henover 1848, således at arkivalier som er blevet til i hvad nu pr. 1857 ressortmæssigt henhører under hhvs. Indenrigsministeriet for kongeriget, Fællesindenrigsministeriet (= Min. f. monark.s fæll. indr. anligg.) og Finansministeriet også fremtidig bør administreres som en helhed og altså under ét, dvs. sådan som man hidtil havde gjort det i Indenrigsministeriets arkivkontor i fortsættelse af enevældetidens kamrenes forenede arkiv. Heroverfor trækker derimod Secher fra Justitsministeriet undervejs i forhandlingerne en skarp demarkationslinie mellem på den ene side kongerigske arkivalier (Justitsmin., Indenrigsmin., Kultusmin.) og på den anden side de for monarkiet fælles arkivalier (Finansmin., Fællesindenrigsmin.), således at han forudsætter helt adskilte arkivadministrationer alt eftersom arkivalierne nu 1857 ressortmæssigt henhører under de helstatslige fælles eller de særlige rent kongerigske centralmyndigheder, men iøvrigt uden at trække noget organisatorisk skel ved 1848, 1850 eller for den sags skyld 1855 over for de ældre arkivalier. Bortset fra - som Rosenstand-Goiske - i sin plan at respektere Kultusministeriets selvstændige arkiv for tiden efter 1800 ønsker Secher ét samlet arkiv for Justitsministeriet og Indenrigsministeriet 1750 - 1857 ff. og ét tilsvarende samlet arkiv for Finansministeriet og Fællesindenrigsministeriet 1750 - 1857 ff. For kongerigets vedkommende udvisker han helt skellet mellem Justitsministeriets arkiv (kancelliarkivet) overfor Indenrigsministeriets arkiv (kamrenes forenede arkiv), hvoraf endda sidstnævnte skulle fuldstændig opsplittes tilbage til 1750 efter hvad der i 1857 fortsat henhørte under kongerigske centralmyndigheder og hvad der i mellemtiden var overgået til de for monarkiet fælles centralmyndigheder. Måske er Secher i noget af dette på linie med synspunkter i Kultusministeriet, der jo havde opstillet bl. a. »arkivaliernes udsondring og organiske fordeling efter det bestående statsforvaltningssystem« som programpunkt for forhandlingerne, men også Rosenstand-Goiske påberåbte sig disse ministerielle vendinger som grundlag for *sine* langt mindre aktuelt administrationspolitisk påvirkede, derimod overvejende kontinuitetsbevidste og af forsigtighed prægede arkivsynspunkter²⁶).

Her må vi nøjes med at konstatere, at Secher under de videre forhandlinger efterhånden helt opgav at sondre mellem det for monarkiet fælles og det for kongeriget særlige som grundlag for en ny arkivorganisation. Hvorledes Secher forinden havde tænkt sig at klare de

praktiske vanskeligheder ved en sådan sondring med udgangspunkt fra 1750 foreligger der da heller intet om. Opgaven var formentlig også ganske uløselig, bl.a. p.gr.a. de forvaltningsmæssigt mere og mere komplicerede forhold i centraladministrationen i løbet af 1850'erne og specielt efter gennemførelsen af fællesforfatningen 1855. Han endte i hvert fald med i sit slutvotum at gå på kompromis med Larsen, hvorved bl.a. det særlige contra det fælles foreløbig blev manet i jorden; 1860-61 dukkede problemstillingen imidlertid op igen, ovenikøbet som fundamentalt grundlag for regeringens arkivpolitik og baggrund for oprettelsen af Kongerigets Arkiv.

På sin side synes Larsen 1857 ikke at have tillagt hele spørgsmålet om det særligt kongerigske og det for monarkiet fælles nogen betydning ud fra synsvinklen arkivadministration; han henfører således klart arkivalierne fra tiden efter 1848/50 til en enhedsorganisation uanset om det pågældende administrationsområde nu er specielt kongerigsk eller regnes for fælles for hele monarkiet. Modsat Rosenstand-Goiske og Secher ville Larsen ingen integration bagud henover 1848/50, men netop – bortset fra hertugdømmerne – de to store fællesarkiver for tiden hhvs. før og efter dette tidspunkt. Han lod sig tilsyneladende ikke længere rokke i sit principielle syn på, hvordan man skulle indrette arkivvæsenet herhjemme. 4.10 1857 meddelte han sine forhandlingspartnere at »jo længere jeg har overvejet sagen, desto mere er jeg således blevet bestyrket i min overbevisning om, at jeg ikke bør frafalde mit forslag« hvad selve grundprincipperne angik²⁷).

Kommissionsarbejdet i løbet af efteråret 1857 førte ikke parterne stort nærmere i retning af et fælles forslag, og man endte med at indgive tre forskellige indstillinger til Kultusministeriet, alle fremsat i den endelige betænkning af 5.12 s.å. og med vedlæggelse af hele den skriftlige manifestation af indbyrdes uenighed under forhandlingerne i form af samtlige undervejs afgivne udtalelser fra deltagerne²⁸). Disse afsluttende indstillinger skal her ressummeres:

1. Rosenstand-Goiske og med ham alle øvrige repræsentanter fra centraladministrationen undtagen Larsen, Secher og Korn ønskede a) et fælles arkiv for Ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender, Finansministeriet og Indenrigsministeriet samt for de til disse forvaltningsgrene svarende arkiver før 1848, dvs. indbefattet det ældre kamrenes forenede arkiv, »dog med den anomali at arkivalierne for Indenrigsministeriets 1. departement afgives til Justitsministeriets ar-

kivar efter dennes og departementets ønske« (jfr. pkt. b nedenfor), m.a.o. videreførelse af den eksisterende tilstand,

b) et fælles arkiv for *Danske Kancelli 1750 - 1848 og Justitsministeriet samt for Indenrigsministeriets 1. departement efter 1848*,

c) et arkiv for *Kultusministeriet*, herunder indbefattet »de af det forrige kancelliarkiv allerede udsondrede kirkesager fra 1800 til 1848« foruden arkivet efter universitetsdirektionen. Dette er blot en fortsættelse af den eksisterende tilstand, med Rosenstand-Goiskes ord »altså således som dette arkiv for tiden består«,

d) et »arkiv for *det slesvigske ministerium*, indeholdende dette ministeriums andet departement samt generaldecisoratets arkivalier fra 1848 og derhos de ensartede ældre slesvig holsten lauenborgske kambersager fra 1750 (30) til 1848«,

e) endnu et arkiv for *det slesvigske ministerium*, omfattende 1. og 3. departement efter 1848 foruden »de ensartede arkivalier fra det ældre slesvig-holsten-lauenborgske kancelli« samt ældre gottorpske arkivalier f.s.v. disse endnu ikke var afgivet til Gehejmearkivet, »alt fra 1750 (30) til 1848«,

f) et arkiv for *det holsten-lauenborgske ministerium*, omfattende dette ministeriums sager, altså fra tiden efter treårskrigen, og kun disse, således at der ikke blev tale om overførelse af materiale til eller fra dette arkiv af ældre, hhvs. yngre akter.

Hvert af disse seks arkiver forudsættes bestyret af en arkivar med tilknyttede fuldmægtige (arkiv nr. a), assistenter/kancellister eller kopister,

Overfor dette forslag, hvor længdesnittet er dominerende, har Larsens modforslag som kardinalpunkt et tværsnit ved 1848-50:

2. departementschef Larsen:

a) *kongerigets ældre civile kollegialarkiv* »skal indbefatte alt hvad der findes af kongerigets arkivalier i kamrenes forenede arkiv og det forrige Danske Kancellis arkiv fra 1750 indtil 1848 (50)«,

b) *hertugdømmernes ældre civile kollegialarkiv* »skal indeholde alt hvad der haves af det gottorpske (kielske) samt slesvig-holsten-lauenborgske kancelli- og rentekammerarkiv fra 1750 til 1848 (50)«,

c) *kongerigets nyere civile ministerialarkiv* »skal indeholde alle siden 1848 oprettede kongerigske civile ministeriers samt Fællesindenrigsministeriets og Finansministeriets akter fra 1848 og fremdeles«,

d) *hertugdømmet Slesvigs nyere civile ministerialarkiv* »fra 1848 og fremdeles forbliver, som det er, uforandret med hensyn til indhold«,

e) *hertugdømmerne Holstens og Lauenborgs nyere civile ministerialarkiv »skal indeholde alle dette ministeriums akter siden dets oprettelse og fremdeles«.*

Til dette skema har Larsen under pkt. c) indføjet følgende bemærkning, som ikke rigtig harmonerer med selve grundtanken bagved: »For så vidt muligt at imødekomme ønsker hos de nuværende arkivarer, navnlig hos den fungerende arkivar under Justitsministeriet (= Secher) kunne vel den anomali admitteres, at arkivaren ved dette arkiv tillige havde bestyrelsen af det under kongerigets ældre civile kollegialarkiv (nr. a) henlagte forrige Danske kancelliarkiv fra 1750 til 1848«.

Alle fem områder forudsættes bestyret af hver sin arkivar, hvortil kommer nødvendig medhjælp og for visse af dem tillige fast tilknyttede fuldmægtige²⁹).

Larsens forslag fik som tidligere nævnt helhjertet tilslutning fra etatsråd Korn (Minist. f. monark.s. fæll. indr. anligg.) samt betingelsesvis fra Secher, nemlig fra sidstnævnte under forudsætning af at det »som en anomali admitterede arrangement (vedr. Danske Kancellis arkiv) måtte finde højere billigelse, så at det under Justitsministeriet for tiden liggende arkiv forbliver ganske uberørt af reformen«, som Secher i sin udtalelse til betænkningen af 5/12 præciserer det (fremh. min). Om denne Secher'ske fortolkning af Larsens tidligere citerede indrømmelse også er i overensstemmelse med Larsens synspunkter, turde være et spørgsmål. Formuleringen af Sechers eftersætning bør snarere opfattes som et pressionsforsøg mod Larsen for at få ham til at godtage den eksisterende integration af kancelliarkivet og Justitsministeriets arkiv uden nogen som helst ændringer i fremtiden, i stedet for at gennemføre en deling af arkivalierne ved 1848 i to adskilte arkiver, omend - ganske vist - underlagt samme chef.

Det er umiddelbart påfaldende, at Secher ikke har villet støtte Rosenstand - Goiske og de øvrige arkivarer, hvis holdning til det under Justitsministeriet »for tiden liggende arkiv« så klart og utvetydigt svarer til hans egen, men i stedet har valgt at tilslutte sig Larsens forslag. Som helhed betragtet er der tale om en iøjnefaldende usaglighed hos Secher. Han havde tydeligvis til hensigt at opnå for sig selv, hvad han ved sin støtte til Larsen var med til at ødelægge for sine kolleger, arkivbestyrerne i Indenrigsministeriet og Kultusministeriet, hvor behovet for enhedsadministration af deres arkivalier bagud til 1750, hhvs. 1800, næppe kan have været følt mindre påtrængende end i Justitsministeriets arkiv, og hvorfra protesten mod Larsen da også

havde lydt vedholdende under forhandlingerne³⁰). Sechers arkivpolitiske svingninger 1857 giver mening, hvis der er tale om et håb om at gøre arkivkarriere ved hjælp af Larsen, der på sin side også kan have haft en interesse i at protegere netop Secher som en art murbrækker i arkivvæsenet. Ser man nærmere på forhandlingerne ud fra denne synsvinkel, kan følgende konstateres:

Endnu i sommeren 1857 har Secher, der tilsyneladende ikke på forhånd har været tilhænger af ændringer i de eksisterende arkivforhold i centraladministrationen, medunderskrevet de øvrige arkivarers samlede protest af 24.7. mod Larsens planer og endda forinden specielt om Kultusministeriets arkiv udtrykt sig i vendinger, der er helt på linie med synspunkterne hos dette ministeriums egen arkivar Erslew samt Rosenstand-Goiske³¹). Allerede da, fremgår det, var han imidlertid igang med luftkasteller om den fremtidige organisation af bl.a. Indenrigsministeriets arkiv, som ud fra alt foreliggende ikke har haft ringeste dækning hos Rosenstand-Goiske, men godt kan være et udtryk for aspirationsniveaet hos den konstituerede arkivar i Justitsministeriet, hvis der efter forhandlingernes afslutning skulle komme politiske beslutninger om en gennemgribende forandring af det bestående arkivsystem³²). Hans kurs sidenhen, i efteråret 1857, må opfattes som en reaktion på Larsens udspil 11.7. om et nyt samlet arkiv efter 1848/50 for de kongerigske og fælles ministerier, om hvilket sit ønskearkiv for de nyeste sager Larsen udtrykkeligt skriver, at »det ville være heldigt, om den mand, der bestyrer Justitsministeriets specielle arkiv, overtog det nye, hvorved nedlæggelsen af kancelliarkivet som hovedarkiv betydeligen ville fremmes«, og - for at det ikke skal misforstås - yderligere i sin opsummering af 4.10. om nyordningen af det samlede arkivvæsen ud fra *sin* opskrift tilføjer følgende om arkivaren i dette projekterede samlede arkiv for sagerne efter 1848/50: »at denne arkivarpost - *den egentlige hovedarkivar* - bliver af særdeles betydning for de danske arkivers hensigtsmæssige ordning for den tilkommende tid, er iøjnefaldende« (fremh. min)³³).

Svaret på den sidst citerede udtalelse kom fra Secher to dage senere, 6.10. og går ud på at der »fra min side intet væsentligt (vil) være imod at gå ind på det af konferentsråd Larsen indgivne forslag - når det blev pålagt den arkivar, som bliver at ansætte i det fællesministerielle arkiv, indtil videre, tillige som arkivar at forstå bestyrelsen af det forrige Danske Kancellis arkiv i dets helhed -«, hvilket som allerede omtalt Larsen f.s.v. accepterede i sit slutvotum, men hvor Secher - tror jeg - har søgt at presse Larsen en tak til hvad angår admini-

strationen af Justitsministeriets arkivaliebeholdning ved at forlange selve det eksisterende arkiv pr. 1857 opretholdt intakt, dvs. fortsat omfattede hele perioden 1750 -1857 ff. uden noget snit ved 1848. Secher er, som før omtalt, endt med at opgive enhver tanke om arkivinddelinger efter hhvs. kongerigske og fælles områder, hvilket nok hænger sammen med, at en sådan opdeling af centraladministrationens arkivvæsen stred fuldstændigt imod de synspunkter, Larsen konsekvent anlagde på arkivspørgsmålet. At Secher under sit tilbagetog her tillige er i saglig overensstemmelse med Rosenstand-Goiske, er i denne sammenhæng uden betydning, ligeså Sechers udtalelse af 6.10. om Kultusministeriets arkiv, hvor han om dette – i sine iøvrigt tilsluttende bemærkninger til Larsen – fromt ender med at tale om, at »det ved Kirke- og Undervisningsministeriet oprette specialarkiv antages fremdeles at skulle bestå i den skikkelse, hvori det nu er.« Erslew lod sig i hvert fald næppe besnære³⁴), og sidstnævnte synspunkt ofrede Secher da også fuldstændig kynisk i forhandlingernes slutrunde, hvor ligeledes Indenrigsministeriets arkivkontor i dets eksisterende form lemlæstes og dets selvstændige arkivarpost nærmest forsvinder ud i den blå luft, hvis det havde stået til Larsen og Secher ud fra betænkningen af 5.12. Det, som åbenbart skulle blive tilbage til Rosenstand-Goiske, var ganske vist centraladministrationens samlede kongerigske arkiv 1750-1848, men det var en løsning på struktursagen, som Rosenstand-Goiske ikke på *noget* tidspunkt havde accepteret eller ud fra sin opfattelse ville kunne acceptere³⁵).

Man bør naturligvis ikke lade sig narre af den omstændighed, at samtlige deltagere i arkivkommissionen altid taler på egne vegne og at der overalt refereres til personers opfattelse og ikke til de institutioner, som de repræsenterer. Holder vi os til hovedaktørerne, er der dog næppe tvivl om at Rosenstand-Goiske og Larsen hver for sig står for personlige synspunkter, begge med stærkere eller svagere ræssonnans i deres ministerium uanset synspunkternes diamentrale forskellighed; at de side om side kunne komme til orde i dette forum har til forudsætning, at Indenrigsministeriet ikke på forhånd havde lagt sig fast på en bestemt politik i spørgsmålet. Hvad Secher angår, var han på daværende tidspunkt som endnu kun nylig konstitueret arkivar i Justitsministeriet efter Møllers afgang og med sine kun to år bag sig i ministeriet næppe så fast i sadlen, at han uden videre har kunnet tegne det under forhandlingerne³⁶). I og for sig er der nemlig intet i Larsens arkivplan, som kan have virket specielt tiltrækkende for Justitsministeriet i sammenligning med Rosenstand-Goiskes forslag,

hvorimod den indeholder mulighed for såvel et bredere virkefelt som et større fremtidsperspektiv for dets arkivar, hvis han accepterede den. For Justitsministeriet må det derimod snarere have været afgørende, at dets arkiv også efterdags ville være funktionsdueligt som en helhed tilbage til 1750 og som sådant fortsat under ministeriets egen kontrol. Der fremstår da, logisk set, en art internt kompromis omkring dette spørgsmål, således at Secher i slutrunden har kunnet slutte sig Larsen, men under udtrykkelig forudsætning af, at der ikke blev rørt ved selve basen under en omstrukturering, Justitsministeriets eget udelte arkiv efter 1750.

Den sandsynligste forklaring på hovedpersonernes indbyrdes gruppering i dette arkivspil i 1850'erne forekommer mig at være, at Secher i løbet af 1857 har taget bestik af den magtpolitiske situation og her har satset på departementschef Larsen, hvis afsluttende plan som vi har set rummer et tilbud til Secher om førstepladsen i arkivvæsenet, hvis den gik igennem: ledelsen af det levende, fremadrettede og stadig ekspanderende administrative arkiv for hele kongeriget og de fælles områder, i modsætning til det vegeerende og snart sagt døende forvaltningsarkiv for perioden før 1848. Larsen opnåede på sin side ved at støtte Secher - bortset fra dennes billigelse af tanken om et separat slesvigsk arkiv for hertugdømmets nyeste arkivalier i centraladministrationen - en opbakning af nogle mere principielle arkivsynspunkter, som igennem 1850'erne har bragt Larsen i et modsætningsforhold til hans eget ministeriums førstemand på området, Rosenstand-Goiske. Allerede 1852 forhandlingerne viser klart, hvor forskelligt de to så på tingene, og 1857 er standpunkterne hos de to mænd i Indenrigsministeriet af en sådan art, at de gensidig fuldstændig udelukker hinanden. Sålænge Rosenstand-Goiske endnu virkede i centraladministrationen (indtil 1859) kom det imidlertid ikke til nogen forandring i systemet, først hans afgang banede vej opad for Secher og for ændringer.

På baggrund af nærværende fremstilling af 1857 forhandlingerne virker det måske overraskende, at Larsen skulle have ladet sig påvirke af netop Rosenstand-Goiske til at opgive sin tanke om det kongerigske - slesvigske fællesarkiv. Men på dette ene punkt havde Larsen momentant bevæget sig ud over det snævert arkivorganisatoriske og ind på det egentlig politiske område. Hans forslag stred imod grundlæggende principper bag helstatens øjeblikkelige administrative organisation som fastlagt ved ordningerne 1851-52 og var endnu 1857 politisk set umuligt, men kan meget vel tænkes at have sammenhæng

med personlige eiderpolitiske sympatier og strømninger i den kongerigske opinion, som netop da påny var ved at gøre sig stærkere gældende. Intet officielt organ kunne imidlertid på daværende tidspunkt tage ansvaret for at foreslå administrative ordninger eller institutioner, der på en eller anden måde knyttede hertugdømmet Slesvig nærmere til kongeriget end hertugdømmerne Holsten - Lauenborg, og dette må også forslagens ophavsmand være bragt til at indse; det blev taget af bordet endnu inden forhandlingerne i arkivkommissionen for alvor var kommet igang.

Ellers er det principielt vigtigste træk i diskussionen spørgsmålet om betydningen af forvaltningsændringerne 1848 ff i arkivalisk sammenhæng. Skulle disse ændringer først og fremmest opfattes som et brud mellem den foregående og efterfølgende periode, med deraf følgende konsekvenser for den organisatoriske ramme om arkivalierne? Eller burde en arkivadministration tværtimod understrege den faktiske forvaltningsmæssige kontinuitet, udtrykt ved arkivalierne selv, uanset alle ændringer og nyskabelser ved de forvaltningsorganer som havde frembragt dem?

Arkivarerne som flest indtog det sidste standpunkt og kunne her bl.a. pege på det nye Kultusministeriums selvstændige arkiv siden 1849 med dets beholdning af ældre kancelliarkivalier efter år 1800 som udtryk for de faktiske behov i så henseende. Og selv Larsen vedgik at arkivvæsenet fungerede udmærket *så længe* der var tale om de nuværende personer med praktisk erfaring for alle de administrative omlægninger i centralforvaltningen 1848 ff og samtidig med den administrative tradition fra de svundne dage under enevælden i behold. I kras form gav Niels Secher i kommissionsforhandlingernes indledende fase udtryk for det samme: »Vil man nu undersøge, hvad der først gav anledning til denne higen og stræben efter at reformere og omdanne arkiverne, da vil man finde, at der ikke var nogen indre trang eller nogen nødvendighed tilstede, som påbød en reform af arkivvæsenet; der hersker både god orden og nøjagtighed i arkivvæsenet, og de dertil medgående udgifter er - meget moderate; men den hele bevægelse opstod derved, at et medlem af rigsdagen, der formodentlig allerede da trængte efter at erholde en ansættelse ved arkivvæsenet, havde fået finansudvalget i dets betænkning over finansforslaget for året 1850/51 til at udtale -« en kritik, af Secher betegnet en »tirade«; vedkommende rigsdagsmedlem opnåede virkelig nogen tid efter »den lykke« at blive ansat ved arkivvæsenet, hvorpå, konstaterer Secher, hans reformtrang brat ophørte. Det er m.a.o. Barfod,

som er den onde ånd, og det hele postyr bag kulisserne når det kommer til stykket at se som en konsekvens af Barfods karrierestræb.

Bag dette underligt skurrende indslag i debatten lurer jalousi og usikkerhed overfor situationen hos Niels Secher. Det er skrevet, før han helt tydeligt kom i skred i retning af Larsen, men markerer distance overfor Rosenstand-Goiske: siden 1855 var Barfod ansat som fuldmægtig i Indenrigsministeriets arkivkontor under Rosenstand-Goiske, og det var denne, som opfordrede Barfod til overfor kommissionen at rekapitulere sine synspunkter fra rigsdagsforhandlingerne i begyndelsen af 1850'erne, hvilket han også gjorde – og hermed modtog et svar på³⁷).

Finis 1857.

Oprettelsen af Kongerigets Arkiv

Af det videre forløb er det klart, at Kultusministeriet gerne så sig befriet for at have mere med denne sag at gøre, hvis det ved Indenrigsministeriets velvillige assistance lod sig arrangere. Man konstaterede i Kultusministeriet, at der i arkivkommissionen 1857 alene havde været enighed om at Gehejmearkivet var i pladsnød, og dette problem kunne formentlig tages ud som et spørgsmål for sig og løses uafhængig af strukturproblemerne iøvrigt. Sidstnævnte ubehageligheder overgav man hellere end gerne til Indenrigsministeriets videre foranstaltning³⁸). Her valgte man, selv om der kan spores tøven hos en af sagsbehandlerne, at gribe til og benytte sagens økonomiske aspekter - »gagereguleringen for de kongerigske ministerialembetsmænd«, foruden det forhold, at Indenrigsministeriet selv havde lød og del i hovedmassen af de arkivalier, det drejede sig om - til at tage føringen i et forsøg på at komme over det døde punkt³⁹).

Af et notat fra foråret 1858 kender vi Indenrigsministeriets syn på arkivkommissionens indstillinger - eller rettere, synspunkterne hos nogen eller nogle i ministeriet, der bakkede Larsen op og ønskede hans forslag gennemført. Af forskellige grunde tror jeg nemlig ikke, at disse synspunkter uden videre og på alle punkter dækker ministeriets holdning som sådan på dette tidspunkt⁴⁰).

Ud fra notatet duede kun Larsens forslag, de andre kommissionsmedlemmer ville kun stilstand⁴¹) eller som Wegener unødigt komplicerede nyordninger. Tanken om fællesarkivet 1750 - 1848 forekom derimod præget af let anvendelig »simpelhed« og var jo også af ge-

hejmarkivaren blevet erkendt som det i virkeligheden »principrigtigste«. Den samme klarhed mente man at se i Larsens tanke om at etablere et enhedssystem for de kongerigske og fælles arkiver efter 1848 modsat Wegeners separate arkivsekretariater for de enkelte ministeriers nyeste sager, hvilket kun ville »modvirke orden og enhed i bestyrelsen«. Indenrigsministeriets referent tager dog nogle forbehold. Han er således klar over, at det næppe vil være muligt at integrere Kultusministeriets arkiv, men at dette i al fald indtil videre må påregnes opretholdt som særskilt arkiv, omend formelt betragtet kun som »filial« under hhvs. kollegialarkivet for kongeriget 1750 - 1848 og det fremtidige ministerialarkiv for tiden efter 1848⁴²). Endvidere må hertugdømmerne forudses at bibeholde særskilte centrale arkivforvaltninger for Slesvig, hhvs. Holsten og Lauenborg efter 1848/50, hvorimod der ikke skulle være noget ivejen for at kunne organisere hertugdømmernes arkivalier for den foregående periode i et fælles kollegialarkiv for hertugdømmerne. Ledelsen af det kongerigske fællesarkiv 1750 - 1848 bør henlægges under Indenrigsministeriet, idet Rosenstand-Goiske ene af alle magter en sådan opgave. Da han imidlertid af naturlige grunde ikke har forstand på de kancellisager, som jo efter nyordningen vil blive en del af det fælles kollegialarkiv 1750 - 1848, kan man tilforordne registrator Thorlacius fra Justitsministeriets arkiv til at bestyre disse kancelliarkivalier under ledelse af Rosenstand-Goiske. Fællesarkivet for tiden efter 1848 bør derimod Jedes af Justitsministeriets arkivar Niels Secher - stadig under Indenrigsministeriets overordnede bestyrelse, men øjensynligt med højdetagning for spørgsmålet om den personelle magtbalance, hvis man skulle igennem overfor Justitsministeriet med en nyordning efter de Larsen'ske ideer. Dette er - næsten -altsammen smukt i overensstemmelse med Larsens kommissionsvotum, men tilsidesætter bl. a. de Secher'ske reservationer. Der er da heller ikke i notatet lagt skjul på, at man kunne vente modstand især fra Justitsministeriet⁴³), ligesom det med 1857 forhandlingerne in mente ikke kan virke overraskende, at man som noget karakteristisk heftede sig ved en udtalt gensidig jalousi mellem arkivarerne indbyrdes.

Pladsproblemet hos de forskellige arkivforvaltninger og i Gehejmarkivet var samtidig latent. Ministeriet for Holsten-Lauenborg pressede synligt irriteret på for dog at komme videre efter 1857 drøftelserne i det mindste hvad lokaleforholdene angik⁴⁴), men det blev snarere end pladsforhold et personspørgsmål, som omsider løste op for struktursagen. Secher, der siden foråret 1857 havde været konsti-

tueret som arkivar, tabte 1859 tålmodigheden og anmodede om fast ansættelse som arkivar og chef for Justitsministeriets arkivkontor, da der jo alligevel ikke syntes at ske noget i struktursagen. Klogeligt nok foreslog han imidlertid selv, at den kommende permanente chef for Justitsministeriets arkiv ved ansættelsen udtrykkelig burde forpligtes til at underkaste sig de ændringer i embedets omfang, som en eventuelt kommende forandring i den samlede arkivorganisation måtte føre med sig, men lagde rigtignok samtidig ikke skjul på, at der ved en omorganisation - jfr. Larsens plan - ville blive tale om at »sammenbringe Justitsministeriets velordnede med de andre ministeriers i mindre god orden opbevarede arkivalier, hvoraf let vil fremkomme forvirring i det hele«, og at en forandring på dette område overhovedet ikke var ønskelig set med hans øjne⁴⁵). Umiddelbart havde dette forbehold til virkning at gøre det noget tvivlsomt for Indenrigsministeriet, om man just skulle satse på hr. Secher som kommende lederfigur under en omkalfatring, hvorom han netop havde udtalt sig »med en vis animositet«, jfr. fra drøftelserne 1857 også hans udladning mod Barfod, men efter nogen tøven bøjede Indenrigsministeriet dog af i begyndelsen af 1860 ved at tilkendegive, at det »ikke længere skal modsætte sig« at Secher udnævntes til chef for Justitsministeriets arkivkontor.

Dette må formentlig ses på baggrund af, at Justitsministeriet nu tilsyneladende havde slugt kamelen og derfor lod skinne igennem, at det ikke ville stille sig i vejen for en omorganisation af det samlede arkivvæsen⁴⁶), hvortil kom et andet og nok så vigtigt forhold, nemlig Rosenstand-Goiskes afgang som følge af sygdom⁴⁷). Han havde været selvskrevet som kommende arkivchef for det samlede kongerigske arkivvæsen 1750 - 1848 ved en nyordning, men så længe der ikke var forelagt rigsdagen konkrete forslag om arkivsagen, turde man ikke – for at holde os til Indenrigsministeriets version – af hensyn til Rosenstand-Goiske ændre ved Sechers stilling som blot konstitueret leder og give denne en permanent og officiel lederstatus, da det ikke på forhånd var givet at rigsdagen ville acceptere, at der under en nyordning af arkivvæsenet skulle være to kontorchefstillinger i stedet for kun én. Med Rosenstand-Goiskes afgang løste dette problem sig selv. Ikke blot blev Secher fra februar 1860 kgl. udnævnt arkivar og chef for Justitsministeriets arkivkontor, men han kunne tillige fra juli s.å. konstitueres som Rosenstand-Goiskes efterfølger, altså som leder af Indenrigsministeriets arkiv, herunder indbefattet det gamle »Kamrenes forende arkiv«. Sechers person blev nøglen, som kunne

låse op for struktursagens gennemførelse efter Indenrigsministeriets intentioner om en enhedsløsning efter egen opskrift. De hjælpere, Secher nødvendigvis måtte have ved hånden for at kunne magte opgaverne under fællesarkivet, var det en smal sag at fremskaffe⁴⁸).

I efteråret 1860 fik rigsdagen derpå af fg. indenrigsminister Monrad forelagt lovforslag om lønninger for de ved kongerigets arkivvæsen ansatte embedsmænd. Forslagets nærmere placering i den teoretiske debat om forholdet mellem lovbundne udgifter og bevillinger på finansloven - et i perioden standende rigsdagspolitisk spørgsmål - vedrører os ikke her, men dominerede efterhånden næsten fuldstændig debatten i folke- og landsting, som dog også beskæftigede sig med den arkivstrukturmæssige side af sagen, der var berørt i lovforslagets ledsagende motiverende bemærkninger. Heri oplystes nemlig at ministeriet var sindet »at samle under ét de kongerigets arkivvæsen vedkommende forretninger, samt derhos at forberede løsningen af den forbindelse, som for tiden består mellem disse og Finansministeriets arkivforretninger«, dvs. at man ville tilstræbe total frigørelse af det egentlig kongerigske arkivvæsen fra det helstatslige administrative system, herunder hertugdømmernes særforvaltninger, med etablering af en rent kongerigsk arkivorganisation under lutter kongerigske forvaltningsmyndigheder og omfattende Indenrigs-, Justits- og Kultusministerierne, og alene disse.

Under debatten i folketinget ventileredes et ønske om at tilstræbe en videregående enhedsløsning på arkivvæsenets strukturproblemer, således at man samtidig fik klaret ikke blot de kongerigske ministeriers arkivproblemer, men også de tilsvarende for fællesministerierne. Frederik Barfod slog desuden til lyd for sin gamle tanke om at gøre Gehejmearkivet til rigsarkiv for alle ældre forvaltningsakter og indskrænke de administrative arkiver i forvaltningerne selv til kun at omfatte, hvad der løbende var brug for i de ministerielle kontorer, således at »ethvert af kongerigets særlige ministerier fik sin egen arkivbestyrer, der umiddelbart under gehejmearkivaren bestyrede det enkelte ministeriums arkivvæsen«⁴⁹). Han fandt til dette formål håndarkiver af omfang svarende til Kultusministeriets ideelle, hvilket vist må opfattes således, at han ligesom tidligere fastholdt det kronologiske skel ved år 1800 som passende grænse bagud for, hvad centraladministrationen umiddelbart kunne have brug for⁵⁰). Monrad understregede derimod, at lovforslaget om arkivembedsmændenes lønningsforhold ikke i sig selv tilsigtede at være en løsning på det organisatoriske spørgsmål som sådant, men alene var at tage for hvad

det var, nemlig et lønningsforslag, som udelukkende berørte det kongerigske arkivvæsen. En nyordning af hele monarkiets arkivvæsen med inddragelse af de helstatslige fællesministerier m.v. fandt han det bestemt ikke opportunt at stræbe efter nu. Ingen kunne nemlig i øjeblikket foruddiskontere rigsrådets holdning i et sådant anliggende, og, som han pointerede, »jeg anser det derfor for langt bedre at bringe orden i det, der nærmest vedkommer og beror på os selv, end at få den allerdejlige lov vedtagen om hele arkivvæsenets ordning«⁵¹). Bagved ligger naturligvis hele den truende national- og forfatningspolitiske situation omkring helstatsproblemet fra sidst i 1850'erne.

Når Barfod under drøftelserne stadig efterlyste en samlet løsning for hele monarkiet, kunne Monrad derfor ligesom iøvrigt også Tscherning godt nok bevidne tanken som sådan en almindelig omend også ganske uforpligtende sympati, men når Barfod endvidere som led i en altomfattende reform af arkivvæsenet konkret ville have Gehejmearkivet gjort til rigsarkiv således at gehejmearkivaren blev »i grunden vor eneste arkivar«⁵²), pegede Monrad desuden på Gehejmearkivets bygningsproblemer som en hindring og udtalte at »ministeriet tager sagen ganske simpelt og siger: i stedet for gennem en lov at deklarere Gehejmearkivet for at være rigsarkiv, er det bedre først at skaffe det rum, således at det kan modtage de sager, som de administrative arkiver ikke har brug for«, hvad han da også gerne skulle bestræbe sig på »således at Gehejmearkivet bliver rigsarkiv uden at vi selv ved af det«, hvilket han »med fornøjelse« ville imødesee, men - vel at mærke - kun som følge af en langsom de facto udvikling, »lidt efter lidt«, og rent administrativt, altså uden forudgående lovinitiativ fra regeringens side. Det er den fra de interne ministerielle drøftelser i 1850'erne kendte tanke om de gradvise afleveringer til Gehejmearkivet af centraladministrationens ældre arkivalier fra tiden efter 1750, som her ligger bag.

Overfor det arkivpanorama, som Barfod spændte ud for ham samt de kritiske bemærkninger, som Zahle var fremkommet med under 3. behandling og som ligeledes fremhævede det ønskelige i en samlet arkivløsning omfattende hele monarkiet, måtte han fastholde det helt jordnære, at »lovudkastets tanke - er den, at der for de tre ministerier (Indenrigs-, Justits- og Kultusmin.) skulle være et hovedarkiv, hvorimod man ved siden deraf i kontorerne - skulle have et mindre håndarkiv for de løbende sager; når man ikke længere havde plads til dem, skulle de gå over til fællesarkivet« under Indenrigsministeriets

overordnede bestyrelse – intet mere⁵³).

Monrad bevidnede ganske vist at Barfods synspunkter havde været til inspiration for ham under det forberedende arbejde; Barfods vedvarende kritik i tinget måtte han derimod karakterisere som udslag af mangel på overblik over sagens aspekter til trods for, eller måske netop som følge af, denne hans kritikers stillingsmæssige placering indenfor selve arkivvæsenet. Barfod riposterede med en bitter og total forkastelse af lovforslaget – »en dårlig lov« – og hele tankegangen bagved i vendinger, som han kort efter trak konsekvensen af i form af en afskedsbegæring fra arkivtjenesten. Noget fuldt udarbejdet alternativt strukturforslag ville han imidlertid ikke fremkomme med her i slutrunden; dog fik han bl.a. sagt, at han fandt det »af vigtighed«, at det hele arkivvæsen (i kongeriget) blev henlagt under Kultusministeriet i stedet for, som det nu skulle være for tiden efter 1750, under Indenrigsministeriet⁵⁴). Også fra et andet udgangspunkt kritiseredes lovforslaget principielt, idet Høgsbro gjorde gældende, at man ved at begynde med i lovform at ville betemme lønningsforholdene risikerede at fastlåse hele struktursagen på forhånd i stedet for at begynde med det organisatoriske og lade lønningsspørgsmålet afpasse efter de nye rammer, når man først havde fået dem på det rene⁵⁵) – men det var en tankegang, man nu åbenbart havde fået mere end nok af i Indenrigsministeriet.

Monrads forslag om lønningslov for de ved Kongerigets Arkivvæsen ansatte embedsmænd kunne omsider vedtages i endelig form i Folketinget 28. januar 1861. Loven trådte i kraft 1. april s.å. Samtidig henlagdes ved kgl. resolution hele det kongerigets ministerier vedkommende arkivvæsen under Indenrigsministeriet, hvorved »en større ensartethed i sagernes behandling« ville kunne opnås. Internt havde ministerierne i løbet af vinteren 1860 - 61 accepteret nyordningen, Kultusministeriet dog kun under forbehold af, at dets arkivbestyrer T.H. Erslew fortsat selvstændigt skulle bestyre dette ministeriums arkiv og altså fremdeles fungere under Kultusministeriet, således at hans stilling først ved embedsledighed ville være at nybesætte af Indenrigsministeriet⁵⁶). Ministeriets forestilling til kongen om nyordningen gør endvidere opmærksom på beholdningen af Finansministeriets arkivalier i Indenrigsministeriets arkiv, »hvilket ikke er stemmende med den sondring mellem de monarkiet vedkommende fælles og de kongeriget vedkommende særlige anliggender, som nu i de fleste grene af forvaltningen er gennemført«, og at man derfor var igang med forhandlinger om udskillelse af disse finansministerielle

sager fra arkivet, altså om en opløsning af det gamle Kamrenes forenede Arkiv. Det kom til at trække i langdrag med at finde en løsning på dette problem, og »Kongerigets Arkivvæsen«, som foreløbig er Hof- og statskalenderens betegnelse for det nydannede såkaldte Kongerigets Arkiv⁵⁷), blev ikke i perioden før 1864 nogen institution efter rent kongerigske tilsnit, adskilt fra helstatens fællesinstitutioner, sådan som man havde villet det i 1861.

Mens man internt i Indenrigsministeriet beskæftigede sig med strukturproblemerne, havde man samtidig vurderet de eksisterende arkivforhold ud fra et effektivitetssynpunkt. I modsætning til Justitsministeriets arkiv, hvis orden i det tidligere omtalte notat fra foråret 1858 betegnes som »streng og hensigtsmæssig«, fremstår et noget flimrende billede af et Kamrenes forenede Arkiv, som ganske vist nok fungerer i praksis takket være Rosenstand-Goiske, men rigtignok også kun på grund af ham; de øvrige ansatte dér kan ikke finde ud af tingene på egen hånd. Dette er i notatet et hovedargument for at være betænkt på ændringer af forholdene, så man ikke risikerede en dag at stå på bar bund, når Rosenstand-Goiske var væk. Johan Grundtvig har berettet om, hvorledes han nogle år senere fandt alting i dette Kamrenes forenede Arkiv i den vildeste uorden; under arkivdrøftelserne i Folketinget betegnede Høgsbro det rent ud som »næsten – et pulterkammer«, uoverskueligt og med alt for fri adgangsforhold for helt uvedkommende personer. Rosenstand-Goiske har iøvrigt selv ved lejlighed talt om det i forhold til kancelliarkeviet »mange gange større, indholdsrigere og derved for uorden mere udsatte arkiv, der nærmest er Indenrigsministeriet underlagt«, hvilket vist er så nær ved at være en indrømmelse, som man med nogen rimelighed kan forlange. En arkivartype skimtes, bekendt fra samtidens danske Gehejmearkiv: hukommelseskunstneren, som ubesværet gererer sig mellem diffuse arkivaliesamlinger og som sådan kan være til uvurderlig hjælp for brugeren, men ude af stand til selv at opdrage og skole vordende arkivfolk. Registratør i Gehejmearkivet Kall-Rasmussen var et sådant omvandrende historisk-arkivalisk leksikon, særpræget »ved sin for enkeltheder inden for en vis kreds vidunderlige hukommelse«, som gehejmearkivar Wegener med let forbeholden akklamation har karakteriseret sin nærmeste medarbejder⁵⁸).

Johan Grundtvig og bestræbelserne på strukturændringer efter 1864

Samarbejdsforholdene i den nye arkivinstitution fra 1861 blev hurtigt prekære p.g.a. rivaliteten mellem lederen kontorchef N. Secher og fuldmægtig Johan Grundtvig. Sidstnævnte synes fra starten at have været protegeret af Monrad, som ønskede en generel sanering af det gamle Kamrenes forenede Arkiv i forbindelse med den påtænkte udsondring af finansforvaltningens arkivalier foruden hertugdømmernes sager, og hvor Grundtvig – tilsyneladende helt uden om Secher – så tidligt som i efteråret 1860 kunne rapportere mundtligt til ministeren om de kaotiske arkivforhold her som en uoverstigelig hindring for en snarlig udførelse af planen. Grundtvig har muligvis allerede da anmodet ministeren om en mere formaliseret status som leder af ordningsarbejdet, hvilket Monrad dog ikke ville gå med til a.h.t. Secher. Det er imidlertid lige så klart, at Monrad ville have Grundtvig til de facto at lede den del af det nyskabte arkiv for de kongerigske ministerier, som omfattede det tidligere Kamrenes forenede Arkiv, og Grundtvig kunne ihvertfald 1863 meddele indenrigsminister Lehman at »jeg har faktisk bestyret Indenrigs- og Finansministeriets arkivkontor siden 1. april 1861, og kancelliråd Secher kun nominelt«, idet Sechers reelle indsats alene skulle have bestået i at foretage »rent planløse omflytninger af sagerne i arkivet«, hvorved han »gjorde det mere og mere vanskeligt at finde de sager, som forlangtes⁵⁹⁾«.

Secher tyede da til Lehmann for at afværge truslen mod sin lederposition og hævdede bl.a. at Grundtvig alene havde haft til opgave at lede ordningsarbejderne m.h.t. arkivalierne fra tiden før 1760, som det var meningen at videreaflevere til Gehejmearkivet, og at han selv havde været travlt optaget af bl.a. ordningen af de Møsting'ske papirer, dvs. arkivalier vedr. finansstyrelsen i Frederik VI.s tid, og altså ikke uden direkte arbejdsmæssig kontakt med de arkivalske gebeter sådan som Grundtvig hævdede⁶⁰⁾.

Selv om Indenrigsministeriet udadtil - naturligvis - loyalt støttede Sechers vakkende autoritet⁶¹⁾, drog man dog også snart konsekvensen af de umulige samarbejdsforhold og imødekom Grundtvigs hovedkrav om anerkendelse af hans selvstændighed overfor Secher⁶²⁾, således at han blev ligestillet med denne overfor ministeren »indtil den ved loven af 19. febr. 1861 tilsigtede forening af de under Indenrigsministeriet henlagte arkiver fuldstændigt kan gennemføres«, dvs. når bl.a. det særlige arrangement m.h.t. bestyrelsen af Kultusministeri-

ets arkiv kunne bringes til ophør. Ved ministeriets instruks af 22. maj 1863 bestemtes derfor, at de to kontorer for hhvs. Justitsministeriets arkiv (med kancelliarlivet efter 1750) under Secher, og Indenrigsministeriet samt Finansministeriet, dvs. det gamle Kamrenes forenede Arkiv (med arkivalier tilbage til senmiddelalderen) under Grundtvig »hver for sig direkte står under Indenrigsministeriet, med hvilket al forhandling går gennem ministeriets sekretariat« og at de fremtidig skulle benævnes hhvs. arkivkontorets første og anden afdeling. Første afdelings domicil var lokalerne i den røde bygnings stueetage ud mod slotspladsen på begge sider af den store hovedtrappe, anden afdeling - arkivalsk set langt den mest omfattende - skulle have rum i tre etager af Proviandhuset foruden at beholde forskellige lokaler omkring den indre gård mellem den røde bygning og Proviandhuset⁶³).

Secher blev således fra nu af stækket og fik aldrig den betydning i arkivvæsenet, som han i sin tid formodentlig havde regnet med at skulle opnå bl.a. ved støtte fra departementsdirektør Larsen, hvis indflydelse på Indenrigsministeriets arkivpolitik da heller ikke kan spores i tiden efter ca. 1860. Det følgende tiår i de ministerielle arkiver står derimod helt i Johan Grundtvigs tegn. At Grundtvig allerede 1860 kunne lægge så hårdt ud som han gjorde, efter eget sigende med allerede da »forlængst« udarbejdede planer for ordening og registrering af det forviklede Kamrenes forenede Arkiv, som han derpå gennemførte efter eget hovede, forudsætter nødvendigvis bl.a. nogle ganske anderledes tætte kontakter til magthaverne i centraladministrationen end Secher for sit vedkommende kunne gøre brug af. Grundtvigs egentlig politiske virksomhed som rigsdagsmedlem siden 1858, hvor han på tinge repræsenterede nationalliberale synspunkter og lagde sig tæt op ad ministeriet Halls politik, må antages at være den egentlige baggrund for hans muligheder hos ministre som Monrad og Lehmann⁶⁴). Da hans oprindelige planer om en universitetskariere var støt på økonomiske og andre vanskeligheder, kunne han ad anden vej få tilfredsstillet sit ambitionsniveau og blev ihvert fald af sin ven, men politiske antagonist Sofus Høgsbro skoset for af private hensyn at dyrke førende nationalliberale politikere. Måske satsede han også fra begyndelsen af 1860'erne på en skønne dag at blive arkivvæsenets egentlige leder, sådan som han mange år senere påstod allerede dengang at have gjort⁶⁵).

Alt imens fortsatte Grundtvig efter 1863 med at udskille finansforvaltningens arkivalier fra Indenrigsministeriets arkiv og med arkivordning og -registrering efter principper, som med rette anses for

grundlæggende i moderne dansk arkivvæsen⁶⁶). Som tidligere omtalt havde den oprindelige begrundelse for arbejdet været ønsket om en arkivmæssig sondring mellem de for monarkiet fælles og de for kongeriget særlige institutioner, dvs. en kløvning af det gamle Kamrenes forenede Arkiv i overensstemmelse med centraladministrationens faktiske struktur under helstatsordningen siden 1850'erne. Nu gjorde Wienfreden en fortsættelse af denne institutionelle sondring meningsløs i sig selv, og efter 1864 inddrog man således også arkivvæsenet i bestræbelserne på at sanere centralforvaltningen efter de nye forhold. Finansministeriet tog i sommeren 1867 initiativ til nedsættelse af en blandet ministeriel kommission, som først og fremmest skulle stille forslag om revision af de gældende lønningslove fra helstatens tid, og fra Indenrigsministeriets repræsentant i kommissionen, departementsdirektør Linnemann, modtog Grundtvig snart efter en opfordring til overfor ham at skizzere »den ordning af ministeriernes arkivvæsen, som jeg antager for at ville være på én gang den bedste og den billigste«.

I konsekvens af udviklingen i de politiske forhold fandt Grundtvig nu tiden inde til »atter at optage spørgsmålet om at tilvejebringe en sådan virkelig enhed i arkivvæsenet, som fra alle sider er bleven erkendt for at være ønskelig«, dvs. opgivelse af alle tanker om f.eks. et eget nyt arkiv for Finansministeriet til fordel for en enhedsorganisation nogenlunde svarende til den grundlæggende tanke bag departementsdirektør Larsens forslag fra 1857, som jo bl.a. gehejmearkivaren i sin tid i princippet havde tiltrådt. I det samlede arkivvæsen for tiden efter 1750 og til dato skulle sagerne fra de militære ministerier og Udenrigsministeriet integreres med arkivalierne fra resten af centralforvaltningen, dog således at der blev trukket en linie ved ca. 1840 som skel mellem de ældre administrative akter og de nyere - modsat Larsens forslag, der havde haft perioden omkring 1848 som skilleår. Endvidere skulle der efter Grundtvigs opfattelse ikke opereres med adskilte arkiver for nyere, hhvs. ældre sager efter 1750, men kun med ét arkiv adskilt i to afdelinger, nemlig en første historisk afdeling for perioden ca. 1750 - ca. 1840 (evt. benævnt »Regeringsarkivet«), og en anden administrationsvendt afdeling for tiden efter ca. 1840 (evt. benævnt »Ministerialarkivet«), og det samlede arkivvæsen efter ca. 1750 »benævnes Rigs-, Stats- eller Regeringsarkivet og bestyres af én arkivar« med fem arkivsekretærer til hjælp, heraf de fire tilknyttet en administrationsvendt 2. afdeling. Arkivarens hovedopgave skulle især bestå i registrering af 1. afdelings mere rent historiske

arkivalier. Overhovedet er forslaget motiveret ikke mindst af hensyn til de ældre arkivalier i centraladministrationen fra tiden 1750 - 1840, idet disse »så godt som aldeles er overladt til sig selv, hvilket med hensyn til deres historiske betydning og interesse af deres omhyggelige bevaring ikke kan anses enten for ønskeligt eller engang forsvarligt«. Man kunne for Grundtvigs skyld gerne gå igang med det samme uden at afvente etableringen af den fælles arkivorganisation indbefattet de militære ministerier og Udenrigsministeriet - man kunne simpelthen starte med nu at oprette den historiske afdeling af Rigsarkivet ved at bede ministerierne aflevere deres beholdning af sager fra før 1840 til Kongeriget's Arkivs nuværende 2. afdeling med sagerne fra Indenrigsministeriet og Finansministeriet,« der måtte danne hovedstammen for dette nye arkiv«⁶⁷).

A.D. Jørgensen har muligvis ret i, at Grundtvigs forslag i sig selv blev nærmeste anledning til at »bestyrelsen af det ministerierne vedkommende arkivvæsen« fra Indenrigsministeriet pr. 1. april 1869 henlagdes under Kultusministeriet, således at administrationen af statens arkivvæsen - undtagen de militære ministerier og Udenrigsministeriet - fra da af var samlet under dette ministerium. Tanken om en enhedsorganisation af arkivvæsenet var imidlertid af ældre dato og blev, som det vil være fremgået af det foregående, luftet med mellemrum under rigsdagsforhandlingerne efter 1849. Også arkivadministrationen i Norge, hvor Kirke- og Undervisningsministeriet forvaltede det statslige arkivvæsen som et ministerielt bureau med rigsarkivaren som øverste leder heraf, kan have spillet en rolle for de interne ministerielle forhandlinger 1867 - 68, som mandede ud i et lønningslovsforslag, der bl.a. forudsatte overførelsen af det under Indenrigsministeriet henlagte arkivvæsen for tiden efter 1750 til Kultusministeriet. Det folketingsudvalg, som sidenhen behandlede lønningslovsforslaget i revideret udgave 1869 - 70, udtalte iøvrigt sin tilslutning til den administrative henlæggelse af arkivvæsenet under Kultusministeriet »fsv. man derved nærmer sig den formentlig heldigste og naturligste ordning af dette forhold, nemlig at sætte ministerialarkiverne i nærmere forbindelse med det nuværende Gehejmearkiv«, men udvalget måtte rigtignok samtidig påpege »at det burde være genstand for særlig sagkyndig overvejelse, hvorledes arkivvæsenets ordning, der for tiden næppe er aldeles tilfredsstillende og i al fald for de forskellige ministeriers vedkommende er temmelig uensartet, heldigst burde fastsættes, og man skal derfor opfordre regeringen til at træffe foranstaltning hertil«. Navnlig så udvalget gerne

kontorchefposten i det ministerielle arkivvæsen nedlagt - dvs. N. Sechers afgang - og fuldmægtigstillingerne til gengæld forøget fra de eksisterende to til tre, »af hvilke den ene tillægges ekspeditionsekretærhonorar«, m.a.o. en reelt set ledende position for fuldmægtig Johan Grundtvig i alle tre daværende afdelinger af ministeriernes arkiv under Kultusministeriet⁶⁸).

Det er Grundtvigs model for arkivvæsenet, som folketingsudvalget om lønningsloven 1869 - 70 nærmest repræsenterer, således tanken om en deling af det administrative arkivvæsen i to afdelinger - en historisk og en administrativ ved 1840 eller 1848 - og endvidere, at den historiske del af de ministerielle arkiver efterhånden burde sammenfattes med Gehejmearkivet, således at hele arkivvæsenet kunne »blive stillet under én chef«. Når udvalgets forslag om nedlæggelse af posten som arkivvæsenets kontorchef stødte på modstand i regeringen, tolkede udvalgets ordfører Koch dette som et muligt udslag af personlige hensyn, altså til Secher, hvilket finansminister Fønnebech dog ikke ville vedkende sig. I det hele taget synes regeringen Frijs ikke rigtig internt at have kunnet gøre sin stilling til arkivreformforslagene op; den ønskede derimod, som også udvalget gjorde, at sagen kom under særforhandling, når man i regeringen selv var nået til enighed i spørgsmålet. Efter Frijs afgang (maj 1870) blev det under den efterfølgende regering Holstein-Holsteinborg omsider besluttet, at arkivspørgsmålet burde udskilles helt fra de verserende lønningslovforslag for embeds- og bestillingsmænd under Kultusministeriet, således at man foreløbig blev stående ved lønningslovene af 1861 for Gehejmearkivet og ministeriernes arkivpersonale, indtil man havde forhandlet selve arkivstruktursagen til ende som et problem for sig⁶⁹).

Det er muligt, at kontorchef i Kultusministeriet C. F. Schwartzkopf ved sin skeptiske indstilling overfor andet end langsomme og gradvise ændringer i arkivvæsenet kan have virket bremsende på tanken om praktiske arkivreformer i ministeriet Frijs' tid⁷⁰). Det lovforslag, som i efteråret 1871 forelagdes af kultusminister Hall om lønninger for de ved arkivvæsenet ansatte embeds- og bestillingsmænd, er forberedt af departementschef i Kultusministeriet A.C.P. Linde og repræsenterer derimod hvad det arkivorganisatoriske angår i alt væsentligt Johan Grundtvigs opfattelse foruden at være i samklang med de synspunkter, som folketingsudvalget af 1869 - 70 om lønningsloven tidligere havde gjort sig til talsmænd for. Lovforslaget af 1871 tilsignede i de ledsagende bemærkninger en delvis organisatorisk sam-

ling af arkivvæsenet ved for det første af fastsætte en »særlig lønning for en rigs- og gehejmearkivar som fælles bestyrer af det hele arkivvæsen«, og dernæst at sammenslutte de ministerielle arkiver efter 1750 i to hovedafdelinger, en historisk og en administrativ, under en fælles arkivar med ansvar overfor rigs- og gehejmearkivaren som arkivvæsenets øverste leder. I og for sig ville det være at ønske, at samtlige ministerielle arkiver kom med i nyordningen, og selv om både Udenrigsministeriet og de to militære ministerier for øjeblikket tog afstand fra at lade sig integrere i en fælles arkivorganisation, ville døren være åben for deres senere optagelse i systemet; deres afvisning af at gå med nu burde ihvertfald ikke være afgørende for struktursagen iøvrigt.

Lønningslovsforslaget af 1871 opererer med en rigs- og gehejmearkivar i spidsen for det samlede statslige arkivvæsen bestående af Gehejmearkivet - der besad »en så udpræget selvstændighed som et eget arkiv, at der ikke kan være spørgsmål om andet end fremdeles at opretholde det som sådant«⁷¹) - under daglig ledelse af en arkivar med en fuldmægtig til hjælp, og et »regeringsarkiv« for tiden efter 1750 bestående af to afdelinger, hhvs. en historisk og en administrativ, under hver sin fuldmægtig, men med en arkivar som leder af det fælles ministerielle arkivvæsen⁷²). Alt ialt betød forslaget ikke nogen væsentlig fordyrelse af arkivadministrationen i forhold til den eksisterende tilstand, og ved bestemmelserne om den fælles rigs- og gehejmearkivar ville man dels ophæve Gehejmearkivets organisatoriske »isolation« i forhold til de ministerielle arkiver, dels ved en omlægning af afdelingsgrænserne i disse fra at være bestemt af de pågældende arkivfonds (1. afd. med Justits- og Kultusministeriernes arkivalier, 2. afd. med Finans- og Indenrigsministeriernes) til istedet at afspejle hovedfunktionerne i forhold til administration og historieforskning understrege ønsket om »at forene de særlige ministeriearkiver, såvidt dette for tiden lader sig gøre«.

Der gør sig her klart gældende en bestræbelse på at styrke mulighederne for en forskningsmæssig udnyttelse af arkivmaterialet for tiden efter 1750, idet den største ministerielle arkivafdeling ville få »bevaring, ordning og registrering af alle ældre sager« til hovedopgave, ligesom endemålet for alt produceret arkivmateriale i centraladministrationen for departementschef Linde til syvende og sidst er den historiske udnyttelse af stoffet. Her gik lovforslaget imidlertid efter et under rigsdagsforhandlingerne nedsat folketingsudvalgs mening ikke langt nok. Hvorfor, spurgte udvalget, havde man ikke benyttet

lejligheden til at etablere »et virkeligt rigsarkiv« ligesom i de andre lande, således at kun »de allernyeste og så at sige daglig nødvendige« arkivalier tilbageholdtes i et ministerielt arkivvæsen, hvorimod resten forenedes med de gamle historiske akter i »et fælles statsinstitut«, altså rigsarkivet. Principperne for et sådant rigsarkivs forhold til benytteren burde med de forskellige nødvendige modifikationer efter udvalgets opfattelse svare til »de store offentlige bogsamlinger«, da arkivaliernes afbenyttelse ikke kunne siges at være af mindre »almen-vigtighed« end biblioteksvæsenets benyttelse. Så vidt det lod sig gøre, kunne udvalget endvidere ønske lovforslaget »affattet i overensstemmelse med den i sidste samling vedtagne lov for Det kongelige Bibliotek« m. h. t. økonomiske rammer og organisatorisk ved en sammenslutning af den påtænkte nye historiske afdeling af »regeringsarkivet« med Gehejmearkivet i, hvad der tilsammen ville udgøre et rigsarkiv. Endelig måtte det for udvalget at se anses for »særdeles ønskeligt, om der kunne skaffes midler tilveje til et virksomt tilsyn med landets øvrige arkiver og til sikre opbevaringssteder for sådanne historisk vigtige arkivalier, som de vedkommende besiddere ikke kan eller vil vise den fornødne omhu, at ikke kilderne til landets historie år for år skal, som det oftere er sket, på en aldeles uforsvarlig måde ødelægges og gå til grunde«. Dette sidste punkt er en understregning af synspunkter under folketingsdebatten, hvor C.B. Nyholm gerne så bl.a. »amts- og herredsarkiver« komme under et rigsarkivs varetægt og desuden slog til lyd for, at statsmagten fik tillagt en tilsynsmyndighed med private arkivalier, som man - uanset deres høje almindelige interesse - naturligvis ikke fra samfundets side ville kunne gøre ejendomsretlige krav på⁷³).

Flertallet i folketingsudvalget 1871 - 72 ville have stillingsbetegnelserne i lønningslovforslaget vedr. de ved arkivvæsenet ansatte embeds- og bestillingsmænd ændret fra rigs- og gehejmearkivar til: rigsarkivar, fra arkivarer - ialt to - til hhvs.: første og anden underarkivar, fra fuldmægtige - ialt tre - til: arkivsekretærer. Under folketingsdebatten i efteråret 1871 gik Høgsbro stærkt ind for afskaffelse af betegnelsen gehejmearkivar: »Dette ord er et minde fra den tid, da vi havde tysktalende konger her i landet, men da vi nu dog er blevne af med gehejmestatsrådet, må vi vel også kunne undvære gehejmearkivaren og give stillingen det navn, som jeg for mit vedkommende synes lyder nok så smukt, nemlig »rigsarkivar«. Jeg skal minde om, at både Sverige og Norge har en rigsarkivar, hvorimod jeg ikke tror, at de har nogen gehejmearkivar, og jeg ser ikke, hvorfor vi i

denne henseende skulle være nødsagede til at danne et overgangsled til Tyskland«. Han sekonderedes her af Kofoed, som også ville have slået dette gehejme ihjel, som han udtrykte det, da meningen med det hele jo netop ikke var en »Geheimniss«, men tværtimod at stille tingene til rådighed for offentligheden sådan som i Norge og Sverige. Rent bortset herfra kunne Nyholm endvidere ønske gehejme- eller rigsarkivarens stilling under en nyordning nærmere præciseret end lønningslovforslaget med tilhørende bemærkninger gjorde det, da det jo »er klart nok, at skal han virkelig repræsentere enheden, så må hans beføjelse i den retning være temmelig vidtgående«. Kultusminister Hall følte dog øjensynlig ikke trang til nu at gå nærmere i detaliller om den påtænkte nyordning af arkivvæsenet, men fik om rigsarkivarstillingen sagt i sit svar til Nyholm, at der »til denne post må søges en mand, som ikke blot er fortrolig med arkivvæsenet og arkivaliers behandling i det hele taget, men som tillige må være en virkelig fremragende videnskabsmand, der er istand til i fuldeste mål at fremdrage det ønskeligste udbytte af arkiverne«. ⁷⁴⁾

*Gehejmearkivar Wegeners kamp
mod strukturændringer 1871 ff.*

Hermed fokuseres i debatten på den danske arkivverdens førstemand og nestor, gehejmearkivar Wegener. Hans indtræden i sagen blev i første omgang dødbringende for den. Departementschef Linde havde ellers optimistisk forestillet sig, at Wegener antagelig ville kunne vindes for strukturændringerne og selv være villig til at gå ind i rollen som rigs- og gehejmearkivar, hvis Hall vel at mærke privatissime tog direkte kontakt med ham - »iværksættelsen af enhver ny plan for at tilvejebringe enhed i arkivbestyrelsen har hidtil været antaget at måtte strande på gehejmearkivarens konferensråd Wegeners utilbøjelighed til at ville indlade sig på noget nyt. Jeg skulle imidlertid tro, at en forhandling med ham ikke ville blive ganske forgæves. Det kunne dog være, at han efter sin personlige karakter ikke ville findes uvillig til at overtage den udvidede administrative virksomhed som rigsarkivar, både med hensyn til den forøgede indflydelse, han derved vil få på hele arkivvæsenet, og med hensyn til den lønningsforbedring, han derved vil kunne skaffe Gehejmearkivets nuværende embedsmænd« -, men denne åbenlyse appel til den Wegener'ske forfængelighed gjorde ikke den tilsigtede virkning på gehejmearkivaren. Hall fulgte ellers Linde og gjorde midt i november 1871 Wegener »aldeles

konfidentielt« bekendt med folketingsudvalgets betænkningssudkast, som det på grund af Wegeners mangeårige erfaring ville være kultusministeren overordentlig magtpåliggende at modtage gehejmearkivarens kommentarer til, inden ministeren skulle til forhandling med udvalget om den definitive redaktion af betænkningen. Wegeners mange sider lange modangreb blev retningsgivende for regeringens videre holdning i sagen. Allerede straks efter modtagelsen af Wegeners svar ser det ud til, at Hall har ønsket lønningslovsforslaget lagt på is, og folketingsudvalget må i løbet af vinteren være bragt til samme overbevisning som Hall; i begyndelsen af april 1872 skrinlagdes hele forslaget officielt⁷⁵).

Hele tanken om et »såkaldet« nyt rigsarkiv i Danmark er iflg. Wegener en eneste misforståelse - »i virkeligheden forholder det sig således 1) at vi i Gehejmearkivet således som dette *nu* er har et rigsarkiv, 2) at det som i andre stater kaldes »rigsarkiv« er meget langt fra at være det, og 3) at vort rigsarkiv netop under de særegne forhold må holde fast på den gamle benævnelse som »Gehejmearkiv«.

Ad 1), om *Gehejmearkivet*, går argumentationen nærmere på at det dels er meget forkert i offentligheden eller i folketinget at lægge noget odiøst i ordet gehejme-. Ordet indebærer aldeles ikke, siger han, »at dette arkiv (= Gehejmearkivet) skulle være hemmeligt eller have hemmeligheder, men var det almindelige udtryk for alt, hvad der stod kongen nær, hørte kongen til. Det gaves derfor på fransk ved »Archives privées««. Wegener betragtede det som et kardinalpunkt for forståelsen af hans arkivadministration siden 1848, at han ud af enevældens mere eller mindre tillukkede Gehejmearkiv havde skabt et rigsarkiv svarende til nutidens behov hos historieforskerne og den almene offentlighed for en sådan åben og publikumsvenlig statsinstitution, hvor dog af naturlige grunde ikke alt kunne være frit tilgængeligt for enhver, ganske som alt jo heller ikke i tilsvarende institutioner i udlandet kunne være fuldstændig frit tilgængeligt. Man var imidlertid herhjemme mere liberal overfor arkivbenyttere end vistnok noget andetsteds i den civiliserede verden; stemmeføringen er let vibrerende: »Jeg er meget langt fra at regne mig alene denne skabelse af et rigsarkiv til fortjeneste, men det vil man vel dog tillade mig at sige, at den er sket i min embedstid, ved mig som redskab, og at jeg har anset den som mit livs opgave, for hvilken jeg har ofret mig og andre videnskabelige bestræbelser i en grad, som de færreste kender«. Havde han selv stået frit, udtalte han, ville han have foretrukket at leve forskerens isolerede tilværelse i et beskyttet milieu à la for-

tidens Gehejmarkiv, men i arkivvæsenet er forholdene »nu komplet forskellige fra hvad de var dengang, da Gehejmarkivet var Grams, Langebeks, Schjønnings osv. *ensomme* og uforstyrrede studerekammer, når de fandt det bekvemt at ombytte dette med hjemmets«, og endda måtte han erkende et personligt dilemma ved på én gang at være producerende forsker i sin egenskab af kongelig historiograf, altså statens historiske konsulent, og samtidig praktisk administrerende arkivmand i et arkivvæsen under forvandlingens lov. Til syvende og sidst er de to verdner nemlig uforenelige, og en effektiv (biblioteks- og) arkivmand behøver aldeles ikke forsøge at gøre sig gældende ved antallet af tryksider: »min afdøde kollega Kall-Rasmussen udgav så godt som ingenting, men hans ros som arkivmand vil ikke forsvinde, så længe der lever nogen, som har kendt ham - (om W.S. egen litterære virksomhed) - jeg kan helligt forsikre, at jeg mangan gang selv har været i tvivl, om ikke den derpå anvendte tid hellere burde være kommen *arkivet* selv til gode« (fremh. W.S.)⁷⁶).

Ad 2), *arkivforhold i udlandet*, bemærker han at uanset det nyttige i at sætte sig ind i udenlandske arkivforhold kan man ikke mekanisk overføre et lands arkivorganisation til et andet; arkiver er produkter af en historisk udvikling som er specifik for det pågældende land. Navnlig kan man heller ikke jævnføre systemet i en så gammel stat som Danmark med arkiverne i de nye selvstændige stater. Overfor henvisninger til mulige forbilleder for en ændret dansk arkivorganisation i *Norge* fremholder han at »det følger dog åbenbart af sig selv, at et rige, hvis hele selvstændige bestyrelse næppe omfatter 60 år, umulig kan sammenlignes med et andet, hvis arkiver har en så høj alder som vort. Fra Norge kan lige så lidt som fra Belgien eller Grækenland eller Rumænien osv. hentes paralleller«⁷⁷). Men heller ikke de gamle udenlandske stater kan tjene til forbillede for Danmark, for intetsteds er der gennemført enhedsorganisationer med et rigsarkiv svarende til det enhedssystem, folketingsudvalget efterlyste for Danmarks vedkommende. Et vue over situationen i Sverige⁷⁸), Frankrig, Spanien, Østrig, Holland og England⁷⁹) må tværtimod føre til den konklusion, at man snarest i Danmark i Gehejmarkivet besidder en institution som »fortjener navnet af et rigsarkiv - mere end hvad der haves i nogen anden mig bekendt stat under denne benævnelse«. Næsten overalt er endvidere de gamle rigsarkiver og de praktiske ministerialarkiver organisatorisk adskilt »eftersom både bestyrelsen, betjeningen og benyttelsen af dem er væsentlig forskellig«, således at

det beror på en misforståelse hvis man herhjemme under henvisning til udlandet vil søge argumenter for at slå arkiverne sammen. Wegener går ind for, at Gehejmearkivet - som hidtil - skal modtage alle arkivalier fra centraladministrationen først frem til 1750, derpå frem til et nyt fælles grænseår fra hele centraladministrationen efter nærmere aftale, og at forbindelsen mellem Gehejmearkivet og centraladministrationen også i fremtiden skulle bestå i at ministerierne brugte Gehejmearkivet ved fremskaffelse af ældre dokumentationsmateriale og forhandlede kassationsproblemer igennem med gehejmearkivaren. For sit eget vedkommende nærde Wegener intet som helst ønske om nogensinde at få nærmere at gøre med de praktiske regeringsarkiver, som han forresten i øjeblikket fandt mest hensigtsmæssigt organiseret i de militære ministerier og i Udenrigsministeriet, hvor en bestemt person fungerede som arkivbestyrer med ansvar for arkivets gode orden foruden at deltage i det almindeligt forefaldende kontorarbejde. I den forbindelse fremkommer Wegener med nogle i realiteten yderst skarpe udfald mod Johan Grundtvig, og samtidig forkaster han af mere principielle grunde fuldstændigt ethvert forsøg på at sammenligne arkiverne i Danmark med bibliotekerne - Det store kongelige Bibliotek skulle så sandelig ikke vælges til model for noget reorganiseret Gehejme- eller Rigsarkiv⁸⁰).

Mere i almindelighed afviser Wegener desuden tanken om et statsligt overtilsyn med privatarkiverne rundt om i landet som urealistisk, »et uretfærdigt indgreb i frie mænds rettigheder«, kalder han det - dvs. bl.a. retten til uhindret at destruere, - hvorimod han konkret går ind for at der bør oprettes *provinsarkiver* svarende til, hvad der findes »i alle stater« udenfor Danmark. Regeringens opmærksomhed bør henvendes herpå, og man bør »foranledige og understøtte oprettelsen af provinsarkiver i stiftsstæderne, i Odense for Fyn, i Nykøbing for Låland og Falster, i Viborg og måske Ribe for Nørrejylland«. Det er vist første gang i dansk arkivdebat, at et ønske om etablering af stifts- eller, som her, provinsarkiver udmøntes i konkret form efter oprindelig at være ventileret mere generelt i forbindelse med diskussionen i 1850'erne og 60'erne om Lengnicks forslag angående bedre opbevaringsforhold for de gejstlige lokalarkiver⁸¹).

Hvor væsentlige Wegeners forbehold og kritik i det foregående anførte end i sig selv måtte være forekommet Hall er det imidlertid givetvis pkt. 3) i skrivelsen - om nødvendigheden af under de givne forhold at bibeholde betegnelsen Gehejmearkivet og i det hele status quo i arkivvæsenet - der har haft afgørende betydning for kultusmi-

nisterens stillingtagen i sagen. Dette pkt. 3) har nemlig de igangværende *arkivforhandlinger med Preussen* til baggrund. Her var det Wegeners opfattelse, at man ved behændig benyttelse af begrebet Gehejmearkiv i de diplomatiske underhandlinger med landets fjende nr. 1 i vid udstrækning kunne undgå at imødekomme de preussiske krav om udlevering af arkivalier i konsekvens af Wienfreden; en ændring også alene i navnet ville risikere at prisgive Gehejmearkivet »for de plyndrelystne slesvig-holstenske og tysk-preussiske historikere og statsmænd« og forspilde alt hvad man hidtil, bl.a. takket være udenrigsminister Bluhmes forståelse for denne problematik i årene efter 1864, havde opnået i retning af forhaling og forhindring overfor preusserne. Den bagvedliggende tankegang er, at Gehejmearkivet tillige er kongens privatarkiv, og at grænsen mellem kongeligt og statsligt er, eller rettere var, uskarp. Det lykkedes faktisk Wegener at trænge igennem med denne argumentation, således at alle tanker om strukturændringer i arkivvæsenet foreløbig blev skrinlagt⁸²), men han måtte til gengæld give køb overfor Johan Grundtvig i et anliggende, som det ellers samtidig havde været ham magtpåliggende at få afgjort til Gehejmearkivets fordel vis à vis Kongerigets Arkiv, nemlig spørgsmålet om aflevering til Gehejmearkivet af Indenrigsministeriets gamle arkivalier fra senmiddelalderen og frem til 1750.

Siden Gehejmearkivet 1860 overtog den såkaldte Christian IV.s hvælving i Proviantgården, havde arkivet haft pladsmæssig mulighed for at modtage rentekammerarkivalierne m.m. frem til året 1750 sådan som det forlængst havde været planlagt, men aldrig var kommet til udførelse bortset fra mere sporadiske afleveringer fra det tidligere Kamrenes forenede Arkiv i begyndelsen af 1850'erne. Dengang var afleveringerne gået i stå p.g.a. Gehejmearkivets pladsmangel. I årsberetningerne til Kultusministeriet i 1860'erne havde Wegener efterhånden vedvarende gjort opmærksom på, at der stadig var uløste afleveringsproblemer, og det forekom også udenforstående påfaldende, at man havde iværksat pladsudvidelser for Gehejmearkivet uden at sørge for, at den nyvundne plads i Christian IV.s hvælving blev ordentlig udnyttet⁸³). På sin side indtog derimod Johan Grundtvig - også offentligt i »Meddelelser fra Rentekammerarkivet« 1871 - det standpunkt, at rentekammerarkivalierne m.m. fra før 1750 *ikke* burde afleveres til Gehejmearkivet. Det var, mente han, tværtimod en misforståelse, at man i 1850'erne havde påbegyndt disse afleveringer og derved var slået ind på »den uheldige metode: at begynde en reorganisation af arkivvæsenet med at desorganisere de bestående, histo-

risk udviklede arkiver, i stedet for at slå ind på den naturlige og eneste rette vej til arkivvæsenets centralisation, som heldigvis nu er bestræbt: nemlig at samle alle arkiverne lige til den nyeste tid under én bestyrelse, thi der lader sig, ifølge sagens natur, aldrig opstille nogen holdbar tidsgrænse, hvor det historiske arkiv ophører, og det rent administrative begynder; og enhver deling får derfor vilkårlighedens præg og medfører alle deraf flydende ulemper«.

Endvidere, fortsætter Grundtvig, var det et held at afleveringen var gået istå, dels fordi adgangsbetingelserne til Gehejmearkivet ikke var ideelle for en benytter, dels fordi en aflevering dertil ville have »forhindret eller udsat til en fjern og uvis fremtid den restitution af det gamle rentekammerarkiv som et sammenhængende og afrundet hele, der ni år efter (: ved Grundtvigs ansættelse i Kongerigets Arkiv) blev sat i værk, og som nu, efter henvend tolv års arbejde, nærmer sig sin foreløbige fuldendelse« til gavn for historikerne, som i stigende antal søgte til materialet i Kongerigets Arkivs 2. afd.⁸⁴).

Da folketingsudvalgets betækningsudkast efter Wegeners opfattelse tilsyneladende godkendte, at Kongerigets Arkiv stadig lå inde med arkivalier fra før 1750, søgte han skriftligt og mundtligt at bevæge kultusministeren til at beordre den forlængst standsede aflevering genoptaget og fik også Hall til i slutningen af november 1871 at forlange denne gennemført. Grundtvig opsøgte da undtagelsesvis Wegener i Gehejmearkivet med allehånde modforestillinger, som næppe tilsigtede andet end at vinde tid - i det mindste er hans argumenter for at udskyde afleveringen indtil næste sommer ikke overbevisende ud fra Wegeners referat af samtalen. Men Grundtvig opnåede foreløbig af blokere sagen. Da Hall i de følgende måneder besluttede sig for standsning af strukturforslaget blev det nemlig samtidig bestemt efter aftale mellem ham og folketingsudvalget, at opretholdelse af status quo i arkivvæsenet også var ensbetydende med, at spørgsmålet om aflevering af sagerne fra før 1750 i Kongerigets Arkiv indtil videre skulle stilles i bero. Det har næppe været uden betydning i denne sammenhæng, at Grundtvigs ven Sofus Høgsbro var medlem af og ordfører i Folketinget for udvalget og altså har kunnet være med til at gennemtrumfe denne sejr for ministeriernes arkivs 2. afdeling overfor Gehejmearkivet, samtidig med at alle strukturændringer med hvad deraf kunne følge for Grundtvig i opadgående retning fortonede sig i den blå luft⁸⁵).

En march på stedet 1872 - 80

De interne forhandlinger 1871 - 72 i forbindelse med Grundtvigs kritik af Gehejmearkivet blotlagde modsætningsforholdet mellem Wegener og Grundtvig som en tilsyneladende uoverstigelig hindring for en løsning af arkivvæsenets strukturproblemer, så længe man forudsatte at begge mænd skulle indgå aktivt i nyordningen⁸⁶). Uden at det siges rent ud, er det videre forløb i sagen efter afslutningen af de dansk-preussiske arkivforhandlinger 1875-76 bestemt af det synspunkt, at spørgsmålet ville løse sig selv når Wegener af naturlige grunde – han var nu over 70 år gammel – en dag alligevel var nødt til at takke af. At Grundtvig var arkivvæsenets »coming man« kunne der ikke for nogen herske fjerneste tvivl om, og indadtil styrkedes hans position end mere, da den hidtidige formelle leder af ministeriernes arkiv N. Secher 1874 afgik ved døden, og Grundtvig med stillingsbetegnelsen kontorchef foruden det reelle tillige overtog det formelle ansvar for begge afdelinger af Kongerigets Arkiv, sådan som betegnelsen for disse ministerielle arkiver officielt blev fra 1875⁸⁷).

Nogle udtalelser af kultusminister Worsaae i Folketinget 1875 tyder ganske vist på, at ministeriet Fonnesbech havde til hensigt meget snart at søge en helhedsløsning af arkivproblemerne gennemført, men da regeringen i juni s.å. takkede af, blev der igen for en tid stille om sagen indtil rigsdagens lokaleproblemer og udvidelsesbehov på Slotsholmen nogle år senere bragte bygningskomplekset her i centrum for centraladministrationens og rigsdagsmedlemmernes opmærksomhed. 1877 var man på udkig efter erstatningslokaler til brug for Finanshovedkassen, hvis område Rigsdagen ønskede at inddrage til eget brug og som man derfor ville overflytte til kancellibygningen, hvor Udenrigsministeriets arkivrum foruden lokaler fra det tidligere slesvigske ministeriums arkiv muligvis kunne stilles til rådighed under forudsætning af, at Udenrigsministeriets arkiv blev overflyttet til Amalienborg. Her residerede ministeriet i forvejen i Christian VII.s palæ. Sofus Høgsbro greb da i Folketinget lejligheden til at minde om den tidligere kultusminister Worsaaes hensigtserklæring om en snarlig løsning af arkivspørgsmålet og fandt, at man nu forsømte mulighederne for endelig engang at tilvejebringe den samlede løsning som man nu i årevis - Høgsbro siger, i 25 år – havde parlateret frem og tilbage om, og at planerne om udflytning af Udenrigsministeriets arkiv til Amalienborg på forhånd ødelagde udsigterne til en enhedsløsning; han fandt, at Udenrigsministeriet og de militære ministeriers hidtidige afvisning af at gå med i en arki-

valsk enhedsorganisation var et levn fra dengang, da der var forskel på de for monarkiet fælles og de for kongeriget særlige ministerier, og at de gamle fællesministerier nu øjensynligt havde ondt ved at af-finde sig med, at de ikke længere var noget for sig⁸⁸).

Der kunne i virkeligheden, mente Høgsbro, ikke være noget som helst til hinder for med det samme at iværksætte en fællesbestyrelse af Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv og således organisatorisk gøre begyndelsen til at skabe et samlet rigsarkiv uden at afvente løsninger på arkivernes pladsproblemer, som han samtidig erkendte var påtrængende og ikke ville kunne virkelig afhjælpes ved indretning af nye interimistiske arkivlokaler i Proviantgården. Han anmodede »indstændigt« Folkettinget om at støtte ham mod en mulig kursændring overfor hele arkivspørgsmålet hos den siddende regering, hvor indenrigsminister Skeel syntes mest stemt for, i al fald for tiden, at droppe sagen af byggetekniske grunde – man rådede nemlig ikke over en bygning, som samlet kunne rumme alle centraladministrationens arkivalier – og hvor kultusminister Fischer efter Høgsbros opfattelse tilsyneladende helt manglede interesse for arkivalierne »som – fremfor alt en kirke- og undervisningsminister burde sætte pris på«, da de dog repræsenterede »uerstattelige skatte for kendskabet til vor fædrelands historie«. Bag det Høgsbro'ske pres i Folketinget anes Johan Grundtvig, men Fischer slog koldt vand i blodet: den bevillingsmæssigt set tilbageholdende indstilling i folketingssalen gav ikke just kultusministeren tiltro til, at der i øjeblikket var almindelig stemning for nogen velvillig modtagelse af »forslag til et stort byggeforetagende i anledning af vore arkiver. Alle ville da have fået lugten af disse mugne ting, på hvilke man ikke ville - i det mindste ikke med fornøjelse - spendere så store summer«, og under de nuværende forhold kunne der næppe påregnes nogen mulighed for »en bedre ordning af det hele«, hvilket sidste vist går på både det bygnings- og det organisationsmæssige⁸⁹).

Høgsbro havde under 3. behandling af finansloven for 1877/78 talt om at arkivalierne på Slotsholmen lå på en »højest uheldig plads« og spurgt »om man ikke for Rigsarkivet skulle søge en anden bygning og plads« og ment at denne problematik »vistnok også vil komme til overvejelse«. Heri ligger tilsyneladende en første ventilerung af muligheden for bortflytning af arkiverne fra Slotsholmen, men det blev under den fortsatte behandling af rigsdagens og centraladministrationens pladsproblemer i hvert fald ikke den vej, man valgte at slå ind på. I stedet koncentreredes opmærksomheden om Det store kongeli-

ge Biblioteks bygning, som lå i forlængelse af Gehejmearkivbygningen ud mod Christiansborg slot, og hvor Wegener og Grundtvig kort efter af Kultusministeriet blev afæsket en udtalelse om deres syn på muligheden af at indrette biblioteksbygningen til »en heldig og betryggende plads for det samlede arkivvæsen«, idet man påtænkte at gennemføre et nybyggeri for biblioteket, som længe havde været i pladsnød. Herved åbnede Fischer mulighed for at imødekomme Høgsbro (og det tidligere folketingsudvalg) hvad angår sammensvejsningen af arkivvæsenet til et enhedsvæsen under en fælles bestyrelse, idet han samtidig udtalte sin tilslutning til strukturplanen af 1871 med dens deling af arkiverne ved ca. 1750 mellem Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv i to afdelinger, således at der kunne træffes individuelle aftaler med centralforvaltningen om, hvad der foreløbig skulle blive tilbage i de ministerielle kontorarkiver og ikke indgå i »fællesarkivet«, dvs. Rigsarkivet⁹⁰).

Wegener og Grundtvig ønskede ikke at forsøge at sammenarbejde nogen fællesudtalelse, men er begge i deres respektive vota fra juli 1877 velvillige overfor tanken om at omdanne Det store kongelige Biblioteks bygning til arkiv. Efter ombygningsarbejder ville iflg. Grundtvig bygningen givetvis opfylde »betingelserne for et heldigt og betryggende opbevaringssted for arkivsagerne«, ligesom Wegener på sin side måtte »antage, at Det store kongelige Biblioteks bygning kunne afgive tilstrækkeligt rum til udvidelse af de nuværende arkivlokaler, og jeg kan ikke heller omtvivle, at dette rum ville af en dueilig bygmester kunne omdannes til et nogenledes heldigt og betryggende arkivlokale«⁹¹). Så vidt så godt. Vejene skilles derimod helt, når det gælder udfyldningen af rammen, og hvor Grundtvig nu én gang for alle ville have fjernet 1750 som et skel mellem det kommende Rigsarkivs to afdelinger, hvilket han nu gav udtryk for i ganske utvetydige vendinger selv om han må have vidst, at kultusministeren 1877 stadig ønskede at fastholde denne grænsedragning fra strukturplanen af 1871 eller for den sags skyld tilbage til afgrænsningen af Gehejmearkivets virkeområde fra begyndelsen af 1850'erne. Grundtvig ville nu en fuldstændig sammensmeltning af Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv og foreløbig lade det stå helt åbent, om der eventuelt skulle opereres med underafdelinger indenfor helheden, når man forhåbentlig fik etableret denne⁹²).

Så længe Wegener og Grundtvig stod som sideordnede ledere i arkivvæsenet var det derfor umuligt at komme længere i struktursagen, med mindre man valgte at skyde Wegener til side som gehejmearki-

var eller rigsarkivarene for at få etableret et rigsarkiv som enhedsarkiv frem til ca. 1860/70. Denne mulighed ønskede Kultusministeriet tilsyneladende stadig ikke at benytte sig af; endnu i november 1880 afværgede Fischers efterfølger som kultusminister Jacob Scavenius et spørgsmål om struktursagen i Folketinget fra Høgsbro ved at udtale, at »jeg tror ikke, at de ganske naturlige grunde i de personlige forhold, som for øjeblikket kunne forhindre at tage denne sag op, er tinget ubekendte. Der er ikke fra min eller ministeriets side nogen som helst modstand mod at søge denne sag ordnet, i lignende retning ialtfald, som tinget dengang har ønsket; men man har ikke fundet det rigtigt under de nuværende personlige forhold at drive sagen igennem, og man tror heller ikke, at den nuværende ordning er således, at der er nogen sådan særlig grund til at skynde sig«⁹³). Med andre ord, man havde tid til at vente på Wegeners naturlige afgang.

Intet tyder imidlertid på, at Wegener selv var indstillet på at fremskynde denne nærliggende løsning på sagen, så længe han øjnede muligheder for at kunne holde sin(e) modstander(e) stangen. For første gang i sin lange embedsperiode blev han netop 1880 ramt af gentagne sygdomsanfald, som i længere perioder tvang ham bort fra Gehejmearkivet, men den 78-årige vendte frisk tilbage og kunne i begyndelsen af 1881 forsøge sig med et nyt udspil i bygningsspørgsmålet overfor den af Indenrigsministeriet nedsatte kommission om de offentlige bygninger⁹⁴), som skulle have nærmere oplysninger fra ham med henblik på »en eventuel ny bygning« for Gehejmearkivet, en henvendelse Wegener greb med kyshånd som en mulighed for i påkommende tilfælde at kunne komme helt fri af Det kongelige Biblioteks bygning og dermed af den truende udsigt til en bygningsmæssig- og samtidig organisatorisk - sammenslutning af Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv. Man bad ham jo, skrev Wegener, »heldigvis« om en udtalelse angående »en *ny* bygning«, og stillede ham altså derved helt frit i bygningsspørgsmålet (!). Principielt gik han derfor ind for en udflytning af arkivet fra de trange omgivelser på Slotsholmen og fortsætter altså på en måde tankegangen fra Høgsbros indlæg i folketingsalen 1877 ved at bemærke, »at en ny arkivbygning ligesom alle lignende bygninger *bør ligge frit, have plads til udvidelse og tilbygning*, samt stærke mure og en grundvold, der kan bære påbyggede stokværk. Vore bibliotekers og museers nyere historie viser, hvor vigtigt det er *i tide* at tage dette hensyn« (fremh. mine). Således kom det jo ikke til at gå, da man omsider 20-30 år senere iværksatte Rigsarkivets byggesag og valgte at lade sig klemme in-

de på Slotsholmen ved ombygningen af biblioteksbygningen. Det er f.s.v. mere perspektiv i Wegeners visioner end senere i V.A. Sechers byggepolitik⁹⁵).

Institutionsbyggeri afhænger til syvende og sidst af den institutionsstruktur, man tilstræber. Som det vil være fremgået, var der ingen vilje til kompromis her mellem de standpunkter, Wegener og Grundtvig stod for. Overfor Wegeners ønske om tvedeling af arkivvæsenet i et Gehejmarkiv (og Rigsarkiv) til foreløbig 1750 indtil nye afleveringsgrænser var vedtaget, et Kongerigetets Arkiv (ministerialarkiv) foreløbig fra 1750 til ca. 1860/70 og de ministerielle kontorarkiver for de nyeste sager - en arkivstruktur, han mente at finde paralleller til i Frankrig, lige som han alle steder i Europa fandt centralarkiverne som individuelle og selvstændige organismer, historisk betingede hver for sig som kronologisk-saglige *led* i helheden uden organiske sammensvejsninger til rigsomfattende helheder⁹⁶) - står Grundtvigs skarpt formulerede krav om en strukturelt gennemgribende snering af de eksisterende danske centralarkiver. Som han formulerede det 1877, skulle det være en enhedsløsning, og uden at der »mere blive(r) tale om nogen aflevering af sager fra det ene af de bestående specialarkiver til det andet. Rigsarkivet skal være et velorganiseret hele, og hvorvidt det vil være hensigtsmæssigt at give det visse underafdelinger, og da hvilke, det er spørgsmål, som i sin tid må blive genstand for overvejelse mellem ministeriet og den mand, som vil blive udset til at gennemføre reformen«. Afleveringsgrænsen ved 1750 til Gehejmarkivet og den organisationsmæssige konsekvens af de arkivpolitiske beslutninger i 1850'erne var fuldstændig forfejlet, idet fremgangsmåden »ved fra alle arkiver at aflevere til Gehejmarkivet, hvad der var ældre end 1750, kun har medført forvirring, idet den har bevirket en skadelig sønderlemmelse af de fra gammel tid af bestående arkiver, navnlig kancelliarkivets og rentekammerarkivets hele organisme, og en splittelse af nøje sammenhængende sager på helt forskellige steder. Som en følge heraf er en fuldstændig sammen-smeltning som den tilsigtede nu bleven den eneste vej til at oprette skaden og tilbageføre den fra gammel tid bestående naturlige ordening, restituere de sønderrevne helheder og atter forene de adsplittede dele. Ved en sådan centralisation af arkivvæsenet ville man tilmed i høj grad gavne den historiske videnskab - lette arkivets benyttelse både i videnskabens, i administrationens og i private interessers tjeneste«⁹⁷).

Strukturforslaget af 1881 og A.D. Jørgensen

Da det kom til stykket, valgte Kultusministeriet omsider at bryde overtvært i struktursagen og selv fremlægge et forslag til en ny arkivorganisation. Det skete i efteråret 1881 ved en skrivelse af 5. oktober til bl.a. Wegener og Grundtvig under henvisning til, at man nu ikke længere kunne udskyde at revidere de siden 1861 gældende lønforhold for medarbejderne ved arkivvæsenet, og fordi ministeriet kunne tilslutte sig ønskerne fra 1871 ff. om en enhedsorganisation af arkivvæsenet »i et velorganiseret hele«. Iflg. det ministerielle oplæg til et lovudkast i sagen skulle det samlede arkivvæsen indbefatte de miltære ministeriers samt Udenrigsministeriets arkiver og under ét bestyres af en rigsarkivar, hvis nærmere opgaver foruden bestyrelsen af kongehusets arkivalier fra 1808 »eller muligen et noget ældre tidspunkt« skulle bestå i »at affatte særlige undersøgelser og lede arkivvæsenets litterære virksomhed (udgivelse af aktstykker, affattelse af administrationens historie)«.

Selv om Kultusministeriet understregede, at enkeltheder ikke skulle fastlægges på forhånd, spillede det selv ud med en gennemarbejdet strukturplan for Rigsarkivets to afdelinger under hver sin arkivar, nemlig en *1. afdeling* bestående af

- a) ældre samlinger af arkivalier (det ældre Gehejmearkiv)
- b) Danske Kancellis arkivalier indtil 1660
- c) arkivalier fra afståede lande (Skåne, hertugdømmerne, Ostindien, Norge)
- d) udenrigspolitiske sager
- e) forsvarsvæsensarkivalier samt arkivalier hidrørende fra krigsforhold »tillige med de samtlige disse brancher vedkommende regnskaber«; og en *2. afdeling* bestående af

- a) det forrige Rentekammers arkiver og regnskabsvæsenets arkivalier (undtagen de ovennævnte rækker)
- b) Danske Kancellis, kollegiernes og de civile ministeriers (undtaget Udenrigsministeriets) arkivalier fra 1660.

Ministeriet fandt ikke, at der kunne være noget som helst i vejen for planens »øjeblikkelige gennemførelse«, idet Kongerigets Arkiv og Gehejmearkivet bygningsmæssigt set meget let ville kunne bringes i indbyrdes forbindelse, og de i planen forudsatte omflytninger af arkivalier mellem de kommende to afdelinger (Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv) kunne ligeledes hurtigt udføres, da det jo blot drejede sig om overflytning fra Gehejmearkivet til Kongerigets Arkiv af kancelliarkivet 1660 - 1750 foruden de ældste rentekammerarkiva-

lier, og - modsvarende - af andet ældre arkivmateriale fra Kongerigets Arkiv til Gehejmearkivet. Endelig måtte der træffes aftale med hvert enkelt ministerium vedrørende afleveringsgrænsen for deres nyeste arkivalier til Rigsarkivet.

Dette udkast fra oktober 1881 skizzerer i forhold til tidligere forslag en helt ny afdelingsstruktur for det kommende rigsarkiv og ser fuldstændig bort fra alle Wegeners tidligere fremførte indvendinger mod oprettelsen af et (nyt) rigsarkiv som statsligt enhedsarkiv under ledelse af en rigsarkivar. Forslaget tager som sådant bestemt afstand fra hans seneste udtalelse om ledelsesstrukturen i betænkningen af 6. juli 1877, hvor han - for at slippe for selv at risikere at blive (gehejme-og) rigsarkivar eller måske få f.eks. Grundtvig til foresat - havde foreslået, at Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv bibeholdt hver deres »sektions-chef under en fælles overbestyrelse i den vedkommende departementschef i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet«⁹⁸). Endelig så at sige pulveriserer forslaget Wegeners grundlæggende arkivtanke om den (byggnings- og) strukturmæssige tværdeling for alt arkivstof ved 1750 indtil man havde vedtaget afleveringsår nærmere nutiden m.h.t. Gehejmearkivet, ved bestemmelserne om 1. afdelings fremtidige indhold samt ved at forudsætte bygningsmæssig forbindelse mellem Kongerigets Arkiv og Gehejmearkivet under alle omstændigheder, altså uanset hvad man måtte beslutte sig til hvad angår ombygning af Det store kongelige Bibliotek.

For Grundtvigs vedkommende er Kultusministeriet i samklang med hans stadige understregning af arkivvæsenets enhed - herunder den bygningsmæssige forening af de to arkivinstitutioner, hvor ministeriets forslag er i fuld overensstemmelse med hans egne betragtninger fra 1877 - hvortil kommer bestræbelserne på at få de militære og Udenrigsministeriets arkiver integreret i denne helhed⁹⁹). Til gengæld havde ministeriet tilsyneladende allerede fastlagt en afdelingsstruktur, som Grundtvig udtrykkelig havde ønsket gennemdrøftet forinden »mellem ministeriet og den mand, som vil blive udset til at gennemføre reformen, efter at der i forvejen er givet ham lejlighed til at gøre sig tilstrækkelig bekendt med begge de bestående arkivers forskelligartede indhold og det indbyrdes forhold mellem deres enkelte dele« - med andre ord: ham selv. Bl.a. går også det ministerielle ønske om udveksling af arkivalier mellem Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv stik imod Grundtvigs standpunkt, at der ikke i fremtiden burde kunne blive tale om sådanne interne afleveringer mellem de to arkiver/arkivafdelinger¹⁰⁰). Endelig fandt han ministeriets løn-

ningssatser i lovforslaget utilstrækkelige, bl.a. burde rigsarkivaren aflægges langt bedre end iflg. forslaget og efter hans opfattelse stilles lige med departementschefer, som tillige var generaldirektører.

Wegener havde i tiden inden den ministerielle skrivelse afgik for-gæves søgt at opnå foretræde hos kultusministeren, som åbenbart ønskede at undgå ham. Wegener gjorde det nu fuldstændig klart at han ønskede at tage afsked som gehejmearkivar og fra arkivtjenesten i det hele taget, såfremt lovforslaget gennemførtes. Hans redegørelse af 16. november 1881 til ministeriet går i hovedsagen ud på, at arkivvæsenet næppe vil kunne fungere fornuftigt, hvis det ministerielle forslag blev virkeliggjort. De gensidige arkivafleveringer ville afstedkomme endeløs forvirring, og f.eks. afdelingsgrænsen ved 1660 for kancellisagerne var ganske inkonsekvent, da der ikke pr. 1660 var tale om noget administrativt dybtgående skel i kancelliarkivet, hvis »registre« og »tegnelser« fra Christiern II.s dage jo fortsatte uanfægtet hen over denne grænse. 1660-skellet var altså ikke bedre end den nuværende - men altså foreløbige - grænse ved 1750, og »jeg mener, at man ved at skabe to permanente »historiske« arkiver netop sønderriver, hvad der hører sammen. Det er efter den nu bestående organisation aldeles ikke meningen at sætte epoken 1750 som nogen *fast grænse*, men kun som en foreløbig grænse, og det er hverken mer eller mindre sønderrivelse af den naturlige orden, om man sætter en permanent grænse ved 1750 eller ved 1660 eller hvilkensomhelst anden epoke - den nuværende organisation har netop samlet *alle arkivsager uden undtagelse*, det hele »historiske« materiale, i det gamle Gehejmearkiv som den stamme, hvorom alle indenrigske og udenrigske, civile eller militære, nuværende eller forhenværende danske lande vedkommende arkivsager er forenede foreløbig indtil en vis fælles epoke (1750), men med villigt tilsagn om fremrykning til en senere epoke« (jfr. også W.s egne tidligere forslag fra 1857 forhandlingerne; fremh. W.s).

Foruden meget andet vender han sig dog navnlig imod begrebet rigsarkivar, hvor alene navnet virker som en anomali og maner betegnelser som rigsmarsk og rigsdrost op fra graven; museumsledere kalder man dog direktører, Det kgl. Biblioteks chef er bibliotekar. Rigsarkivarstillingens reelle indhold fandt han en umulighed, stillingen som sådan psykologisk og organisatorisk uheldig: »- når man pålægger denne »rigsarkivar« at »lede forretninger«, der er overdragne til to selvstændige arkivarer, så vil hans stilling efter den måde, hvorpå han forstår ordet »at lede«, enten blive en sinecure eller det utåleligste

bryderi. Jeg tør påstå, at både almindelig menneskekundskab og alle erfaringer lærer og har lært dette. »Rigsarkivaren« må helst lade hver arkivar bestyre sit arkiv; han selv er da overflødig, fordi ministeriet jo i vedkommende departementschef eller departementssekretær har en rigsarkivar som begge arkivers fælles foresatte. Man kunne jo give ham navnet tillige«. Det var også en besynderlighed at ville pålægge rigsarkivaren - ikke mindst i form af et ligefrem lovforslag - specielt at udarbejde en administrationens historie, hvorimod ganske vist udgivelse af aktstykker måtte forekomme en naturlig arbejdsopgave for en arkivmand; overhovedet lod man sig dog lede af en fejltagelse, når rigsarkivaren - som det var planen - skulle foretage »særlige undersøgelser«, hvilket iflg. Wegener utvivlsomt måtte bero på en uheldig sammenblanding hos ministeriet af hans egne to helt uafhængige embeder, hhvs. posten som gehejmearkivar og embedet som kgl. historiograf¹⁰¹).

Indvendingerne har næppe gjort større indtryk i Kultusministeriet, i hvert fald fremsatte Scavenius 19. december 1881 i Folketinget et forslag til lov om lønninger for de ved arkivvæsenet ansatte embeds- og bestillingsmænd, hvis ledsagende bemærkninger om arkivvæsenets organisation er på det nærmeste identiske med ministeriets seneste udspil overfor Grundtvig og Wegener. Alene ordet rigsarkivar er fjernet, der tales i forslaget kun om arkivaren - altså en indrømmelse til Wegener-, og arkivaren forudsættes sat i spidsen for et personale bestående af to underarkivarer og fire arkivsekretærer samt et antal løserede medarbejdere. Scavenius betegnede selv sine udtalelser i Folketinget det foregående år om arkivvæsenet - de personlige grunde, osv. - som undvigende, og sagde at han den gang slet ikke havde nået at sætte sig ind i sagen. Nu måtte han imidlertid efter nærmere at have overvejet den erklære sig enig i de hovedsynspunkter, som Folketinget allerede 1871 havde anlagt på spørgsmålet, således at han nu ønskede etableret »et fællesarkiv« med en arkivar i spidsen, to underarkivarer med hver to fuldmægtige eller - som han ville foretrække at benævne dem - arkivsekretærer, foruden et antal assistenter¹⁰²). Scavenius redegjorde for reaktionerne fra de militære ministerier og Udenrigsministeriet, som han fandt »i princippet« nu havde tilsluttet sig tanken¹⁰³), erklærede sig endvidere som modstander af i selve loven at bestemme at alle arkivsager nu straks skulle indlemmes i et fællesarkiv, lige som han ikke her ville give nærmere bestemmelser om tilgængelighedsforholdene. Specielt om arkivarens kommende arbejdsopgaver oplyste lovforslagets ledsagende bemærk-

ninger, at disse ville bestå i, at »under hans særlige bestyrelse skulle henlægges kongehusets sager omtrent fra århundredets begyndelse, samt sådanne ældre kongehuset vedkommende sager, som det måtte anses for rettest at unddrage offentligheden, hvorhos det ville komme til at påhvile ham at affatte særlige undersøgelser samt forestå og lede arkivets litterære virksomhed (udgivelse af aktstykker, affattelse af administrationens historie)«.

Forslaget henvistes ved 2. behandling til nærmere forhandling i et udvalg vedr. forskellige lønningslovsforslag. Herfra kom det imidlertid ikke videre, og forslaget genfremsattes derpå i Folketinget knapt et år efter, 4. oktober 1882, i uændret skikkelse og blev atter uden nærmere debat herfra henvist til udvalget vedr. lønningslovsforslag. Da Scavenius imidlertid ikke var tilsinds at lade sagen dø i et begravelsesudvalg - det er visnepolitikens periode - gennemførtes en foreløbig sanering af arkivvæsenet fra 1. januar 1883 ved kgl. resolution af 22. december 1882¹⁰⁴) i overensstemmelse med ministeriets ønsker i organisatorisk henseende, kun at gehejmearkivarposten bibeholdtes, men fra nu af som chefstilling indenfor »det samlede arkivvæsen« bestående af Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv, »med det formål for øje senere hertil at lægge de andre af rigets centraladministration fremgæede arkiver«. En om- og nyfordeling af arkivalierne mellem de to arkiver som tidligere skizzeret bestemtes samtidig. Ved nytår 1882/83 tog man afsked med fortiden ved gehejmearkivar Wegeners afgang¹⁰⁵).

Bruddet med det forbigangne var dog ikke i første omgang så komplet, for et enhedsarkiv var jo fra 1883 endnu ikke etableret, kun et sammenfald af chefsposterne i de to arkivinstitutioner som fremdeles bestod side om side. Men en ny tid var dog indvarslet, nok så meget ved at Johan Grundtvig - arkivvæsenets reformator tilbage fra 1860'erne - blev forbigået ved denne lejlighed, netop som hans gamle drømme om en fuldstændig ændring af arkivvæsenets struktur endelig engang syntes i det mindste på vej til at skulle tage form i virkelighedens verden.

Det har muligvis gjort et underligt indtryk i ministeriet at læse Grundtvigs skrivelse af 7. november 1881, hvor han som allerede omtalt gik ind for »at man helst bør henskyde den nærmere bestemmelse angående forretningernes fordeling mellem de 2 arkivarer (i Rigsarkivet, eller fællesarkivet) til senere overvejelse mellem ministeriet og den mand, som vil blive udset til at gennemføre reformen, ef-

ter at der iforvejen er givet ham lejlighed til at gøre sig tilstrækkelig bekendt med begge de bestående arkivers forskelligartede indhold og det indbyrdes forhold mellem deres enkelte dele«. Måske var ministeriet allerede ifærd med just sådanne overvejelser, i hver fald kom man snart ind på dem. Blandt forakterne til ministeriets sag om den kgl. resolution af 22. december 1882 ligger et udateret og usigneret notat, hvis håndskrift har en så umiskendelig lighed med fuldmægtig siden 1869 i Kongerigets Arkiv A.D. Jørgensens, at det må stamme fra ham. Heri er opridset netop den arkivstruktur, som blev det endelige resultat fra nytår 1883, og som ved sin organisering af arkivfordelingen mellem Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv - en fordeling, som opretholdtes mellem 1. og 2. afdeling ved oprettelsen af Rigsarkivet 1889 - netop *ikke* svarer til Grundtvigs tanker. Der er tale om et papir, som må være blevet til efter marts 1881, sandsynligvis engang i 1882, idet notatet ikke blot opererer med tidsgrænsen »1. januar 1883« for ændringerne, men har ligefrem verbaloverensstemmelse med den (senere) kgl. resolution af 22. december 1882¹⁰⁶).

Selv har A.D. Jørgensen ikke søgt at lægge noget røgslør over sin forbindelse til ministeriets topfolk i dette tidsrum; han oplyser selv, at efter at Scavenius blev minister (august 1880) »- opfordredes jeg til at gøre udkast til en ordning af de noget brogede forhold. Der blev på dette grundlag i 1881 forelagt en lønningslov, og da den som følge af den almindelige visnepolitik henlagdes, gentoges forslaget året efter«. Også andre må i samtiden være blevet bekendt med situationen, hvor en underordnet i Kongerigets Arkiv var inddraget direkte og udenom sin chef i forhandlinger om arkivvæsenets fremtid. Da det nemlig af ministeriet allerede i skrivelsen fra oktober 1881 til Wegener og Grundtvig blev fremsat som noget ønskeligt, at (rigs-) arkivaren skulle udarbejde en administrationens historie - hvilket også figurerer i omtalte notat af A.D. Jørgensen - gjorde Wegener i sit svar til ministeriet 16. november s.å. den bemærkning hertil, at »det besynderligste ville det dog, synes mig, være, at man stiller *rigsarkivaren* den ganske specielle opgave at forfatte administrationens historie, dersom jeg ikke havde hørt, at fuldmægtigen i Rentekammerarkivet, der formodentlig har haft indflydelse på affattelsen af lovforslaget, selv skal have valgt sig denne specialitet«¹⁰⁷). Den udførlige skildring, Wegener i samme skrivelse har givet af ministeriets undvigemanøvrer for at undgå, at han selv i utide fik foretræde for Scavenius i efteråret 1881, og hvorunder ministersekretær A.F. Asmussen bl.a. understregede overfor ham, at lovforslaget i alt væsent-

ligt var *ministerens* eget værk, understreger et indtryk af, at Wegener vurderede de officielle forklaringer i denne sag med fornøden skepsis. Fra sommeren 1882 ligger det fuldstændig klart, at Scavenius satse på A.D. Jørgensen som Wegeners efterfølger, og at kultusministeren nu ikke længere var indstillet på at holde tilbage af noget hensyn til den gamle gehejmarkivar. I efteråret 1882 var Jørgensen da også ifærd med overvejelser og forhandlinger om og med mulige fremtidige underordnede medarbejdere, og »personligt har jeg det godt. Til nytår skal Wegener endelig afskediges, og det er da ministerens mening at udnævne mig til hans efterfølger«¹⁰⁸). Ganske vist lyder tilføjelsen: »men om det vil blive til alvor, ved jeg ikke« –, men Scavenius holdt altså fast på at trumfe arkivsagen igennem nu uanset rigsdagen.

I forestillingen til kongen om A.D. Jørgensens udnævnelse fremhæves navnlig hans allerede dengang omfattende historiske forfatter-skab, men tillige omtales dog også arkivmanden A.D. Jørgensen, der i Kongerigets Arkiv har »gjort sig bemærket ved den fortrinlige indsigt og dygtighed, hvormed han har besørget de ham overdragne forretninger«, dette altsammen i en sådan grad at Scavenius »føler mig aldeles overbevist om, at der hverken blandt embedsmændene i arkivet eller udenfor dette findes nogen, hvem gehejmarkivarembedet med større tryghed kan betroes end fuldmægtig Jørgensen«¹⁰⁹). Grundtvig var dog også ved siden af sin arkivgerning producerende forsker, men faldt altså ved en sammenligning igennem. Han fik heller ingen lejlighed til at søge stillingen. Ikke-akademikeren A.D. Jørgensen så Vorherres hånd bag sin udnævnelse til gehejmarkivar. For Scavenius kan det have spillet en rolle, at den nye gehejmarkivar foruden sine kvalifikationer som historiker i modsætning til den 18 år ældre Grundtvig ikke havde markeret noget politisk tilhørsforhold til nationalliberalismen, der for højremanden Scavenius stod som den politiske hovedfjende. Det kan næppe heller være kommet A.D. Jørgensen til skade, at han var skolekammerat fra Flensborg med Scavenius' højre hånd, kontorchef og ministersekretær, senere departementschef A.F. Asmussen, som selv i sin tid havde sporet ham ind på arkivløbebanen¹¹⁰).

Tilsidesættelsen af den da 60årige Johan Grundtvig fik en fuldstændig ødelæggende virkning på forholdet mellem denne og A.D. Jørgensen. Den nye gehejmarkivar sendte ganske vist umiddelbart før sin tiltrædelse Grundtvig et privatbrev i et sikkert velment forsøg på at klinke det ituslæde og komme videre i et fremtidigt samarbej-

de, omend nu med rollerne byttet om. Grundtvig var, synes det at fremgå, psykisk slået ud og valgte efter et årstid at forlade arkivvæsenet helt og aldeles, midt i en rygestrøm om begåede »misligheder« som kontorchef, hvilket dog ikke fik konkrete følger¹¹¹). Den personlige spænding og det totalt manglende samarbejde, som nu gjorde sig gældende mellem ham og A.D. Jørgensen og prægede hele året 1883 i institutionen, måtte af alle parter føles som uholdbart i længden¹¹²).

Noter

- 1) Vota af medlemmerne i kommissionen af 1849 ang. en udvidelse af Gehejmearkivets lokaliteter m.m. i Indenrigsmin.s sekretariat, journalsag 22/1851. Arkivar Møller gør i sin udtalelse af 12/5 1849 opmærksom på, at det »idelige« udlån af arkivalier fra et ministerium til et andet som følge af de netop gennemførte administrative omlægninger i centraladministrationen har bestyrket ham i ønsket om »centralisation af arkivvæsenet« dvs. »foreningen af *samlige* ministeriers arkiv til ét« (kursiveringen min); det sidste pkt. har han dog altså selv ønsket modificeret.
- 2) A.D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie (1884) s. 296 ff., tillæg nr. 65.
- 3) Kommissionen af 1849 nedsattes efter et udspil fra Rentekammerets bygningsadministration (skr. til Indenrigsmin. 30/12 1848, bygningsadministrationens kopibog 1848 nr. 930); de påfølgende ombygningsarbejder i Gehejmearkivet sorterede under Indenrigsmin.
- 4) Indenrigsmin.s sekretariat, anf. journalsag: Indenrigsmin. til Kultusmin. 13/2 1850 og til Rosenst.-Goiske samt Møller s.d. (koncept)
- 5) Skr. til Justitsmin 31/12 1850 hvori bl.a. nævnes, at den ældste nuværende kontorchef, Rosenst.-Goiske, ved oprettelsen af et fællesministerielt arkivkontor bør være dettes kontorchef.
- 6) Barfod: Rigsdagstidende. 1. session 1850, Folketinget 30/4, sp. 3949 f., 3961; 2. session s.å., Folketinget 14/10 sp. 240, jfr. sstds. Folketinget 1852 11/2, sp. 4132. B. gjorde selv opmærksom på at han manglede arkiverfaring (»da jeg ikke således kender arkivvæsenet, at jeg skulle kunne karakterisere det«, nmlg. som mådeligt), hvilket også Wegener anfører som en af grundene til at forbigå ham som ansøger til kopistpladsen i Gehejmearkivet 1852 (Gehejmeark.s kopibog, W. til Kultusmin. 7/6); fra 1855 var B. ansat i Kamrenes forenede arkiv (A. D. Jørgensen: anf. arb. s. 175). - Finansudvalget: Betænkning af 27/4 1850 om finansloven 1850/51 (Rigsdagstid., 1. sess. 1850, sp. 3771. jfr. Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov 1850-1864 (1930) s. 44).
- 7) I Folketinget slog J.W. Marckmann stærkt til lyd for at skabe en bedre dansk almen historieskrivning - hvor vi efter hans mening stod langt tilbage for »næsten alle de andre kultiverede europæiske nationer« -, tilsvarende forbedrede levevilkår for de historiske forfattere, lettere forskningsmæssig adgang til arkivalisk materiale og gunstigere ydre forhold

for dettes opbevaring, bl.a. ved udskillelse fra centraladministrationens arkiver, hvor det jo stod under tilsyn af ganske vist udmærkede, men ikke specielt historiekundige folk; »af fremtiden må man håbe, at vi her, som i andre lande, engang får en rigsarkivar og et rigsarkiv« (Rigsdags-tid., 1. session 1850, Folketinget 10/6, sp. 5948 f.).

- 8) Finansudvalget: Sstds. 2. session 1850, Anhang B. sp. 215. Barfod: Rigsdagstid., Folketinget 8/1 1851, sp. 3420 ff. Bardenfleth: Sstds. s.d., sp. 3416 ff. Udflytningen af Udenrigsmin. til et af palæerne på Amalienborg var under overvejelse, jfr. anf. skr. fra Indenrigsmin. til Justitsmin. 31/12 1850.
- 9) Udat. koncepter fra vinteren 1850 af Rosenst.-Goiske i Arkivvæsenets arkiv IV nr. 16: Indenrigsmin. s arkivktr., indkomne sager 1849-60. Referencer til betænkningerne bl.a. i Indenrigsmin. anf. skr. til Justitsmin. 31/12 1850 og til Kultusmin. s.d., endvidere notat om sagen i Indenrigsmin.s sekretariat, anf. journalsag 22/1851.
- 10) Jfr. note 5). - Rosenst.-Goiske taler vinteren 1850 forsigtigt om at det samlede arkiv til sin tid vel bør overtages af den længstlevende arkivar.
- 11) Barfod: Rigsdagstid. Folketinget 7/1 1852, sp. 2633 f., sstds. 11/2 s.å., sp. 4129 ff., 4138 f. Madvig: sstds. sp. 4136 ff. - De flg. fem år forholdt Barfod sig, efter eget udsagn »af tilfældige grunde« tavs hvad arkivsagen angår (bilag 8b til kommissionsbetækn. af 5/12 1857, jfr. note 18).
- 12) Det fremgår af en udtalelse i 1852-sagen fra Rosenst.-Goiske, at det var Wegener og Larsen, som i fællesskab og åbenbart mere eller mindre imod andre deltageres ønske gennemførte at spørgsmålet blev drøftet i forbindelse med disse forhandlinger om Gehejmearkivets bygningsforhold.
- 13) Kommissionsbetækn. af 15/10 1852 i Kultusmin.s universitetssager, breve 1857, læg 742 - 748. - Iflg. Rosenst.-Goiskes udtalelse (sstds., udat.) var man iforvejen inde på tanken om at etablere en særlig arkivorganisation for det holsten-lauenborg'ske område af centraladministrationen efter (samt måske tillige før) 1848, hvorimod tanken om en tilsvarende særskilt ordning for de slesvigske sager efter 1848 af Rosenst.-Goiske tilskrives Larsen. - At hertugdømmernes arkivforhold indenfor centraladministrationen gav hovedpine er tydeligt. Rosenst.-Goiske mente da også ved udarbejdelsen af forslag vinteren 1850 om et reorganiseret arkivvæsen for centraladministrationen, at det måske var bedst at udskyde al videre planlægning heraf indtil man havde gjort sig klart, hvad

man egentlig ville stille op med problemerne vedr. hertugdømmernes arkivforhold, jfr. om disse i denne periode G. Kringelbach: Den civile Centraladministration 1848 -1893 (1894) s. 220 ff. og 239 ff. - Momsens kritiske betragtninger om 1750, hhvs. 1848, jfr. hans udtalelse til kommissionen (bilag til Wegeners koncept af 20/8 1852 til kommissionsbetænkn. i Gehejmarkivets indkomne sager 1852).

- 14) Kultusmin. til Wegener m.fl. 6/4 1857. - Iflg. A.D. Jørgensen (anf. arb. s. 134) nedsattes kommissionen i realiteten på initiativ af Indenrigsmin. (Krieger) ved skr. til Justitsmin. 12/3 1857; denne påstand er baseret på en korrespondance mellem Justitsmin. og Indenrigsmin. om udestående problemer som følge af, at arkivalierne fra Indenrigsmin.s 1. departement fortsat afleveredes til Justitsmin.s arkiv; i forbindelse med den indbyrdes drøftelse heraf kom Justitsmin. - som havde rejst spm. overfor Indenrigsmin. - ind på »det ønskelige i, at sagen om arkivvæsenets ordning, der tidligere har været taget under overvejelse, måtte blive optaget igen« (koncept, dat. 8/4 1857, i Justitsmin. 1. dpt., journalsag 3850/1856). På det tidspunkt var »sagen« dog allerede sat igang af Kultusmin. At Krieger skulle have spillet en afgørende rolle herfor, kan den af A.D. Jørgensen anf. skrivelse fra denne til Justitsmin. Simony 12/3 1857 (sstds.) næppe dokumentere. - Om centraladministrationens forhold i alm. på baggrund af de politiske begivenheder specielt 1852 og 1855 jfr. K.F. Hammerich i Den danske Centraladministration (1921) s. 459 ff.
- 15) Indenrigsmin. gør overfor Kultusmin. 21/4 1857 opmærksom på, at Larsen havde deltaget i 1852 kommissionen, fordi bygningssagerne under Indenrigsmin. dengang sorterede under hans dpt. Da tilsvarende bygningssager imidlertid nu (siden 1856) henhører under Minist. f. monarkiets fælles indre anliggender, bør der istedet for Larsen beskikkes en repræsentant herfra. Om Kultusmin.s grunde til at fastholde Larsen jfr. internt notat 25/4 s.å. af »A.L.« (: dpt.chef A. Linde) om at Kultusmin. »ikke kan andet end anse det ønskeligt om - Larsen, der ved sin virksomhed i den sidste komité, som forhandlede sagen, har vist en særdeles interesse for en heldig ordning af anliggendet, måtte være villig til at yde den påtænkte ny komité sin medhjælp« som medlem heraf (Kultusmin. 2. dpt., journalsag 4 A 67/1857). - Justitsmin. til Kultusmin. 29/4 s.å. (sstds).
- 16) Jfr. note 12) samt bl.a. Wegeners tilslutning i betænkning af 5/12 1857 til »de ved konferensråd Larsen oprindelig udtalte principper«, som i hovedsagen går tilbage til de af Wegener ledede 1852 forhandlinger. Det er tænkeligt, at netop kommissionsformanden i 1852 Wegeners

holdning har været udslagsgivende for Kultusmin.s beslutning om i 1857, uanset Indenrigsmin., at fastholde Larsen som medlem af den nye kommission.

- 17) Kultusmin. til Wegener 22/5 1857 om den endelige sammensætning af kommissionen med W. som formand. Foruden dpt.chef Larsen og Rosenst.-Goiske (Indenrigsmin.) var flg. medlemmer: N. Secher (konstitueret arkivar i Justitsmin.s arkiv), T.H. Erslew (bestyrer af Kultusmin.s arkiv), C.G. Korn (Minist. f. Monark.s fælles indre anliggender), H. E. Larsen og H. F. Bech (Minist. f. htd. Slesvig) samt K. Grube (Minist. f. htd. Holsten og Lauenborg). – Kommissionen havde som forhandlings-tema også spm. om Gehejmearkivets udvidelse, men hovedtemaet var centraladministrationens arkiver efter 1750.
- 18) Larsens udtalelse i betænkn. af 5/12 1857 (Indenrigsmin.s sekretariat, pk.: »Journalsager vedkommende arkivvæsenet fra kommissionen 1857 til betænkningen 1868«).
- 19) Wegener, sstds.
- 20) Larsen til kommissionen 11/7 s.å. »Det var fra først af min tanke, at alle gamle sager skulle gå over til Gehejmearkivet, som således blev et egentligt rigsarkiv. Men herpå har gehejmearkivaren ikke kunnet gå ind« (bilag nr. 12, sstds). Dette må være møntet på Wegeners i teksten citerede kommentar til kommissionen ved forhandlingernes indledning 6/6 s.å. (bilag nr. 5, sstds). Årstallet 1800 kan være inspireret af Barfod, som udtalte sig til kommissionen på grundlag af sine tidligere udtalelser i folketinget (8/6 s.å. anf. bilag nr. 8 b, sstds.). Iøvrigt mente Erslew at hvis der overhovedet skulle skabes et fællesarkiv for ældre sager, burde dette omfatte perioden 1750 - 1800, således at Gehejmearkivet slap for sagerne i al fald foreløbig, og administrationen kunne beholde de ældre sager, som den nærmest havde brug for. Erslews synspunkt synes imidlertid ikke at have været genstand for diskussion (sstds., bilag nr. 9, 16/6 s.å.).
- 21) Om Kultusmin.s arkiv, jfr. nærmere T.H. Erslew i anf. bilag nr. 9 (sstds.). Citatet fra en fællesudtalelse (Rosenst.-Goiske, Lassen, Bech, Secher, Erslew) af 24/7 s.å. mod Larsen (bilag nr. 13, sstds.), trykt i A.D. Jørgensen: Anf. skr. s. 301 ff., Tillæg nr. 67.
- 22) Larsen til kommissionen 11/7 s.å.
- 23) Rosenst.-Goiske i særudtalelse (sstds., udat. bilag nr. 8, fra juni s.å.).

- 24) Flertallets ønske om successive afleveringer til Gehejmarkivet over en længere årrække af arkivalier 1750 ff.: anf. bilag nr. 13, jfr. note 21). - Wegeners forligsskitse 9/7 s.å. (Gehejmarkivets kopibog). W. er vistnok den første, som direkte har peget på Indenrigsmin. som naturlig fremtidig overordnet styrelse for et regeringsarkiv 1750 -1848/50. Larsen nøjes - mere forsigtigt - med at understrege vigtigheden af »at det hele arkivvæsen stilles under en enkelt departementschefs overbestyrelse« uden at komme nærmere ind på, hvilken departementschef han mon kunne have i tankerne (skr. til kommissionen 4/10 s.å., bilag nr. 19); næste gang dette spm. berøres er da Fr. Barfod i folketinget 1861 udtalte, at hele arkivvæsenet efter hans opfattelse burde sortere under Kultusministeriet. - Foreløbig kommissionsbetænkning til Kultusministeriet. 6/8 1857 (Kultusmin. Anf. journalsag 2. dpt. 4 A 67/1857); min.s svar 26/9 s.å.
- 25) Grube har åbenbart skiftet opfattelse senere - eller Ministeriet for Holsten-Lauenborg har ønsket at han skulle gøre det - eftersom han endte med at tiltræde Rosenst.-Goiskes afsluttende votum, der gik ud på noget ganske andet end Larsens første ide om det sammensluttede kongerigsk-slesvigske arkiv og hans senere standpunkt om det særlige arkiv for de nyeste slesvigske sager, jfr. kommissionsbetækn. af 5/12 s.å. - Han gjorde dog allerede i begyndelsen opmærksom på, at det ville indebære opførelse af »ein immenser Neubau«, hvis Larsens arkivplan vedr. sammenslutning af de moderne kongerigske og slesvigske arkivalier skulle realiseres (bilag nr. 7, 14/6, sstds.).
- 26) N. Secher, anf. bilag nr. 10 samt bilag nr. 20, 6/10 s.å. (Indenrigsmin. sekretariat, anf. sag). Årstallene 1750 - 1857 for S.s. arkivplan kendes fra Wegeners private resumé af denne, jfr. henvisningen i note 29. - Rosenstand-Goiske kritiserer (i anf. bilag nr. 8, tilføjelse) Secher for at afstedkomme forøgede omkostninger samt »megen forstyrrelse i lokalerne« ved sit forslag.
- 27 Larsen: bilag nr. 19, 4/10 1857 (sstds.).
- 28) Larsen var åbenbart betænkelig ved at give Kultusmin. fuldt indblik i divergenserne, mens Wegener insisterede på at fremsende samtlige partsindlæg til de højere autoriteter, jfr. W. til kommissionsmedlemmerne novbr. 1857 (genpart i W.s privatarkiv; RA, privatarkiver nr. 6567 pk. 18: Forskellige sager vedr. Gehejmarkivet m.m., heri særligt læg uden påskrift med optegnelser fra forhandlingerne 1857).-Hvad de for monarkiet fælles ministerier angår drejer kommissionsforhandlingerne 1857 sig alene om de civile områder. De militære ministeriers arkiv-

forhold debatteres overhovedet ikke, og kun undtagelsesvis strejfer man ind over Udenrigsministeriets arkiv, hvis fremtidige særorganisation uafhængig af alle andre forvaltningsområder åbenbart anses for givet.

- 29) Wegeners forslag i decbr.-betænkningen er et forsøg på kompromis mellem de to hovedforslag, nmlg. deling ved 1848 og to hovedarkiver for hhvs. kongerigets og hertugdømmernes ældre arkivalier 1750 -1848 (svarende til Larsen) samt separate arkivsekretariater for hvert ministerium efter 1848. - A.D. Jørgensen har givet W. en hård medfart hvad 1857 forhandlingerne angår (anf. skr. s. 134 f.), men W.s rolle som mægler i formandsstolen var vanskelig og hans eget strukturforslag næppe så ringe endda, selv om tilsyneladende alle fandt det for kompliceret. A.D. Jørgensens fremstilling af 1857 sagen er præget af sympati for Larsen, som ville »oprette et eneste rigsarkiv« -hvilket var højaktuelt for A.D.J., da han skrev sin arkivhistorie i begyndelsen af 1880'erne - og er ved sin summariske vilkårlighed i behandlingen af kildematerialet til disse forhandlinger ganske utilfredsstillende.
- 30) Jfr. Rosenst.-Goiskes loyale udtalelse (udat.) om Larsens delingsplan m.h.t. kancelliarkivet og Justitsmin.s arkiv i anf. bilag nr. 8: »Justitsministeriet ville miste den, ved dets særdeles hyppige benyttelse af arkivet, næsten uundværlige bekvemmelighed at have ét samlet arkiv lige ved hånden«. Også den ordning, Kultusmin.s arkiv havde opnået siden 1849 ved udskillelse hertil af Danske Kancellis 1. dpt.s arkiv støttede Rosenst.-Goiske; han taler således sstds. om ønskeligheden af »at Kultusarkivet gives en fastere stilling«, dvs. en mere formaliseret anerkendelse af 1849 ordningen.
- 31) Sechers forhåndsvilje mod ændringer, jfr. hans nedenfor i teksten anførte udtalelser om Fr. Barfod s.å. - Protesten mod Larsen af 24/7, jfr. note 21). - Om Kultusmin.s arkiv Secher 27/6 s.å, bilag nr. 10: »- aldeles vist er det, at Kirke- og Undervisningsministeriet - ikke vil tilstede nu atter at afgive dets arkivalier, som er ældre end 1848, og påny underkaste sig de vidtløftigheder og den forvirring, som en sådan adspaltelse nødvendigen fører med sig«.
- 32) Jeg tænker her på S.s forslag 27/6 om et fællesarkiv for Justitsmin. og Indenrigsmin. 1750 - 1857 ff. Ikke kronologisk set, men strukturelt indeholder S.s forslag en åbning mod Larsen ved tanken om at slå de forskellige arkivområder sammen i enhedsorganisationer.
- 33) Larsen i anf. bilag nr. 12 og nr. 19.

- 34) Secher i anf. bilag nr. 20. Erslew har i en udtalelse af 18/11 s.å. (sstds. bilag nr. 21) i næsten demonstrative vendinger sluttet sig til Rosenst.-Goiske, samt Wegener, hvad angår den fremtidige organisation af Kultusministeriets arkiv.
- 35) Rosenst.-Goiskes kommentar til Larsens forslag i betænkningen 5/12 1857 er *i formen* meget forsigtig og urban, men hans saglige indvendinger sstds. udelukker i realiteten enhver accept.
- 36) Secher kom som fuldmægtig i Islandske departements revisionsktr. til Justitsmin. i efteråret 1855, da dpt. overførtes hertil fra Indenrigsmin. Forinden havde han siden juridisk embedseksamen 1837 været ansat i Rentekammeret, sidenhen Indenrigsmin. (jfr. herom Justitsmin. 1. ktr. journalsag M 595/1859). Han var altså på forhånd ikke Larsen ubekendt - Om hans virke som konstitueret arkivar 1857 ff. i Justitsmin. oplyses 1860 at han »med nidkærhed og dygtighed« bestyrede embedet (sstds).
- 37) Secher: anf. bilag nr. 10; Barfod: anf. bilag nr. 8 b.
- 38) Kultusmin. til Indenrigsmin. 4/2, 6/5 1858 (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. udtagen journalsag om arkivvæsenet 1857 - 68).
- 39) Tøven: notat sstds. fra foråret 1858 m. påtegning m. anden hånd (mærket »Bl«) dat. 12/6 s.å. Referenten mente åbenbart at problemerne m.h.t. hertugdømmerne samt de to fællesministerier Finansmin. og Minist. for monark.fæll. indr. anligg. gjorde det til et spørgsmål, om ikke snarere sidstnævnte ministerium burde overtage struktursagen i st. f. Indenrigsmin., men påtegningen af 12/6 forfægter den opfattelse, at sagen som helhed bør køres af Indenrigsmin., d.v.s. betragtes som et rent kongerigsk anliggende. - Betragtningen om det økonomiske moment og at det arkivalsk for største parten alligevel drejede sig om Indenrigsmin.s arkivktr. (Kamrenes forenede arkiv) er helt i tråd med Kultusmin.s argumentation for selv at komme ud af sagen i anf. skr. 4/2 1858. Iflg. oplysning af Johan Grundtvig 1867 er ovenanførte sagsbehandlere i Indenrigsministeriet vistnok daværende sekretariatschef J. C. Blichfeldt og fuldmægtig M.P.G. Repholtz, jfr. G til Indenrigsmin. 9/12 1867 (sekretariatet, anf. journalsag).
- 40) Min formodning om, at Rosenst.-Goiske ikke stod isoleret i Indenrigsmin. overfor Larsen skyldes - som tidligere anført - at Larsen kun kom med som den ene af ministeriets repræsentanter i arkivkommissionen 1857 som følge af pres udefra, samt den omstændighed at Indenrigsmin., trods mærkbar utålmodighed rundt omkring, intet konkret

foretog sig i struktursagen, så længe Rosenst.-Goiske var i funktion, dvs. indtil han 1859 - 60 gr. et udbrud af sindssygdom var nødt til at afgå. Hvad Indenrigsmin.s tøvende holdning angår *kan* denne imidlertid også hænge sammen med usikkerhed omkring Justitsmin.s mulige reaktion på forslaget om strukturændringer, hvis Larsen skulle følges uden de af Secher ønskede modifikationer.

- 41) »Af disse (forslag) er imidlertid d' herrer arkivarers forslag egentlig intet, det er kun et forlangende om at alt må blive ved det gamle og dette ville jo også for tiden være det bekvemmeste«.
- 42) Referenten mener at Kultusmin.s arkivs nuværende organisation har sine fordele, men at dette jo ikke er foreneligt med Larsens plan; som kompromisløsning tilføjer han: »men jeg ser ej heller, at der kan være noget til hinder for, at dette arkiv forbliver uforandret under den nuværende arkivars bestyrelse, medens det dog formelt blev betragtet som en filial af begge de andre« (arkiver, hhvs. kollegialarkivet 1750 -1848 og ministerialarkivet 1848 ff). Den, som har påtegnet notatet, var ikke enig: hvorfor skulle det dog have en selvstændig stilling i stedet for at integreres?
- 43) Der tales om »den modstand, som rimeligvis ellers vil blive rejst af Justitsministeriet, som jeg antager vil gøre alt muligt for at bevare sit arkivs særegne stilling«.
- 44) Skrivelser til Kultusmin. 15/5 1858, 6/5 1859 (Kultusmin. anf. journal-sag 4 A 1857 nr. 67).
- 45) N. Secher til justitsminister Simony 18/2 1859 (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag); hans udspil har måske sammenhæng med Rosenst.Goiskes samtidige dispensation fra sine forretninger, jfr. henvisningerne i note 47.
- 46) »Animositet«, jfr. notat (febr. - marts 1859) i Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag. Indenrigsmin. var bekendt med Sechers anf. skrivelse af 18/2 s.å. - Justitsmin. til Indenrigsmin. bl.a. 21. og 27/10 1859 og dettes svar 27/1 1860 (sstds., koncept).
- 47) Afsked ved kgl. resolution 30/4 1860 (Indenrigsmin.s relations- og resolutionsprotokol 1860 nr. 106). Det oplyses i forestill. af 27/4 s.å., at Rosenst.-Goiske »på grund af sindssygdom alt siden forrige års begyndelse har været ude af stand til at varetage sit embede«, og at hans tilstand nu var yderligere forværret.

- 48) Personaleforhold, jfr. G.N. Kringelbach i Den civile centraladministration 1848 - 1893 (1894) s. 162, 188. Arkivar Lassen fra Slesvigsk Ministerium havde vikarieret halvandet år for Rosenst.-Goiske »uden vederlag, af velvilje mod en embedsbroder« og indstilledes derfor til ridderkors, jfr. Indenrigsmin.s skr. til øvrige ministerier 19/6 1860 (koncept i Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag. Heri tillige om Sechers konstitution, accepteret af Justitsmin. 25/6 1860). - Om Indenrigsmin.s forudgående overvejelser m.h.t. Secher jfr. motiveringen for udkast til lov (af 19/2 1861) om lønninger for de ved Kongerigets Arkivvæsen ansatte embedsmænd, hvor bl.a. udtales, at Sechers centrale placering havde til hensigt »at forberede den tilsigtede forening af arkivvæsenet for kongerigets ministerier« (Departementstidenden 10/11 1860 s. 1014 ff.) - Premierløjtnant Grundtvig og cand.phil. Calundan konstitueredes juni 1860 til »indtil videre« at assistere ved forretningerne i Indenrigsmin.s arkivktr.
- 49) Barfod: Rigsdagstid. Folketinget 11/1 1861, sp. 5171. - Også Zahle vendte sig under tingets 3. behandling af lovforslaget mod den af Indenrigsmin. påtænkte koncentration af de tre kongerigske ministerielle arkiver under en enhedsledelse: »- jeg ikke anser det for hensigtsmæssigt at samle Kongerigets Arkivvæsen under én overbestyrelse, hvorimod jeg anser det for mere stemmende med hele arkivvæsenets gang, at der ansættes en arkivbestyrer for ethvert af kongerigets tre ministerier« (Rigsdagstid. Folketinget 19/11 1860, sp. 2165). Dette modgik Monrad på det bestemteste: bortset fra at hvert kontor i de tre ministerier hver for sig skulle administrere deres løbende sager uden særskilte arkivbestyrere for det enkelte ministerium, skulle resten samles i fællesarkivet under Kongerigets Arkivvæsen (sstds. sp. 2179).
- 50) Barfod: Rigsdagstid. Folketinget 15/10 1860, sp. 449.
- 51) Monrad: sstds. 15/10 1860, sp. 455 og sp. 452 om at lovforslaget »er et meget simpelt og lille forslag, som går ud på at inddrage gagen for en kontorchef« og bruge beløbet på anden måde til gavn for arkivvæsenet, altså uden at tilsigte billigere drift i og for sig, »men der vindes dog det, at der bliver en pensionsberettiget embedsmand mindre, og det er allerede noget«.
- 52) Barfod: Rigsdagstid. Folketinget 15/10 1860, sp. 449. Tscherning: sstds. sp. 451, hvor han er på linie med Monrads argumentation når han i øjeblikket anbefaler en kongerigsk delløsning frem for en altomfattende helstatslig arkivløsning, som selvfølgelig ville være det ideelle, men har til forudsætning »at riget er »godt og solidt ordnet«, hvilket det efter T.s opfattelse netop ikke var.

- 53) Monrad: Sstds. 15/10 1860, sp. 453, og sp. 459; 19/11 s.å., sp. 2167; iøvrigt ville afleveringer til Gehejmearkivet i større stil kræve øgede bevillinger til at få udført nødvendige ordnings- og registreringsarbejder, men Barfod hævdede modsat, at der ikke ville blive tale om øgede personaleudgifter til Gehejmearkivet ved flere afleveringer af nyere sager fra centraladministrationen, idet sagerne ikke kunne forventes efterspurgt af forvaltningen (og, kan man vist tilføje, af historikerne gr. adgangsbegrænsningen ved ca. 1750), sstds. sp. 458. - Først ved 3. behandling oplyste M. at Kongerigets Arkivvæsen ville komme til at sortere under Indenrigsmin. (sstds. 19/11 s.å., sp. 2179).
- 54) Monrad om Barfod: Sstds. 15/10 1860, sp. 459; 19/11 s.å., sp. 2175. Under 1. behandling, mens B. åbenbart endnu håbede at kunne opnå indflydelse på strukturspørgsmålet og bl.a. satte sin lid til udvalgsbehandlingen af lovforslaget, komplimenterede han Monrad for at være »den eneste minister, der har gjort sig den ulejlighed specielt at sætte sig ind i det, hvorom her talen er« og for hans interesse for arkivvæsenet (sstds. sp. 456). Om B.s grunde til ikke at ville fremlægge et alternativt strukturforslag sstds. 3/11 1860 sp. 1297 f. B.s idealisme i sagen fremhæves af Høgsbro (sstds. 19/11 1860, sp. 2173), som mente at B. i sit ansættelsesforhold ville have vundet 3 - 500 rdl. i årlig indtægt ved at gå ind for lovforslaget som det forelå. B.s opgør under 3. behandling sstds. 19/11 1860 især sp. 2180 f., fortsat under folketingsdebatten 11/1 1861 (sstds sp. 5169 ff). B.s afsked 1861 efter ansøgning til kongen 5/3 s.å.: »da jeg frygter for, at mine anskuelser af arkivvæsenet ville passe mindre vel ind i den ny ordning« (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag), hvortil kommer det for B. sikkert yderst ubehagelige ved nu at få N. Secher til permanent chef, jfr. S.s tidligere anførte udtalelser om B. under strukturforhandlingerne 1857.
- 55) Sstds. 19/11 1860, sp. 2170 ff. Høgsbro fandt iøvrigt lovforslaget alt for dyrt i praksis, hvilket J.A. Hansen som ordfører bestred (sstds. s.d. sp. 2186 ff.).
- 56) A.D. Jørgensen: anf. skr., Tillæg s. 305 ff. nr. 69, Indenrigsministeriets forestilling til kongen 19/3 1861. - Sstds.s. 169 oplysningerne om Erslew; Kultusmin. var dog »for så vidt det måtte komme til at savne plads for sine arkivalia« p.g.a. nyordningen indstillet på at afgive dem til »det fælles arkiv« (skr. til Indenrigsmin. 15/3 s.å.).
- 57) Hof- og statskalenderen 1862 - 64: »Kongerigets arkivvæsen«, opført under »Institutioner, der er fælles for kongerigets ministerier«, 1865 - 69: »Arkivvæsen« (under Indenrigsministeriet); 1870-74: »Ministeriernes ar-

kiv« (under Kultusministeriet); 1875 ff.: »Kongerigets arkiv« (Kultusmin.). Betegnelsen »Kongerigets arkiv« kendes dog som ministerielt anvendt betegnelse allerede fra 1861, jfr. f.eks. Indenrigsmin. i skr. til N. Secher 13/4 og Finansmin. til Indenrigsmin. 7/6 s.å.

- 58) Høgsbro: Rigsdagstid. Folketinget 19/11 1860 sp. 2171. Rosenst.-G. om arkivet i votum til betænkn. 5/12 1857. Wegener om Kall-Rasmussen i skr. til Kultusmin. 16/4 1863. - En undersøgelse af R.-G.s virksomhed som arkivar ligger uden for denne undersøgelses formål, men se Jens Holmgaards bemærkninger i V(ejlende) A(rkivregistraturer) XII, Rentekammeret I, 1660 - 1848 (1964) s. XXX f., XXXVI. Ved chefskiftet i arkivkontoret 1860 fremsætter Indenrigsmin. udtrykkeligt ønske om at en yngre og fast hånd kommer til for at kunne holde tiltrængt orden i arkivet (relations- og resolutionsprotok. 1860 nr. 106). - M.h.t. adgangsforholdene påstod Grundtvig i brev til indenrigsminister Orla Lehmann 7/1 1863, at der havde hængt plakater rundt om i arkivet med påskriften »Stop tyven!«.
- 59) Grundtvig i anf. brev til Lehmann 7/1 1863. Monrad til N. Secher 13/4 1861; i forestilling om ansættelse af embedspersonalet ved Kongerigets arkivvæsen marts 1861 hedder det om Grundtvig, at han har »lagt for dagen en ganske ualmindelig dygtighed og interesse for arkivforretningerne« (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag).
- 60) Secher til Lehmann 13/12 1862 om forholdene i Kongerigets arkivvæsen (sstds.), hvor det afslutningsvis hedder »idet jeg inderligt må beklage, at mit forhold i nogen vis henseende måtte være stillet i et urigtigt lys -vil jeg tillidsfuld håbe, at Deres Excellence ej heller i fremtiden vil unddrage mig Deres beskyttelse og bevågenhed«. Han gjorde også gældende, at han var optaget af et betydeligt merarbejde ved at skulle bestyre Finansmin.s endnu ikke udskilte arkivalier, og ønskede et særligt honorar for denne sin ulejlighed. Grundtvig hævdede modsat, at Secher i praksis alene varetog bestyrelsen af Justitsmin.s arkiv samt at S. iøvrigt kun var til besvær for ham.
- 61) Overfor Finansmin. omtales Secher f.eks. som »denne særdeles dygtige embedsmand« (koncept til skr. fra Indenrigsmin. 8/11 1862).
- 62) Grundtvig har anført dette som hovedpunktet for ham ved en reform af forholdene, jfr. skr. til Indenrigsmin. 13/3 1863, hvorved han ville komme ud over den af Monrad tidligere explicit fastlagte procedure, at alle indstillinger til Indenrigsmin. om dettes arkivforhold skulle ske via Secher (anf. skr. til S. 13/4 1861).

- 63) Instruksen delvis aftrykt i A.D. Jørgensen:anf. skr.s. 307 f., Tillæg nr. 70.
- 64) Harald Jørgensen artikel om Grundtvig i Dansk Biografisk Leksikon, 2. udg. VIII (1936), s. 352 ff. Planerne fra 1860 gengivet af G. i skr. til Indenrigsmin. 21/10 1863, hvori han citerer fra sin indstilling til Indenrigsmin. 12/11 1860 med programudtalelser om den fremtidige ordning af Kamrenes forenede arkiv (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag).
- 65) Om Grundtvig jfr. Sofus Høgsbro: Brevveksling og dagbøger I, 1858 - 73., ed. Hans Lund (1923) s. 15 og 34, breve fra Høgsbro til hustruen 12/10 1858, til J.L. Knudsen 10/12 1859. S. Høgsbros privatarkiv, RA nr. 5674: Grundtvig til H. 16/5 1859; allerede i sommeren 1860 spurgte Høgsbro G. om han ikke kunne tænke sig at blive kontorchef i Indenrigsmin.s arkivktr. (Brevveksling etc. I s. 69, 21/6 1860). Arkivvæsenets øverste leder: Grundtvig i de selvbiografiske optegnelser »En episode af mit liv« 1896 s. 7 (RA. Kopi i fotografisamlingen) om hans pr. 1882 »gennem mere end 20 år uafbrudte virksomhed i arkivet førte kamp for målet: at komme i spidsen for vort arkivvæsen«. -En egentlig rigsdagspolitisk karriere opgav G. tilsyneladende hurtigt, allerede 1859 udtalte han iøvrigt, at politik for politikens skyld ikke huede ham, »thi dermed er det forbi med et menneske« (Brevveksling etc. I s. 25 f., G. til Høgsbro 12/7 1859).
- 66) Jfr. Jens Holmgaard i anf. Vejledende Arkivregistraturer XII s. XXXVI f. med notehenviisninger. Nogen systematisk undersøgelse af Grundtvigs ideer som arkivmand foreligger ikke; det er altså ikke klart, hvorvidt eller i hvilken grad hans arkivsynspunkter var af originalt tilsnit eller inspireret f.eks. af udenlandsk arkivvæsen. Når A.D. Jørgensen bemærker, at G. i sine ordningsarbejder ønskede »at lægge *nutidens* administration til grund for den nærmere inddeling« (anf. skr. s. 138, fremh. min) bør det understreges, at G. allerede i 1860'erne drev administrationshistoriske studier med det formål at kunne placere sit materiale i en korrekt arkivalisk-historisk sammenhæng (G. til Indenrigsmin. 21/10 1863).

Selve instruksen af 22/5 1863 for de under Indenrigsministeriets bestyrelse henlagte arkiver kan iøvrigt punktvis skyldes G selv, således om at arkivalierne skal opstilles efter nogle fælles grundprincipper, dvs. deles i hovedgrupper med pakkesager anbragt i kronologisk eller »koreografisk« orden. Et notat (udat., men fmtlg. forarbejde til 1863 instruksen i Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag) går desuden nærmere ind på enkeltheder, bl.a. om mærkning af hylde, og »såsnart opstillingen er tilendebragt, affattes nye registre, ordnede overensstemmende med sel-

ve arkivernes inddelinger efter en plan, som udarbejdes af arkivkontoret og stadfæstes af Indenrigsmin., efter at dette derover har hørt alle vedkommende (muligen derover har indhentet betænkning af en kommission, hvori også Gehejmearkivet og de tvende store biblioteker er repræsenterede)«. Det sidste blev der dog ikke noget af.

- 67) Linnemann: Indenrigsmin.s sekretariatsjournal 1867 nr. 66. Grundtvig til L. 5/10 1867, til Indenrigsmin. 9/12 s.å. (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. sag og skr. til L. i Indenrigsmin.s sekretariat, pk. »Forskellige indberetninger sekretariatet og arkivet vedrørende fra 1867«). Punktvis er indstillingen til L. mere detaljeret. Når A.D. Jørgensen anfører 9/12 1867 indberetningen som det første forslag til arkivvæsenets ordning, der herhjemme er fremkommet fra en praktisk arkivars side (anf. skr. s. 139), må datoen altså rettes til 5/10 s.å. - A.D. Jørgensen har ud fra sin frestilling tilsyneladende ikke kendt den konkrete årsag til forslaget fremkomst. - Embedsmandskommissionen af 1867 afgav betænkning til Finansmin. i decbr. s.å., hvori det s. 13 om arkivvæsenet blot hedder at »hvad afdelingen for arkivvæsenet (under Indenrigsmin.) angår, da tillader vi os at udtale, at dennes ordning for tiden ikke er så tilfredsstillende, at noget i så henseende bør slås fast« (eksemplar af kommissionsbetænkningen i Kultusmin. 3. ktr. journalsag 640/1867).
- 68) Norge: Henvisning til forholdene i kirke departementet under folkeforhandlingerne om lønningslovudkastet i Rigsdagstid. 1867 - 68 sp. 1778, 11/2 1868. Henlæggelse af arkivvæsen under Kultusmin. til sigtet, jfr. bemærkningerne til lønningslovforslaget sstds. 1867 - 68 Tillæg A sp. 1627. Forslaget påny forelagt i samlingen 1868 - 69, iflg. hvilket overførelsen forudses gennemført pr. 1/4 1869. (Rigsdagstid. 1868 - 69 Tillæg A sp. 906, 914). Da lønningslovforslaget ikke kunne vedtages inden rigsdagssamlingen afsluttedes, bestemte man sig for at udskille selve arkivsagen af lovforslaget og gennemføre denne administrativt og ved kgl. resolution via Konseilspræsidiets, jfr. Kultusmin. 3. ktr. journalsag M 933/1868. - Folketingsudvalget 1869 - 70, betænkning 25/3 1870, jfr. Rigsdagstid. 1869 - 70 Tillæg B sp. 994. - 3. afd. af ministerierenes arkiv, som iflg. Hof- og statskal. for 1870 omfattede Kultusmin.s arkiv under T.H. Erslew, nedlagdes efter dennes død s.å., og Kultusmin.s arkiv henlagdes derpå til 1. afd. under Secher, jfr. Hof- og statskal. 1871.
- 69) Grundtvig i notat om arkivsagen 17/8 1869, hvor der bl.a. direkte tales om »den med tiden naturlige sammenslutning af en del af arkiverne med Gehejmearkivet« (Kultusmin. 3. ktr. journalsag P 507/1871) og hvor G. iøvrigt ikke satte sit lys under nogen skæppe, bl.a. m. en udtale

lelse om at han jo iforvejen administrerede 6/7 af ministeriernes arkivvæsen. - Lønningsudvalget: ordføreren Koch i Folketinget 12/5 1870 (Rigsdagstid. 1869 - 70 sp. 6317 f.; finansmin. Fønnesbech sstds. 21/6 s.å., sp. 7539 f., bl.a. om regeringen Frijs' usikkerhed i spm.). - Lønningslovene af 2/7 1870 og 25/3 1871 unddrog udtrykkeligt arkivvæsenet fra at være omfattet af lovbestemmelserne, jfr. Rigsdagstid. 1870 - 71. Tillæg A sp. 1190 f., Tillæg B sp. 341. Rigsdagstid. 1871 - 72 Tillæg A sp. 1359 ff.

- 70) »Referatnote« af Schwartzkopf fra efteråret 1868 og foråret 1871 i Kultusmin. 3. ktr. anf. journalsag P 507/1871. S. ønsker så få organisatoriske ændringer som muligt og bekender sig nærmest til Rosenstand-Goiskes linie fra 1857 forhandlingerne. Han roser dog Grundtvig for dennes indsats ved arkivordningsarbejderne og mener, at G. i tilfælde af ændringer bør bestyre de ministerielle arkiver for tiden 1750 - 1848. Iøvrigt er S. meget kritisk mod tanken om at gennemføre et organisatorisk skel ved f.eks. 1848, da det er at splitte, hvad der organisk hører sammen.

- Som et kuriosum kan anføres, at Krigsministeriet ligeledes gik imod 1848 som delingsår, selv om det »ved første øjekast« kunne synes naturligt at vælge et »så fremtrædende år som 1848 til grænseskel: - de erfaringer, der er indvundne ved (krigsministeriets) arkiv, har vist rigtigheden af netop til grænseår at vælge sådanne, der er så indifferente i administrationens historie som muligt, thi overgangsperioder er de vanskeligste at behandle, og det epokegørende år i disse har sine rødder forgrenede i en række af de nærmest foregående« (skr. til Kultusmin. 31/8 1871, sstds.).

- 71) Lovforslaget forelagt i Folketinget 4/10 1871 (trykt i Rigsdagstid. 1871 - 72 Tillæg A sp. 1359 ff.). Lindes oplæg - med bl.a. bemærkningen om Gehejmearkivets selvstændighed - i Kultusmin. 3. ktr. anf. journalsag P 507/1871. Udenrigsmin. og de militære ministeriers afvisning 1871 af at gå med i nyordningen sstds. - Lovforslaget opererer med en merudgift i forhold til nu på 24 rdl., ialt 10.000 rdl. ved en nyordning som følger: Rigs- og gehejmearkivar

Gehejmearkivet:	en arkivar (nuv. registrator og 1. arkivsekretær) En fuldmægtig (nuv. inspektør ved læsesalen og 2. arkivsekretær)
Regeringsarkivet:	en arkivar (i st.f. nuv. kontorchef) to fuldmægtige (som nu, ved fremtidige hhvs. historiske og administrative afdeling)

- 72) Regeringen fastholdt tidligere finansminister Fønnesbechs ønske om at

chefen i et fællesministerielt arkiv burde have stillingsbetegnelsen arkivar, jfr. F. i Folketinget 12/5 1870: »thi det er min overbevisning, at der til at udfylde en plads som denne udfordres en særegen oplagthed, som man ikke let kan finde hos en mand, når man ikke vil sikre ham andet end en fuldmægtigplads, så at der af den grund er fuld føje til at indrette posten således, at den mand, der har det fornødne talent, kan finde sig tilfreds i den for sin levetid« (Rigsdagstid. 1869 -70, Folketinget sp. 6343).

- 73) Folketingsudvalgets betænkning af 12/3 1872 i Rigsdagstid. 1871 -72, Tillæg B sp. 1091 ff. Medlemmer af udvalget: Brix, Bønløkke, T. Christensen, Frølund, J.A. Hansen (formand), Sofus Høgsbro (ordfører), C.B. Nyholm. - Sidstnævntes udtalelser under folketingsdebatten 16/10 1871 (sp. 428 ff.).
- 74) Folketinget 16/10 1871 sp. 428 ff., 433 (Høgsbro), 437 (Kofoed). -Hall ønskede ikke ved denne lejlighed at binde sig stærkere m.h.t. en nyordning af arkivvæsenet end ved at sige: »om hvorledes der i så henseende skal gås frem, og navnlig hvor langt man i så henseende skal strække sig, er det umuligt nu at kunne udtale nogen bestemt mening « (sstds. sp. 435 f.).
- 75) Linde: notat 20/5 1871 i Kultusmin. 3. ktr. anf. journalsag P 507/1871. Hall til Wegener 14/11 1871 og 5/4 1872 (arkivvæsenets arkiv, Gehejmearkivets indkomne sager).
- 76) W. til Hall 19/11 1871, fremh. W.s (Kultusmin. 3. ktr. anf. journalsag P 507/1871). W. vurderede en udtalelse i folketingsudvalgets betænkningssudkast om det unødvendige i at have en videnskabeligt fremragende forsker som øverste arkivchef som værende rettet mod sin egen person og led i bestræbelser på at få ham til at gå af. - Om W.s brug af begreberne Gehejmearkiv og Rigsarkiv jfr. undertegn. i Arkiv 8 II (1980) s. 75 ff.
- 77) Udtalelsen om Norge er nærmest en gengivelse af en passus i et brev fra den norske rigsarkivar M. Birkeland til overbibliotekar Chr. Bruun, dat. Christiania 6/11 1871, hvor Birkeland efter opfordring fra Bruun i anledning af den danske arkivsag redegjorde for det norske rigsarkivs organisation, og hvori det bl.a. hedder: »- Rigsarkivet må dog betragtes i sin organisation som en ganske ny organisation og må overhovedet ses i et noget andet lys end i stater med en fra gammel tid i uafbrudt kontinuitet nedarvet, fuldstændig statsorganisation og statsselvstændighed« (Breve fra riksarkivar M. Birkeland, ed. Fr. Ording (1920) s. 195 ff.) - Tidligere havde ellers Norge for W. stået som et forbillede hvad angår

arkivchefstillingen og dennes muligheder for at udøve effektiv arkivforvaltning, jfr. undertegn i Arkiv 8 II s. 86. - Det bør tilføjes, at for den moderne danske arkivmand fremstod i slutningen af 1870'erne Norges arkivvæsen som i realiteten meget avanceret og som forbilledligt for de øvrige nordiske arkivvæsener, jfr. V.A. Secher i *Das Archivwesen im Skandinavischen Norden* (Archivalische Zeitschrift IV, Stuttgart 1879, s. 3).

- 78) Baggrunden for bemærkningen om svenske arkivforhold er en henvendelse fra W. til bibliotekar ved Uppsala universitetsbibliotek Carl Gustaf Styffe i slutn. af oktbr. 1871 m. anmodning om nærmere oplysninger på et tidspkt., da struktursagen var ved at blive W. pinligt aktuel; Styffes redegørelse, dat. Uppsala 1/11 1871 (i Gehejmearkivets indkomne sager) konkluderer bl.a. at i Sverige er man »långt ifrån att ega något fullständigt riks-arkiv« gr. den fysisk spredte opbevaring her af centralforvaltningens og kongehusets sager. - Styffe havde 1843 - 58 haft ansættelse ved Riksarkivet i Stockholm, jfr. *Svenska män och kvinnor* bd. 7 (1954) s. 303 f.
- 79) I arkivvæsenets arkiv, pakke: Diverse sager vedr. Gehejmearkivets bygninger, lønningsvæsen, organisation m.m. 1849 -1877, findes et lægmærket »lønningslovforslag 1871« med et internt (udateret og usigneret) notat om udenlandsk arkivvæsen med arkivassistent Fr. Krarups hånd. Hovedpunktet i fremstillingen drejer sig om centralisation eller ikke-centralisation i de europæiske hovedlandes arkivvæsener. Notatet er forsynet med litteraturhenvisninger til udenlandsk arkivlitteratur og har givetvis været benyttet som forlæg ved Wegeners betragtninger overfor ministeriet 1871. Krarup interesserede sig for udenlandsk arkivvæsen og foretog 1871, 1872 og 1877 studierejser til forskellige udenlandske arkiver (Holland, Belgien, England, Sydtyskland). W. støttede K.s rejsevirksomhed og henviste ved sin anbefaling af K.s ansøgning om rejseunderstøttelse 1877 overfor ministeriet direkte til den nytte, erfaringerne fra disse studieophold havde for hans egne vurderinger i arkivstruktursagen (Gehejmearkivets kopibog 31/3 s.å.). - I denne forbindelse bør V.A. Sechers oplysning om, at Wegener selv var ganske ubekendt med udenlandsk faglig arkivlitteratur, korrigeres. Påstanden er fremsat i Meddelelser fra det danske Rigsarkiv 1906 - 18 s. 213 under henvisning til bogbestanden i Bibliotheca Wegeneriana. Her ses imidlertid i katalogen over W.s kæmpemæssige privatbibliotek, bd. II, 2 (1897) s. 440 f. fortegnet bl.a. en enkelt fransk og nogle nyere tyske arkivteoretiske fremstillinger (19. årh., nr. 5645 - 48) - Det er dog selvfølgelig ikke i sig selv noget bevis for, at han har læst dem!

- 80) Det er næppe en tilfældighed, at W. omtaler forholdene i Krigs-, Marine-, og Udenrigsministeriet så positivt; disse ministerier nægtede at være med i en reorganiseret arkivorganisation og støttede derved inddirekte W.s afvisende holdning overfor strukturfornyelser. - Ang. W.s forhold til Johan Grundtvig taler W. bl.a. vedr. folketingsudvalgets betænkningssudkast om at »Gehejmearkivarens såkaldte overbestyrelse af det nye halve »regeringsarkiv« under en egen kontorchef, der er ministeriets højt betroede konsulent og har været med at skabe gehejmearkivarens nye luftstilling, vil skabe de unaturligste og utåleligste forhold« (hvortil man i ministeriet i randen har tilføjet: »Personligt nag, som forekommer meget i denne skrivelse«); endvidere forskellige kommentarer af W. i samme skrivelse vedr. personforhold ved Det kgl. Bibliotek, hvor meningen im- og explicit er, at i arkivvæsenet forudsættes N. Secher og han selv at forsvinde til fordel for J. Grundtvig. - Mere principielt kan W. ikke acceptere nogen sammenstilling af biblioteks- og arkivvæsen, idet der er himmelvid forskel »mellem udlevering af en bog efter dens titelblad og meddelelsen af oplysninger, som undertiden i uger, ja måneder må søges - -«; dette er essensen i W.s forsvarspositur lige siden 1848 mod alle politiske forsøg gennem årene på bevillingsmæssigt at jævnføre Det store kgl. Bibliotek med Gehejmearkivet.
- 81) Jfr. om Lengnick og debatten om hans forslag undertegn. i Arkiv 5 II (1974) s. 81 ff.
- 82) Jfr. A.F. Kriegers kommentarer om Halls reaktion og sammenhængen mellem »arkivsagen« (dvs. forhandlingerne med Preussen) og arkivlønningssagen (lovforslaget) i Dagbøger V, ed E. Koppel, Aa. Friis og P. Munch (1923) s. 210 f., 26/11, 27/11, 1/12, og 4/12 1871. Standsningen af lønningslovforslaget i vinteren 1872 motiveres af Kultusmin. overfor W. udtrykkelig med perspektiverne heri for de dansk - preussiske arkivforhandlingers videre forløb, ligesom det oplyses at folketingsudvalget om lovforslaget efter forhandling med Hall var enig i dennes ønske om af samme grund at bringe lovforslaget og dermed struktursagen til standsning (Kultusmin. anf. skr. til W. 5/4 1872). Jfr. A.D. Jørgensen i anf. skr. s. 144. - Om arkivforhandlingerne med Preussen efter 1864 foreligger endnu ingen dyberegående behandling.
- 83) Om Christian IV.s hvælving og Gehejmearkivet, jfr. undertegn. i Arkiv 8 II (1980) s. 89 f.
- 84) Grundtvig i Meddelelser fra Rentekammerarkivet (1871) s. LXXXIX ff. - G. opregner her, at i beg. af 1850'erne havde man fra Kamrenes forenede Arkiv til Gehejmearkivet af samlede rækker kun nået at aflevere »forleningsbøgerne 1591 - 1666, den betydelige samling af skøder til

kongen, henved 900 numre, og samlingen af ældre jordebøger; og desuden Øresunds toldregnskaber 1557 - 1749, og den største del af arkivets skånske akter« - Fsv. kunne W. teoretisk tilslutte sig G.s opfattelse, at et skel mellem rent historiske og rent administrative akter var fuldstændig kunstigt, idet nemlig »alle arkiver (er) lige historiske, enten de er nye eller gamle« (Anf. skr. til Kultusmin. 19/11 1871).

- 85) W. til Kultusmin. 26/10, 7/11, 25/11 og 2/12 1871, i sidstnævnte skr. referat af samtalen med G., hvor denne foruden at argumentere imod aflevering p. gr. a. arkivaliernes uordnede tilstand (!), hvælvningernes kulde og forretningernes mængde i dagligdagen desuden principielt skal have hævdet at han ikke havde haft i sinde at aflevere til Gehejmearkivet »fordi han ikke tidligere havde haft tanke om en sådan efter arkivplanen efter 1851 og følgende år«. Ihvertfald understregede samtalen modsætningerne mellem de to arkivmænd; som W. udtrykker det var G.s forbehold »lærerigt og vil tjene til retfærdiggørelse for mit ønske om at fritages for et direktorat over ministerialarkiverne«, hvis man gennemførte en ændret arkivstruktur. W. havde i forvejen talt om det kombinerede Gehejmearkiv og Rigsarkiv i nye former som »det såkaldte nye Gehejmearkiv, som jeg med Guds hjælp ikke venter at få noget med at gøre« (Anf. skr. 19/11 s.å.). -Kultusmin. til W. 30/11 s.å. og anf. skr. 5/4 1872 om bl.a. standsning af afleveringssagen, formelt a.h.t. de dansk-preussiske arkivforhandlinger.
- 86) Kritikken af Gehejmearkivets forhold til de besøgende, især hemmelighedskræmmeriet omkring registranternes indhold, fik ny næring i efteråret 1873 i en artikelserie i »Fædrelandet«, hvor Wegeners person tydeligvis opfattes som den største hindring for liberalisering. Omvendt blev nogle år senere læsere af 2. udgaven af Traps statistisk-topografisk Beskrivelse af kongeriget Danmark (1879) II s. 129 m.h.t. Gehejmearkivet belært om, at »det har været den nuværende arkivars store fortjeneste at have fremmet arkivets videnskabelige afbenyttelse - «. Forholdet mellem W. og Grundtvig udarter fra W.s side til noget nær rene chikanerier, jfr. en strid 1875 om ministeriernes arkivs manglende »ret« til - uden at gå omvejen over vedkommende ministerium - at indlåne arkivalier fra Gehejmearkivet, hvor W. ganske vist efter at have besværet Kultusministeriet med sagen formelt set fik tilkendt at have »retten« på sin side (skr. fra W. til G. 16/6 1875, W. til Kultusmin. 12/7 s.å.).
- 87) Jfr. forhandlingerne i Folketinget 17/2 1875 om løntillæg på finansloven til Grundtvig (Rigsdagstid. 1874 - 75, Tillæg B sp. 397 ff nr. 95. Folketinget 1874 - 75 sp 3825 ff.), bl.a. Høgsbros bemærkninger om G. (sstds. sp. 3857 ff.); kultusminister Worsaae karakteriserede ved denne

lejlighed G. som »en af de mænd, der allerivrigst har arbejdet og vil arbejde for gennemførelsen af de nye ideer om arkivvæsenets ordning her i landet, og jeg tror, at han ved omordningen af det store arkiv, der er ham betroet, allerede har vist, at han er i stand til at udføre slige opgaver på en tilfredsstillende måde« (sstds. sp. 3839). Worsaae bebudede samtidig, at arkivstruktursagen snarest ville blive taget op af regeringen, hvorimod nogle henholdende bemærkninger af fhv. kultusminister Hall nærmest må opfattes som en påmindelse om skyldig hensyntagen til den gamle Wegener i denne sag (sstds. sp. 3866).

- 88) Om Worsaae jfr. note 87. - Rigsdagstid. 1876 - 77 Tillæg B sp. 781 f. (bilag til ændringsforslag til finanslovens 3. behandling, skr. fra Indenrigsmin. 10/1 1877). Høgsbro i Folketinget 26 - 27/1 1877 (Folketinget sp. 2363 ff., 2433 ff.). H. fandt endvidere at betegnelsen Kongerigets Arkiv, som fra 1875 var officiel betegnelse for ministeriernes arkiv under Kultusministeriet, på en uheldig måde »endnu minder om adskillelsen imellem fælles og særligt«.
- 89) Rigdagstid. 1876 -77, Folketinget sp. 2425 (Skeel), 2436 f. (Fischer). Skeel gik ind for udflytningen af Udenrigsministeriets arkiv fra kancellibygningen, da »det må erkendes for naturligt og hensigtsmæssigt, at et arkiv findes i nærheden af det ministerium, hvortil det hører, hvilket letter dets benyttelse«, dvs. i Chr. VII.s palæ på Amalienborg, hvor Udenrigsministeriet havde domicil.
- 90) Kultusmin. skr. til W. og G. 12/3 1877. Om afdelingen for arkivalier efter 1750 tales her om at sagerne »stadig benyttes af administrationen, for hvis skyld arkivalierne i denne afdeling derfor fremdeles må kunne opbevares sondrede efter de forskellige ministerier«, altså uden sammenblandinger i en art diffust samlingsarkiv.
- 91) Rigsdagstid. 1877 - 78 Tillæg B sp. 297 ff., betænkninger af W. og G. til Kultusmin. 6/7 1877. W. går desuden nærmere ind på sikkerhedsproblematikken hvad resultatet af ombygningen i sig selv angår, ligesom »Tøjhusets nærhed påminder også om stor forsigtighed«. Også Høgsbro havde i Folketinget været inde på brandfare ved beliggenheden på Slotsholmen, bl.a. p.gr.a. »den umiddelbare nærhed af geværfabrikken og ministerialbygningen«.
- 92) Rigsdagstid. 1877 - 78 Tillæg B sp. 309 f.
- 93) Rigsdagstid. Folketinget 1880 - 81 sp. 675 f. (30/11 1880)

- 94) Den af Indenrigsmin. ved kgl. resolution 10/7 1879 til overvejelse af spørgsmålet om tilvejebringelsen og omordningen af forskellige offentlige bygninger nedsatte kommissionen. - Betænkning af 24/9 1883 med bilag (1883). Kommissionen tog heri bl.a. Slotsholmens plads- og lokalproblemer op til samlet behandling.
- 95) Foruden en almindelig gennemgang af ønsker m.h.t. en ny arkivbygning indretning gør W. i skr. til Kultusmin. 9/3 1881 opmærksom på, at et nyt Gehejmearkiv bør disponeres med tilstrækkelig plads til - frivillige - afleveringer af lokaladministrationens og div. institutionsarkiver, men at det ikke er nødvendigt at beregne plads til udstillingsarrangementer, idet »arkiverne ville efter min mening være bedst tjent med at slippe for alle sådanne, der let indbyder gæster, men spilder megen tid, som bedre kunne anvendes«. - Grundtvig beklagede i skr. til Kultusmin. 10/3 1881 (koncept i arkivvæsenets arkiv: Kongerigets Arkiv, sager til journal B for arkivkontorets 2. afd., nr. 314) at arkivvæsenet ikke var repræsenteret i bygningskommissionen og understregede tværtimod nødvendigheden af at det kommende Rigsarkiv, hvoraf Kongerigets Arkiv ville udgøre hovedparten, skulle »stå i nær og umiddelbar forbindelse med selve ministerialbygningen«.
- 96) Jfr. note 79
- 97) Rigsdagstid. 1877 - 78 Tillæg B sp. 309 f.
- 98) Rigdagstid. 1877 - 78 Tillæg B sp. 299 f.
- 99) Det korte af det lange i Krigsmin.s skr. til Kultusmin. 26/11 1881 om spm. er en afvisning af tanken om for arkivets vedk. at indgå i Rigsarkivet, ialtfald foreløbig; det måtte være tilstrækkeligt, at man havde afleveret arkivalier til Gehejmearkivet frem til 1802: »I sin skrivelse af 31. august 1871 har man alt gjort opmærksom på, at Krigsministeriets arkiv er af en særegen beskaffenhed, der ikke tilsteder derpå at anlægge samme målestok som på de civile ministeriers i almindelighed - -«. Heller ikke Udenrigsministeriet ville være med, især ikke »i betragtning af den særlige vigtighed, det har for Udenrigsministeriet til enhver tid at have sit arkiv rede til afbenyttelse i en langt større udstrækning end tilfældet er med noget af de andre ministerier«, men at man dog ville overveje engang i fremtiden at aflevere fx. i 10 års intervaller af materiale efter 1750 (skr. 1/12 s.å.). Kun Marineministeriet indtog en positiv holdning overfor integrationstanken »idet man erkender de fordele, som en sådan ordning kunne medføre for en systematisk og hensigtsmæssig behandling af det hele arkivvæsen« (skr. 24/11 s.å., Kultusmin. anf. journalsag P 507/1871).

- 100) Rigsdagstid. 1877 - 78 Tillæg B sp. 309 f., hvor Kultusmin.s standsning af rentekammerarkivsagen mellem Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv 1872 af Grundtvig tages til indtægt for det generelle synspkt. at der »nu ikke mere (kan) blive tale om nogen aflevering af sager fra det ene af de bestående specialarkiver til det andet«. - Grundtvig i skr. til Kultusmin. 7/11 1881 (Kultusmin. 3. ktr. anf. journalsag P 507/1871).
- 101) W. til Kultusmin. 16/11 1881. I skr. til Kultusmin. 22/6 1882 gentog W. sin trussel om i givet fald at tage sin afsked. At det i så fald ikke skyldtes helbredsgrunde, gjorde W. eftertrykkeligt opmærksom på i indledningen til Gehejmearkivets utrykte årsberetning for 1881, dat. 27/2 1882, hvor den næsten 80 årige gehejmearkivar taler om at han kunne blive tvunget til »at ansøge Deres Majestæt om allernådigst entledigelse før alder og svaghed måtte gøre det nødvendigt. Dette er, uagtet jeg vistnok føler årenes tryk, dog endnu ikke tilfældet -«.
- 102) Det »undvigende« i 1880 går på de personlige hensyn i sagen; disse var altså nu bortfaldet, m.a.o. især hensynet til den gamle Wegener.
- 103) Rigsdagstid. 1881 - 82, Folketinget 19/12 1881 (sp. 474 ff.) og Tillæg A sp 2261 ff. Bemærkningerne til lovforslaget tolker i slutningen af gennemgangen af Krigsministeriets skrivelse 26/11 s.å. denne væsentlig mere imødekommende, end det vist var ministeriets mening. Der gøres endvidere i bemærkningerne opmærksom på postvæsenets, matrikulkontorets og Den grønlandske handels arkiver, Hvis rette plads bør være »i et videnskabeligt arkiv«, alias fællesarkivet. Endelig omtales de igangværende undersøgelser, som Kongerigets Arkiv foretog af lokaladministrationens arkiver, og at om nogle år når disse undersøgelser var afsluttet »vil tidspunktet være kommet til at tage en endelig bestemmelse, om hvorvidt det vil være rettest at udstrække den egentlige centralisation« inden for arkivvæsenet, »og hvilket af de af de forskellige større stater fulgte principper der for vore ejendommelige geografiske og historiske forhold vil være at foretrække«.
- 104) Forestillingen til kongen er dateret 31/10 1882, men det trak altså noget i langdrag med den endelige afgørelse (Kultusmin. 3. ktr. forestillingsprotokol 1882 nr. 64).
- 105) Rigsdagstid. 1882 - 83. Folketinget 4/10, 18/10 1882 (sp. 24, 458 f.). A.D. Jørgensen; anf. skr. s. 146 f., sstds. Tillæg s. 309 nr. 72. Wegener afskedigedes 22/12 s.å., ni dage efter sin 80 års fødselsdag, fra årets udgang og udnævntes samtidig til gehejmekonferentsråd (Kultusmin. 3. ktr. forestillingsprotokol 1882 nr. 65). Hans afskedsansøgning af 18/12

- s.å. taler rent ud af posen om baggrunden: »Det forekommer mig nemlig, at jeg i de sidste år ved flere forskellige lejligheder ikke mere har fundet hos det Gehejmearkivet nu overordnede ministerium den tillid og det hensyn, som mine formænd fra den ældste tid af og jeg selv ligeledes hidtil støttedes ved, og uden hvilket jeg ikke tror at kunne tilbørligen forestå embedet. Jeg har deri set bl.a. også et velment vink om, at jeg burde trække mig tilbage –« (Kultusmin. 3. ktr., journalsag Ø 1017/1882).
- 106) Kultusmin. anf. journalsag 3. ktr. P 507/1871. Notatet opererer med tidsgrænsen »fra 1. januar 1883« og må altså være blevet til senere end lovforslaget fra efteråret 1881, der havde til hensigt at sætte lovforslaget om arkivvæsenet i kraft fra 1. april 1882 (jfr. Rigsdagstid. 1881-82 Tillæg A sp. 2261 ff.). Der tales i notatet om *rigsarkivaren* (hvilket gled ud i den endelige redaktion) og om at denne særlig skulle tage sig af bl.a. »kongehuset sager fra 1766?« (med anden hånd rettet til: 1808?).
- 107) A. D. Jørgensen: En redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab (1901) s. 148. - Gehejmearkivets kopibog; i marginen er tilføjet: »A.D. Jørgensen. Dette er rigtigt«. Gehejmearkivets kopibog 1881 førtes af stipendiar i arkivet Kr. Erslev, jfr. oplysning i Gehejmearkivets årsberetning. Tilføjelsen er med samme hånd. Jeg gætter på, at den er foretaget af Erslev selv mange år senere, da han som rigsarkivar ved genlæsning genoplevede denne periode i erindringen.
- 108) Jfr. A.D.J. til A.F. Asmussen, dat. Rønne 4/7 1882: »Forlanger han (: Wegener) sin afsked, da er sagen for så vidt simpel nok, eftersom ministeren i en samtale, jeg havde før min afrejse, har lovet mig at blive hans eftermand« (RA. A.F. Asmussens privatarkiv, arkivnr. 5060). Harald Jørgensen (ed.): A.D. Jørgensens breve (1939) nr. 80 og 81, til C.F. Bricka 5/9 og 9/9 1882, sstds, nr. 83 til Th. A.J. Regenburg 16/9 s.å. (cit. i teksten) - Endnu i vinteren 1881, da W. foretog sit sidste udspil i byggesagen, skrev A.D. J.: »Scavenius synes rigtignok ikke at ville røre ved ham, men tiderne skifter jo stadig – jeg ved temmelig sikkert, at de mænd, som må anses for hans nærmeste beskyttere fra fortiden, er ved at opgive ham« (A.D. J.s breve nr. 70, til V.A. Secher 8/2 1881). Er det en hentydning til Krieger og Hall?
- 109) Kultusmin. 3. ktr. forestillingsprotokol 1882 nr. 66.
- 110) Sstds. nr. 88, til højskoleforstander Povl Hansen 17/1 1883. A.D.J.: En redegørelse s. 126. - Skolekammerat: A.D.J.s breve nr. 51, til højskoleforstander C. Båge 27/10 1878, jfr. også stil og tone i anf. brev til Asmussen fra 1882.

- 111) Grundtvig i anf. selvbiografiske optegnelser: En episode af mit liv, m. delvis gengivelse af A.D. J.s privatbrev fra decbr. 1882. A.D. J. til Kultusmin. 31/12 1883 (Kultusmin. 3. ktr., journalsag 1095/1883, heri bl.a. afskrift af brev fra A.D.J. til Grundtvig 21/9 1883 om tilstanden). - M.h.t. de af Grundtvig begåede »misligheder« (A.D.J.s udtryk), konkretiseres disse ikke nærmere. Om det har forbindelse med, at G. ikke var i stand til at opfylde ministeriets ordre om at fremsende attestationer for bortsolgt papir i forbindelse med den årlige kassation ved Kongeriget's Arkiv, ved jeg ikke (jfr. herom Kultusmin.s skr. til G. 30/9 1881 og G.s svar 19/10 s.å., Kongeriget's Arkiv, journalsager til journal B.) G. omtaler påstandene om sin embedsførelse i brev til S. Høgsbro 6/8 1888, Høgsbros privatarkiv RA).
- 112) G. dispenseredes fra sine forretninger i Kongeriget's Arkiv januar 1884 og afskedigedes efter ansøgning med årets udgang. Han blev siden bibliotekar ved Københavns folkebiblioteker.

Landsarkivet for Nørrejylland:

Oversigt over hjælpemidler til arkivstudier i Landsarkivet for Nørrejylland. 1971.

Danske landkommuner 1842-1970. 1976.

De nørrejske landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956. 1967.

Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700-1788. 1972.

De nørrejske købstæders og landsognes lægdsbetegnelser 1789-1970. 1972.

Oversigt over brandforsikringsarkivalier fra købstæder. 1969.

Oversigt over arkivalier vedr. borgerskaber og næringstilladelser. 1971.

Godsarkiver 1, Ryttergodserne. 1971. 2, Hedekolonierne. 1974.

Oversigt over de private godsers fæste- og skiftearkivalier. 2. udg. 1972.

Privatarkiver I. 1975.

Håndskriftsamlingen. 1969.

Viborg landstings dombøger 1616. Sagsreferater og domskonklusioner. 1965.

Viborg landstings dombøger 1617 A. Udtog af dommene. 1971.

Fortid i skrift. Vejledning til arkivets udstilling. 1967.

Jyllands brevkiste. Landsarkivet for Nørrejylland. 1891-1966. 1966.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele:

Vejledende arkivregistraturer VI. Landsarkivet for de sønderjyske landsdele.

Ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. 1944.

Nordslesvigske prætearkiver. I, Tørninglen provsti. 1974. II, Tønder provsti

1975. III, Haderslev provsti. 1975. IV, Åbenrå provsti. 1975. V, Sønderborg provsti. 1976.

Private personarkiver i Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. 1975.

Redaktør, folketingsmand A. Svensson (d.1963), 1976.

Redaktør, folketingsmand Anders Lebeck (d.1926), 1976.

Redaktør Ernst Christiansen (d.1941), 1976.

Stiftamtmand Viggo R. Haarløv (d.1931), 1976.

Gårdejer J. H. Schmidt (d.1948), 1976.

Rigsdagsmand H. P. Hansen (d.1936) og hustru fru Helene Hansen, 1977.

Rigsdagsmand Gustav Johannsen (d.1901) og svigersønnen, folketingsmand Johan Ottosen (d.1904), 1977.

Landdagsmand Nis Nissen (d.1960) og forældre, gårdejer Hans og Eline Nissen, 1979.

Amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen (d.1958), faderen, gårdejer Hinrich Thomsen (d.1919) og forfædre, 1979.

Foreningsarkiver: Vælgerforeningen for Nordslesvig og dens forskellige underafdelinger. 1976. Skoleforeningen. 1976. Sprogforeningen. 1976.

Godsarkiver: Søgård og Årtoft. 1976. Gram og Nybøl. 1976. De augustenborgske og gråstenske godser, 1978. Mindre godsarkiver, 1978.